

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)
STUDIJNÍ OBOR KULTUROLOGIE

Adam Kittl

Kulturologická dimenze veřejného prostoru

Culturological dimension of public space

RIGORÓZNÍ PRÁCE

vedoucí práce: PhDr. Václav Soukup, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 30.7.2008

Adam Křížek
.....

Obsah:

I. Úvod	5
 II. Archetyp veřejného prostoru a vývoj člověka	9
II. 1 Archetyp veřejného prostoru	10
II. 2 Platforma veřejného prostoru – platforma kultury	11
II. 3 Rozvoj člověka a vznik „vlastního“ prostoru	14
II. 4 Kultura jako lidská příroda	19
II. 5 Ohniště – archetyp veřejného prostoru	22
II. 6 Vnitřní význam veřejného prostoru - domova	25
II. 7 Veřejný prostor – místo pro sebe prezentaci	28
 III. Místa a veřejná prostranství.....	30
III. 1 Místo – prostor s fyzickými i psychickými hranicemi..	33
III. 2 Místo – problém architektonický.....	35
III. 3 Pluralita a kreativita, genius loci	41
 IV. Nejsou místa jako místa.....	49
IV. 1 Evropa – salón z kočičích hlav.....	50
IV. 2 Místa Jižního kříže	51
IV. 2.1 Město slunce a krve	52
IV. 3 Jiná místa – jiné kvality	56
 V. Multimediální programátor – moderní architekt .59	
V. 1 Genius Loci 1-0-1	62
V. 2 1-0-1, ztráta souvislostí.....	65
V. 3 Více multimedií, více informací?.....	68

VI. Proč hledat řešení?	70
VII. Příklady oživení veřejných prostranství.....	74
VII. 1 Prostranství okolo stanice metra Budějovická – Budějovické náměstí	75
VII. 1. 1 Metoda.....	77
VII. 1. 2 Anketa	78
VII. 1. 3 Fyzické úpravy na Budějovickém náměstí	80
VII. 1. 4 Práce s komunitou, akce pro veřejnost	83
VII. 2 Svitavy – náměstí Míru	87
VII. 3 Hořice na Šumavě – pašijové hry	88
VII. 4 Šternberk – naučná stezka sloužící také osobám se sníženou pohyblivostí	89
VII. 5 Praha, Stodůlky - pěší cesta sídlištěm	90
VIII. Místa mého světa.....	92
VIII. 1 Jezero Titikaka	93
VIII. 2 Hodňov – zapomenutá ves.....	96
VIII. 3 Barcelona	98
IX. Závěr.....	103
X. Shrnutí	107
X. 1 Summary	110
XI. Přílohy	113
XII. Literatura:.....	126
XIII. Seznam vyobrazení.....	130

I. Úvod

Předmětem mé rigorózní práce je teoretická analýza veřejných prostranství a míst s duchovní atmosférou – geniem loci.

V centru mého zájmu stála zejména problematika veřejných prostranství ve vztahu k vývoji člověka jako kulturní bytosti a jeho geneze, která v mnohém přímo souvisela se samotným vývojem člověka. Pokusím se doložit, že význam veřejných prostranství není otázkou posledních několika tisíciletí. Jde o kulturní univerzálii, která je s člověkem spjata po celou dobu existence lidského rodu. S platformou veřejného prostoru vznikala první vymezení člověka z všeobecně nutného rámce přírody. Postupným vyčleňováním člověka z přírodní kauzality se

tak formoval základní a pevný směr vývoje člověka a lidské kultury obecně. Veřejný či společný prostor se postupně stal nástrojem namísto omezení. Vyústil v zásadní kulturní kategorii, která je přítomna na různých úrovních u většiny lidských společností a hraje podstatnou úlohu v životě člověka.

Dále se zaměřím na současná veřejná prostranství a kvalitní místa jako důležitou a nedílnou součást našeho blízkého i vzdáleného okolí. Veřejná prostranství jsou základním prvkem každého sídla, jsou neoddělitelnou součástí městského i venkovského života. Po tisíciletí se na veřejných prostranstvích odehrávalo mnohé ze sociálního života obce. Dnešní postoj lidí k místům a veřejným prostranstvím je však spíše chladný. Současná architektura a urbanismus s nimi nepočítají. Naše společnost tak vypouští jeden ze základních atributů lidské kultury. Lidé se stále častěji uzavírají do svých vlastních, soukromých světů a dávají přednost virtuálnímu světu multimédií.

Tato práce programově navazuje na práci diplomovou, kterou jsem se rozhodl rozpracovat ve čtyřech základních oblastech.

V první části provedu kulturologickou analýzu veřejného (společného) prostoru ve vztahu k antropogenezi. Nastíním vývoj instituce veřejného prostoru jako kontinuální, s člověkem a lidskou kulturou úzce spjatý proces, jenž má své kořeny již u primátů a raných zástupců rodu homo. Tento základní vztah člověka, kultury a prostředí pak dokládá oprávněnost tvrzení z dalších kapitol této práce a podpoří domněnku potřeby péče o instituci veřejného prostoru jako nedílnou a univerzální součást lidských kultur. Mezi základní vývojové mezníky tedy patří sám vznik sociálního života, který je možné vysledovat až k primátům. Jejich postupnou evolucí a vznikem následných

druhů došlo k významnému posunu směrem k dnešnímu člověku. Jedním z důležitých aspektů, byl právě i vývoj veřejného prostoru. S nástupem ohně se pak zcela zásadním způsobem transformuje vztah člověka k přírodě – od přímé závislosti ke svobodě a nadvládě. Spolu se vznikem veřejného prostoru také vzniká instituce symbolického myšlení, umění, domova nebo potřeby sebeprezentace.

V druhé části práce definuji kvalitní veřejné prostranství a kvalitní místo, jak po fyzické, tak po psychické stránce, jeho hlavní atributy a jeho stav dnes. Kriticky se zaměřím na architekturu a její vztah k veřejným prostranstvím a k místům několika posledních desetiletí. Vnímáme-li kvalitní místo komplexně, nesmíme zapomínat právě na veřejný prostor, a to nejen z pohledu architekta či urbanisty, ale také z pohledu sociálního či kulturního. Veřejný prostor je důležitým prvkem dobře fungující komunity a v širším slova smyslu i celé společnosti. Dnešní společnost však tyto aspekty a veřejný prostor i péči o něj obecně spíše odmítá. Připomenu také a na několika příkladech rozvedu, odlišné pojetí a vnímání kvality veřejného prostoru a *genia loci* v odlišných kulturních prostředích.

Dále se pokusím odkrýt problémy související s virtuálním prostorem v podobě televize, internetu a multimédií. Zaměřím se na negativa, která vznikají přílišným upřednostňováním virtuální reality v dnešním světě. Se stále více profilovanou multimediální zábavou přichází stále menší zájem člověka o fyzický svět kolem. Vzájemné mezilidské vztahy se deformují, stále větší počet lidí dává přednost virtuální realitě, před skutečným světem.

V třetí části práce se pak zaměřím na konkrétní projekty revitalizace veřejných prostranství, které vznikaly v posledních letech v České republice. Na příkladu projektu *Revitalizace veřejného prostoru okolo stanice metra*

Budějovická se pokusím nastítnit způsob jakým lze tuto problematiku řešit.

V poslední části pak uvádím několik příkladů kvalitních míst z vlastní zkušenosti. Pokládám za přínosné, ač do jisté míry subjektivně, pojednat jednu z těch nefyzických kategorií, která se ke kvalitním veřejným prostranstvím a místům s *geniem loci* váže.

V obecném měřítku považuji kvalitní místa i vztah člověka k nim za velmi důležitý. Nevzniká tím jen jednoduchý vztah člověka k nějaké „geografické jednotce“, ale vzniká také vztah člověka k různorodosti, k jiným lidem, kultuře a přírodě. Péče o místo pak posiluje pocit zodpovědnosti za blízké i vzdálené prostředí. V neposlední řadě o nás místa mnohé vypovídají, jsou důkazním materiálem kultury. Tím, že je ztrácíme, ztrácíme i kus sebe a své kulturní identity.

Na závěr, o tom, jak jsou místa krásným a důležitým prvkem v lidském životě, jak právě ona dokáží vystihnout a charakterizovat kulturu, cituji Karla Čapka a jeho Anglické listy. Porovnává města severu (Londýn) a města jihu (Francie a Itálie):

„Londýnská ulice je jen takové koryto, kterým život teče, aby už byl doma. Na ulicích se nežije, nekouká, nemluví, nestojí ani nesedí, ulicemi se probíhá. Tady ulice není ten nejzajímavější lokál, kde vás potkají tisíce dobrodružství. Lokál, kde lidé pískají, nebo se perou, hlučí, koketují, odpočívají, básní nebo filosofují, chodí na stranu a užívají života a dělají vtipy nebo politiku a shlukují se ve dvojice, nebo trojice, v rodiny, v zástupy, nebo v revoluce. U nás, v Itálii, Francii, je ulice jakási veliká hospoda, nebo veřejný sad, náves, shromaždiště, hřiště a divadlo, rozšířený domov a zápraží, tady (rozuměj: v Londýně), je něčím, co nepatří nikomu a nikoho nesbližuje s ostatními“.

II. Archetyp veřejného prostoru a vývoj člověka

Je mnoho teorií, které vysvětlují, jakým způsobem se z obyčejného lidoopa vyvinula bytost tak komplikovaná a úspěšná, jako je člověk. Důvodů, které hrály roli při konstituci člověka – kulturní bytosti – je rozhodně více. Mezi základní patří zejména změna vnějšího i vnitřního prostředí, potravinových návyků či potřeba přežít a ubránit se v prostředí, které bylo odlišné od původní niky raných hominidů. Proměna druhů pod vlivem vnějšího prostředí je pak ta situace, díky které - dle Lamarca - „dochází u živých organismů (u všech – nejen u člověka) k utváření nových vlastností, které jsou dědičné“ (Soukup, 2004).

Tato základní darwinistická teorie, která přičítá vnějšímu prostředí důležitou, ne-li hlavní roli, nás staví před jinou podstatnou otázku, která je úzce spojena právě s veřejným prostorem, s kvalitními místy a prostředím, v kterém jsme žili a žijeme obecně.

Je možné, aby bez motivujícího a vhodného prostředí mohlo ke vzniku člověka a k jeho vývoji vůbec dojít? Pokud ano, je důležité si uvědomit, kdy se pro rané hominidy stal prostor nástrojem a ne omezením. Hrál (veřejný) prostor důležitou roli při konstituci člověka a bylo veřejné prostranství to místo, kde se odehrávaly důležité okamžiky lidské evoluce? Pokud tomu tak bylo, je také podstatné si uvědomit, zda vytvoření sociálního prostoru tlupy bylo jedním z těch prvních kroků, které vedly od přímé závislosti člověka na přírodě k vytvoření nové platformy, kterou dnes obvykle nazýváme kultura.

Jde tedy o příčinné vztahy, které se nás týkají více než 2,5 milionu let a které jsou také spjaté právě s

problematikou veřejného prostoru a s tím, jakým způsobem s tímto tématem pracujeme dnes.

II. 1 Archetyp veřejného prostoru

Zamýšlíme-li se tedy nad úlohou veřejného prostoru či místa s výjimečnou atmosférou – *geniem loci*, měli bychom se nejdříve zamyslet nad základní otázkou původu tohoto jevu.

Veřejný prostor, tak jak ho vnímáme dnes a jak s ním pracuje dnešní ekologie člověka či urbanizmus, vychází z konceptů a vzorů posledních několika tisíciletí či století. Mám však za to, že veřejný prostor v širším slova smyslu a jeho vliv na člověka a společnost je mnohem hlubší a jeho kořeny je třeba hledat v mnohem dávnější minulosti než jen několik tisíciletí nazpět.

V nejobecnějším slova smyslu lze kulturu považovat za soubor kulturních artefaktů, idejí a sociokulturních regulativů, předávaných svými nositeli v čase a prostoru. Některé z nich považujeme za originální produkty jednotlivých kultur, některé lze naopak považovat za všeobecně aplikovatelné (odívání, příbuzenské vztahy, rituály přechodu, mytologie, ...). „Všechny kultury totiž zahrnují mnoho poněkud odlišných odpovědí na v podstatě stejné otázky kladené lidskou biologii a všeobecnou situací člověka. V každé společnosti se proto setkáváme s kulturními vzorci, jež vyjadřují schválené a oprávněné způsoby chování v takových univerzálních situacích, jakými jsou existence dvou pohlaví, bezmocnosti kojenců, nezbytnost uspokojování základních biologických potřeb, jako je jídlo, teplo, sex a podobně“ (Soukup, 2004).

Do této kategorie, se tedy dají zařadit takové kulturní jevy, které jsou ve více méně stejné podobě uplatňovány v každé lidské kultuře bez ohledu na nutnost vzájemného kontaktu. Jde o obecně platné kulturně-adaptivní mechanismy člověka.

Mezi ně pak mimo jiné bude patřit téma této práce - instituce veřejného prostoru. Nejen, že se v mnoha různých modifikacích nachází ve všech lidských kulturách a společnostech, ale je také důležitým prvkem, který doprovází člověka od počátku procesu antropogeneze. Stál při rozvoji těch vlastností, které jsou nám dnes tak samozřejmé a které vnímáme jako nedílnou součást lidské kultury a přirozenosti. Domnívám se, že je jedním z těch činitelů, které hrály důležitou úlohu při utváření kultury jako typicky lidského způsobu existence, a proto se s určitou formou veřejného či společného prostoru setkali například jak ranní hominidé či homo habilis, tak i lidé 21. století.

V průběhu antropogeneze se nám tak vytvořil velmi silný kulturní archetyp, který se však dnešní přeměnou sociálního i fyzického prostředí z naší kultury vytrácí. O problémech, které tato změna přináší, a reakci současných společensko-vědních oborů se budu podrobněji zabývat v druhé a třetí části této práce.

II. 2 Platforma veřejného prostoru – platforma kultury

Zamyslíme-li se nad veřejným prostorem tak, jak ho známe dnes, a budeme-li pro něj hledat vzor v minulosti, jistě narazíme na mnoho zajímavých a výmluvných paralel. V základním slova smyslu můžeme současnou strukturu

společensko-sociálního prostoru vysledovat přibližně k střednímu paleolitu. Tedy do doby, kdy se člověk poprvé naučil užívat nástrojů. Je pravděpodobné, že již v té době se potulné tlupy raných zástupců rodu homo sdružovali do menších skupin a – pravděpodobně rodově spříznění – vytvářeli první sociální jednotky – rodová společenství, tedy i svou vlastní rodovou proto-kulturu. „Pojem společenství se tedy vztahuje na ty skupiny, kde jsou v čase a prostoru udržovány sociální svazky, kde jsou jednotlivci důkladně interaktivní, kde svazky vznikají na základě známosti či genetické příbuznosti“ (Foley, 1998).

Obecně je však možné archetyp veřejného či společného prostoru a jeho užívání sledovat již mnohem dříve. Společně a společensky užívaný prostor je typický nejen pro všechny zástupce rodu homo, ale sahá samozřejmě i hlouběji k našim přímým genetickým předchůdcům – lidoopům – a k primátům obecně. Ti sami žijí v pevně strukturovaných společenstvech, s jasnými pravidly a zákony.

Většina z jejich života se tak děje na společném prostoru, kde se odehrává vše důležité. „Sociabilita není výlučně lidský znak, nýbrž provází celou evoluci antropoidů. Primáti jsou sociabilním druhem par excellence“ (Foley, 1998). Na platformě veřejného prostoru – tedy společně obývaného území – se odehrávalo mnohé z toho, co dnes považujeme za klíčové pro rozvoj lidského druhu.

Je samozřejmě nutné zdůraznit, že tak, jak probíhala evoluce lidského rodu, tak, jak se vytvářely důležité biologické a kulturní adaptace jako reakce na změnu vnějšího prostředí, byl společný prostor převážně „jevištěm“, na kterém se tyto procesy utvářely a vzájemně ovlivňovaly.

Je tedy pravděpodobné, že „dosažení kultury je vlastně biologickou adaptací a proto je evoluce vyspělých hominidů do jisté míry i výsledkem kulturního vývoje. ... Počátky kultury byly podmíněny do té doby dosaženým stupněm biologického vývoje člověka. Jakmile se však kultura jako biologická adaptace v životě našich předků objevila, stala se neoddělitelnou součástí další evoluce člověka a vždy ji zpětně ovlivňovala a ovlivňuje“ (Mazák, Burian, 1992).

Již sociální prostor ranných hominidů proto lze svým způsobem považovat za kulturní archetyp, nebo lépe řečeno za jeho pravzor. Jeho geneze jde ruku v ruce s rozvojem kultury jako typicky lidským způsobem adaptace.

Například v uspořádání sociálního prostoru šimpanzů, kteří jsou nám svým způsobem chování (stejně tak i geneticky) nejbližší ze všech ostatních žijících druhů, je svým způsobem možné vysledovat přímé paralely s uspořádáním sociálního prostoru člověka. Stejně tak tomu je i v jejich sociálním životě (soc. hierarchie, emoce, komunikace, negenetické předávání zkušeností) a tím tedy i ve způsobu užívání veřejného života – veřejného prostoru.

Zajímavou odchylku může například tvořit orangutan, který je - dle lidských měřítek - spíše samotářský. I když, jak vysvětluje Foley, nežije sice v každodenním kontaktu s dalšími jedinci, existuje však v poměrně širší síti jedinců, se kterými se stýká, a svým způsobem vytváří složitější a snad i náročnější formu společného života, než je například u pospolitých šimpanzů.

Stejně tak můžeme nalézt mnohé paralely a výkyvy v síle sociálního života dnes. Přes určité odchylky však

stále platí, že žijeme v pevných sociálních vazbách, stejně jako naši příbuzní z řad primátů. Přenášíme si kulturní archetyp veřejného prostředí – onu kulturní univerzálii spojenou s potřebou socializace a předávání zkušeností a vzorů, tak důležitou pro náš rozvoj. Sociální struktura se proto silně odráží ve způsobu života i ve vztahu k vnitřnímu uspořádání a vnějšímu prostředí.

II. 3 Rozvoj člověka a vnik „vlastního“ prostoru

Pokud je zástupcem veřejného prostoru několika posledních tisíciletí například náměstí, hlavní třída, kavárna nebo - v dnešním multimediálním prostředí - například internet a televizor, ve svých začátcích šlo pouze o prostorovou jednotku, na které se podle určitých pravidel seskupovalo více méně náhodně společenství prvních hominidů. Jejich jednoduchá společenská struktura, nepřítomnost složitějších kulturních znaků a velmi jednoduchá organizace a způsob života si ani složitější uspořádání nežádala. Šlo tedy spíše o přirozené centrum teritoria tlupy.

Tento druh sociálního prostoru byl zcela mobilní a zdá se, že i svým způsobem náhodný (jako ještě dlouhou dobu poté). Můžeme ho však považovat za určitý proto-vzor.

Měl již – v určitém slova smyslu - své jasné vymezení: jeho výběr byl pravděpodobně podmíněn výhodností vzhledem k obraně tlupy a teritoria, stejně jako přístupem k přírodním zdrojům. Podobný způsob je vlastní například dnešním tlupám šimpanzů či goril.

„Členové z nichž se společenství skládá, se pohybují v neustále se měnících skupinách, a přestože se společenská skupina struktura zdá na první pohled tak

nahodilá, každý jedinec zná přesně své vymezené místo“ (Lawicková-Goodallová, 1978).

Pevně daná sociální struktura ve vztahu k prostorovému uspořádání vytváří pevný rámec, na jehož základě se odehrává společenská komunikace, dochází k sociální interakci, předávání informací, zkušeností a (jak je patrné i ze studia života šimpanzů) učení.

Bez jasného vymezení sociální struktury, fyzických a psychických hranic skupiny by rozvoj a zdokonalování sociálního života probíhal jen velmi těžko a pomalu. Lze se tedy domnívat, že vedle fyzických predispozic hrála pospolitost a sociální život důležitou roli pro rozvoj kultury a kulturního způsobu života.

Naši předchůdci tak nevyhnutelně dosáhli určitého stupně sociální organizace. Tato změna však nestojí sama o sobě. Je spojena s procesy biologické adaptace – tedy se změnou fyziognomie - jako například se vznikem bipedie či rozvojem mozku. Právě s ním také dochází k rozvoji duševních vlastností, které zpětně spolu se změnou a rozvojem sociální struktury vytvářely adaptivní tlak právě na růst objemu mozku a rozvoj mentální ability. „O velkém významu duševních vlastností zde nelze pochybovat, neboť hlavně jim vděčí člověk za své vřdčí postavení ve světě. Vidíme, že na nejprimitivnějších stupních vývoje společnosti vychovali nejvíce potomků ti jedinci, kteří byli nejchytřejší, kteří dokázali vynalézat a užívat nejlepší zbraně nebo pasti a kteří se dovedli nejlépe bránit“ (Darwin, 2006).

Tlak vnějšího prostředí je tak zde přímo doplňován tlakem zevnitř. Na rozvoj člověka tedy působí obě dimenze společného prostoru. Vnější prostředí a vnitřní sociální prostor.

Na úrovni vyšší a mezispolečenské vzniká konkurenční boj, který již nelze chápat jen čistě biologicky, nejedná se tedy již výhradně o *přírodní* výběr, jde o evoluční novinku - *kulturní* výběr. Úspěšnost skupiny již nezáleží jen na schopnosti přežít díky biologické adaptaci. Nástroje a inovace se stávají relevantním nástrojem pro zajištění udržitelnosti a postavení skupiny i zvýšení individuálního statutu v rámci jednoho společenství.

Tato adaptační novinka není výsostným znakem člověka, ale v podobě, v jaké se tohoto adaptačního prostředku chopil člověk, se to nepovedlo žádnému jinému žijícímu druhu.

Dalším důležitým impulzem pro rozvoj mozku z hlediska prostoru a vnějšího uspořádání je pak také orientace v něm. Potřeba vytváření kognitivních map a schopnosti co nejlépe si osvojit jak vnější prostředí – teritoriální jednotku, tak vnitřní sociální prostor – společenskou jednotku, vedl k zvýšenému tlaku na rozvoj duševních a kognitivních funkcí mozku. „Živočichové, kteří mají větší mozek, potřebují inteligenci k tomu, aby přežili ve svém prostředí. Reakce na složitost a změny prostředí vyžaduje větší mozek z důvodu kvalitnějšího zpracovávání informací“ (Foley, 1998).

S rozšiřováním teritorií a možností dostat se za potravou dále, což je přímo spjato s chůzí po dvou – tedy bipedií, se také kladly stále větší požadavky na paměť, plánování, orientaci a samozřejmě komunikaci. Rozlehlejší prostředí znamená větší rozmanitost, a tedy nutnost adekvátně a dostatečně pružně reagovat na stále nové podmínky. Rysy umožňující bipedii tak také vlastně úzce souvisí s celou sociální a ekologickou strukturou hominidů.

„V následných populacích se pak objevovaly stále nové prostředky behaviorální flexibility, včetně komplexního symbolického kódování, rychlejších a prostorově rozmanitějších technologických inovací a silně koordinovaných společenských činností“ (Přívratský, 2003).

Rozvoj mozku a dovedností tak šel ruku v ruce. Je pravděpodobné, že vnější prostředí svým způsobem iniciovalo změnu, která - demonstrována a úspěšně zavedena v rámci společenství - zpětně iniciovala rozvoj fyziognomických změn jako například struktury mozku, tedy rozumové a duševní úrovně raného člověka. „Jestliže se nějaký nový objev soustavně uplatňuje, jistě to do určité míry posiluje i rozum. A má-li takový nový objev velký význam, kmen se rozrůstá, rozšiřuje a vytlačuje ostatní kmeny“ (Darwin, 2006).

Tlak na rozvoj mozku tak vlastně vychází z potřeby sociálního uplatnění a rozvoje sociální struktury, která – demonstrována veřejně – opět nutí k další akceleraci, složitější hierarchii a rozvoji jedince či celé skupiny. Zajímavou ukázkou prezentuje Jane Goodallová při svém dlouholetém studiu šimpanzů v oblasti východní Afriky: „Michalovo (jméno šimpanze) záměrné používání uměle vyrobených předmětů bylo projevem vyšší inteligence. Mnozí dospělí občas vláčeli plechovku od parafínu místo běžnějších větví nebo kamenů, aby tím dodali svým siláckým kouskům větší důraz, ale zřejmě jenom Michal dovedl vytěžit zisk z náhodné zkušenosti a naučil se vyhledávat plechovky úmyslně pro vlastní prospěch“ (Lawicková-Goodallová, 1978). Veřejná produkce je proto v těchto případech naprosto nezbytná a přirozená. Nebyla-

li by tato událost prezentována uprostřed tlupy, nikdy by neměla takový efekt.

Později dojde ke konstituci právě takových míst zcela účelně – tedy proto, aby na nich za jasně daných pravidel docházelo k takovým výstupům a vlastní sebe prezentaci.

Potřeba vzájemné komunikace, prezentace a transformace sociálních vztahů tak přímo stála u institucionálního zrodu veřejného prostoru jako součástí běžné reality. Se stále větší organizovaností člověka, složitějšími vztahy, následnou dělbou práce, zvětšováním teritoria či kumulací vědomostí vnikala potřeba vytvořit vnější rámec pro uplatnění jednotlivých inovací. Bylo žádoucí určit prostor, na kterém se bude odehrávat většina z života našich předků.

Rozvoj společného (veřejného) prostoru probíhal proto společně s biologickým vývojem člověka, vytvářel obecný rámec pro uplatnění mnohých strategických adaptací. Ve svých počátcích – od primitivních primátů k raným zástupcům rodu homo – se vyznačoval nepříliš jasnou strukturou a rolí. Mohli bychom ho chápat spíše jako pasivní nástroj, který jako mnohé jiné spíše latentně přispíval k rozvoji člověka a lidské kultury. S postupným vývojem (bipedie, rozvoj mozku, změna stravovacích návyků) a s nárůstem složitosti sociální struktury (s prvními nástroji, řečí a dělbou práce) se začal utvářet první předobraz toho, co dnes nazýváme veřejné prostranství. Jeho pozice začala být mnohem jasnější a přesnější. Během času začalo být vnímáno jako logické a přirozené ve vztahu k jednotlivým potřebám raných hominidů.

A proto i dnes, cítí-li se člověk sám či nesvůj z nedostatku sociálního života, je svým způsobem tlačěn

obecnou potřebou setkávat se, potřebou sociálně žít a prezentovat se. Tento tlak vychází právě z určité archetypální potřeby žít veřejně, ve společnosti druhých.

II. 4 Kultura jako lidská příroda

S nástupem pokročilejších zástupců rodu homo a jejich složitějších technických i společenských adaptivních strategií vznikala také potřeba vytvoření pevného a jasně vymezeného prostoru – jakéhosi prvního domova. Právě s nárůstem negenetických a nebiologických inovací a potřeb bylo nutné vytvořit pevnou základnu – ukotvit se.

„Bylo nutné vytvořit stálý domov – základnu, kam by se bylo možno vracet s kořistí, kde očekávali lovce samice s mláďaty a kde se dělila potrava. Tento krok měl pronikavé důsledky v mnoha aspektech chování, které si zachovala ještě i dnešní velmi rafinovaná nahá opice“ (Morris, 1971).

Komplexnější sociální struktura ukotvená v čase přispěla k možnosti dalšího rozvoje sociability, sofistikovanější dělbě práce a k efektivnějšímu způsobu zajišťování obživy. S počátkem paleolitu se tak již setkáváme s ucelenou nebiologickou strategií přežití – první ucelenou kulturní adaptací. Nejde však jen o technická řešení, jež vyústila ve vznik prvních – z počátku přechodných -tábořišť, jde také o postupné zvyšování symbolické roviny života našich předků.

S postupným zdokonalováním života, bližší vzájemnou kooperací a rozdělením práce mezi samice – matky a samce – lovce, paradoxně dochází k vytvoření závislého řetězce vazeb, který s sebou nutně přináší mimo jiné zvýšenou potřebu komunikace – tedy sdělování přesných

obsahů pomocí symbolických významů. Tato potřeba komunikace, symbolizace a kreativita opět přispívají k nutnosti vývoje centra řeči, ale také mozku a inteligence. Spolu s řečí tak vzniká obecná potřeba sdělování a předávání symbolických obsahů – buď pomocí zvuků – nebo jiných, nebiologických, prostředků. U homo erectus se tak poprvé setkáváme s primitivními znaky umění, neartikulovanou řečí a rozvinutou sociabilitou. Všechny tyto jevy se pak odehrávají v rámci tlupy, v jejím přirozeném, ne však již zcela přírodním prostředí – vzniká tak první, od okolního prostředí oddělený a jasně vytyčený, „soukromý“ prostor – kulturní teritorium.

Kulturní teritorium je místo s jasnou vnější i vnitřní hranicí. Určitá míra sebereflexe, tedy uvědomění si sama sebe, a postupně se zvyšující míra symbolizace přinesla adaptivní reakci v podobě vytvoření vlastního a známého prostoru v jinak odcizeném světě přírody. Uvědoměním si sama sebe došlo poprvé k reflexi zásadních odlišností mezi člověkem a ostatní přírodou. Vzniklo tedy prostředí důvěrně známé, ve kterém mají jednotlivé atributy své specifické významy – postupně došlo k vnesení vlastního řádu do jinak velmi složité, cizí a jen těžko pochopitelné struktury vnějšího světa přírody. Lze se tedy domnívat, že vytvoření této duality – člověk versus ostatní příroda – jasně naznačilo naší další cestu v podobě postupného vymaňování se z pevně daných pout přírodních zákonů.

Na tomto základu pak vzniká složitá symbolická struktura, kde „motiv vzniku prostorové organizace životních procesů má jednak souvislost s vědomím jisté distance od živé síly přírody, především ale s nadbiologickým, tedy již kulturním charakterem mezilidských vztahů uvnitř prvotních forem pospolitého života. V počátcích byla tudíž urbanizace vyjádřením

kvalitativně nových časoprostorových vztahů člověka s prostředím, jakož i vztahů mezilidských, jejichž podkladem byly první formy kolektivního vědomí, které je takto poprvé prostorově organizováno“ (Ortová, 1999).

Vnitřní prostor se stává systémově i symbolicky rozdělen. Jeho jednotlivé části mají jasně definovanou funkci. S nárůstem komplikovanosti společnosti proto také narůstá komplikovanost tohoto prostoru a jeho členění. Na počátku je prostor, který svým způsobem odráží potřeby tehdejších zástupců rodu homo - především potřebu pospolitého života, kde jsou jednotlivé role určené základním biologickým nastavením. Je dobré si tudíž uvědomit, že toto kulturní teritorium je svým způsobem stále úzce napojeno na biologickou podstatu. Je jím do jisté míry determinováno, do jisté míry se však již stává nástrojem determinace. „Skutečnost, že se různé úrovně identifikovatelné reality mohou částečně prolínat, že prostředí lidé vnímají pomocí pojmů, které si o něm vytvářejí, a zároveň jsou v něm zahrnuti, je v souladu s faktem, že máme co činit s procesem, v němž jsou součástí transformující se reality (tj. existence lidských bytostí ve světě) ve vzájemném vztahu. Kultura ani prostředí, geny či sociální vztahy nejsou skutečně nezávislými proměnnými“ (Přívratský, 2003).

Vzájemná komunikace mezi přírodou a kulturou je v obecném slova smyslu jedním z efektů, které vytvářejí vhodné prostředí pro rozvoj těch lidských vlastností, které nazýváme nadbiologické. Ty však také, už podle svého označení, nemohou být bez přírodní (biologické) platformy uplatňovány. Opět vytváří jednotnou dualitu mezi prostředím vnitřním a vnějším.

II. 5 Ohniště – archetyp veřejného prostoru

V určitém stupni vývoje se však jasná oddělitelnost vnějšího světa přírody a vnitřního světa kultury dá poměrně jasně označit. S příchodem pokročilých zástupců rodu homo přichází i složitější typ kulturního uspořádání. Tedy uspořádání, které na společné sociální platformě uplatňuje sobě vlastní nebiologické adaptace. Má jasně danou strukturu, složitější organizaci a uplatňuje normy, které ne vždy odpovídají normám či zákonům přírody. Dochází tedy k něčemu, co bychom mohli označit za vědomé vyčleňování se z kauzálního řetězce přírodních zákonů. Takový trend mají lidé v úmyslu neustále zdokonalovat a prohlubovat. Vyčleněním se z tohoto kauzálního řetězce proto dochází k stále pevnějšímu vymezování se vůči přírodě, a to jak v rovině vnitřní – symbolické, tak i v rovině vnější – fyzické. Přírodní (biologické) adaptace jsou postupně nahrazovány uměle vytvořenými artefakty, které stále pevněji včleňujeme do systému kulturních adaptací. Vznikají tak typicky lidské reakce – místo srsti oděv, místo ostrých zubů oštěp. Spolu s těmito inovacemi přichází také jedna, svým způsobem zcela převratná inovace – oheň.

Oheň stál na počátku velkého vyčlenění člověka z do té doby téměř absolutního přírodního rámce. Oheň zrušil mnohé limity ve vztahu člověka a okolní přírody. Nastavil nové hranice pro rozvoj lidského rodu a jeho kultury, z přírodního jevu se opět stal kulturně adaptační nástroj, jehož stále sofistikovanější formy využití vedly k prudké akceleraci dalšího vývoje člověka. „V okamžiku, kdy se člověk naučil sám oheň rozdělat, získal také vlastně první prostředek k tomu, aby se stal „pánem nad přírodou“,

učinil první krok k dnes bohužel tolik zneužívanému opanování přírody a životního prostředí“ (Mazák, 1992).

S objevením ohně vznikl také na dlouhou dobu typický veřejný prostor – táborové ohniště. Jeho význam je svým způsobem srovnatelný se samotným objevením ohně. Například jen samotný fakt potřeby udržovat oheň přispěl ke změnám ve způsobu života tehdejších lidí, a to jak ve směru k vnějšmu prostředí, tak i k vnitřnímu uspořádání.

Do té doby spíše kočovné a toulavé tlupy se začaly usazovat ve stále delších intervalech na jednom místě. Možnost využití ohně jako zdroje tepla, k úpravě potravy a svým způsobem i jako obraného mechanismu přispěla k možnosti déle se zdržovat na jednom místě. Tyto pravěké tábořiště byly svým způsobem prvními celky, o kterých můžeme hovořit jako o prostorových jednotkách s jasnou koncepcí veřejného prostoru. Jeho základní harmonogram se od této doby již příliš nezměnil. Stejně jako centrálně umístěné náměstí v dnešním městě s kašnou uprostřed, dovedeme si dobře představit tlupu pravěkých lidí sklánět se nad ohništěm u vstupu do jeskyně. Ohniště se stalo středem jejich sociálního i fyzického prostředí.

Představa ohniště jako místa setkávání je v nás zakořeněna stále. Stejně jako v minulosti, máme dnes svá „ohniště“ a scházíme se za účelem předávání informací, zkušeností nebo jen čistě pro zábavu. Úloha instituce táborového ohniště jako ústředního bodu komunity byla a je nepostradatelná. Jasně určení a vymezení tohoto prostředku bylo jednou pro vždy jasně dáno, neexistovalo jiné než toto společné místo, na jehož půdorysu se odehrávala většina z podstatných událostí v životě skupiny. Tak jak můžeme stále sledovat u mnohých

původních obyvatel, mělo ohniště – tedy zinstitutualizovaný komunikační prostor – důležitou úlohu při tvorbě či změně pravidel v sociální struktuře společenství. Veřejný prostor se stal důležitým nástrojem sociability. Tedy procesu, který je lidem přirozený, který je nedílnou součástí každé společnosti a který je tak ojedinělý v celé živočišné říši. „Každé jednotlivé tábořiště !Kungů je výslednicí potřeby společného soužití i ekologické nutnosti rozptýlu. ... Nezbytné ohniště je středem rodinného života: tam se vaří jídlo a kolem něj se rodina sesedá k jídlu. Chýše bývají uspořádány přibližně do kruhu, prostor uprostřed patří celé pospolitosti, tancům a rozdělení masa z velké kořisti. ... Uspořádání tábořiště !Kungů nám může být vodítkem, když se pokoušíme vyčíst z archeologických nálezů způsob života v dobách dávno minulých. Jsou-li v pravěkém tábořišti náznaky chýší uspořádaných do nějakého pravidelného obrazce, může to být známkou prvních počátků rodiny uvnitř sociální skupiny – v živočišném světě je to něco naprosto ojedinělého“ (Leakey, 1984).

Kolektivní péče o oheň, složitější dělba práce, stále dokonalejší techniky lovu a nutnost udržování sdíleného prostoru vedla jak k mnohem složitějším formám komunikace, tak i k složitějším formám celého systému kulturních a nadbiologických mechanismů a prostředků člověka. U mnohých nalezišť je patrna struktura sociálního života právě dle uspořádání společného prostoru tlupy. Je více než pravděpodobné, že právě konstituce ústředního táborového ohniště vedla ke zdokonalování všech oblastí pravěkého života. „Důkazy o kolektivním lovu velkých zvířat byly nalezeny například v Německu poblíž jezera u Bilzingslebenu. Před 400 tisíci lety byla tato lokalita osídlena skupinou lovců a sběračů.

V rámci sídliště byly odkryty konkrétní areály, které sloužily k bydlení, výrobě nástrojů a zpracování masa ulovených zvířat. Kromě kamenných industrií zde byly nalezeny zbytky dřevěných nástrojů a soubory kamenných otloukačů včetně podložek sloužících k výrobě nástrojů“ (Soukup, 2004).

Předávání zkušeností, technik a vědomostí se tak stalo – krom samotného zajišťování fungování tehdejších společenství – zásadním pro rozvoj lidské kultury. Společná péče o tyto hodnoty, jejich implementace do nadbiologického rámce společnosti, vytváření společných představ o postavení lidí v živočišné říši a předávání vědomostí formou učení se tak stalo typickým znakem člověka.

Vnitřním uspořádáním vytvořených pevných struktur a řádu uvnitř společenství tak v podstatě vytváříme vnitřní „*kulturní přírodu*“, tedy její pravidla a řád, který nás nutí složitými mechanismy k vytváření a uplatňování těch adaptačních mechanismů a inovací, které budou pro jednotlivou společnost prospěšné. Vhodné zázemí a rozšiřování působnosti pravěkého člověka proto přispělo k rychlejší kumulaci a akceleraci lidského vývoje.

II. 6 Vnitřní význam veřejného prostoru - domova

Sama větší připoutanost k jednomu místu vedla k složitějšímu výběru svého vlastního prostředí. Dá se předpokládat, že důvody pro přijetí nějakého konkrétního místa za své vycházely z jasně daných potřeb skupin – jak ve vztahu k okolí a s tím spojené bezpečnosti a dostupnosti zdrojů, tak ve vztahu ke skupině. Stále

složitější symbolické myšlení spojené se stále výraznějším vyčleňováním ze světa přírody také přineslo první nebiologické důvody při volbě konkrétního místa.

Můžeme předpokládat (i z pozdějších jeskyních maleb), že vytvoření bezpečného „kruhu“ okolo ohně stále častěji přivádělo tehdejšího člověka k úvahám, které patří spíše do oblasti abstraktního myšlení. Ocítl-li se člověk postupnou evolucí příliš daleko od obecného rámce přírody a přírodních zákonů, je také pravděpodobně, že začal pro svou zcela ojedinělou existenci hledat jiná než biologická vysvětlení mechanismů okolního světa. „Pokud badatelé z mýtů, kultů a obřadů usuzují na mentalitu pravěkého člověka, pak předpokládají, že tito lidé věřili, že v přírodě existuje řád zajišťovaný nadpřirozenými silami. Vědomí řádu mělo patrně podstatný význam pro určitý nezbytný pocit jistoty“ (Ortová, 1999).

Vedlo toho stojí samotná potřeba člověka, který již v určité míře dokáže pracovat s abstraktním myšlením a představivostí, dávat předmětům, jevům a procesům kolem sebe smysl. Samo abstraktní a symbolické myšlení se vyvíjelo velmi pomalu a pozvolna. Začíná velmi obecnou a jednoduchou představou o pěstním klínu, postupně se zdokonaluje a komplikuje, až vznikají první mytologické obrazy světa. Velkým akcelerátorem byl v tomto smyslu také právě oheň. Po západu slunce nepřichází doba nebezpečí a samoty, místo toho nastává každodenní sdílení a prohlubování pospolitosti, meditace a předávání zkušeností. Přichází čas, který je vyhrazen ruční práci – snaze převádění představ ve skutečnost. Spolu s ohněm přichází také mnohem víc „volného“ času. Tehdejší lidé dostali do rukou nástroj, který jim mimo jiné přinesl možnost prodloužit den a nebýt tak přímo závislý na střídání dne a noci jako veškerá okolní příroda.

Při postupném usazování na jednom – zvoleném – místě vytváří symbolické myšlení možnost dávat okolnímu světu nové významy – často velmi úzce spjaté s okolním přírodním řádem, založeným však na abstraktním myšlení a představivosti. Pro správnou orientaci v tak odlišném a cizím světě přírody proto vznikají první symbolické systémy. Kvalitní místa, ta, kterým dnes dáváme přívlastek *genia loci*, tak vycházejí právě z původní přirozené vlastnosti přetvářet vnější neznámý svět na svět nám blízký – svět s významy, které byly tehdejším lidem známé a blízké. Vznikají tak archetypy míst se svou svébytnou originální hodnotou, které svými vnitřními obsahy vytvářejí „nadfunkční“ kvalitu, která přesahuje běžnou každodennost.

Takto koncipovaný veřejný prostor nabízí mnohem přehlednější orientaci, dává běžným každodennostem smysl a řád, odpovídá na složité otázky lidské existence, přetváří neznámé na známé. Zároveň se s postupným vkládáním vnitřních významů a jejich předáváním ustaluje vztah mezi člověkem a svým prostředím jako něčím, co k němu neodmyslitelně patří. Na nebiologické úrovni si tak člověk dokázal vytvořit svoji vlastní mobilní niku – domov.

Z pohledu veřejného prostoru je právě vytvoření domova zásadním momentem, kdy se do té doby přece jen spíše neznámé prostředí stává výsostně lidským prostředím, které se tak, jak jej obydluje a užíváme, stává další kulturní adaptací. Dává nám pocit bezpečí a jistoty, vytváří nedotknutelný svět vlastních sdílených představ, významů a obsahů.

II. 7 Veřejný prostor – místo pro sebe prezentaci

Na platformě veřejného prostoru tak také dochází ke stále efektivnějšímu způsobu prezentace jednotlivých členů společnosti. Tyto typicky lidské „kulturní prezentace“ jsou svým způsobem také kulturní univerzálií, která se úzce pojí právě s veřejným prostorem a schopností společnosti ji přijmout či odmítnout. K tématu kulturních prezentací se také váže míra dynamiky jednotlivých tlup či společenských celků. U společenského uspořádání a hierarchie, která se prezentuje výhradně veřejně, dochází k institucionalizaci prostředku veřejného prostoru právě jako možnosti prezentovat sebe – například bojovat o vyšší postavení v tlupě či uplatňovat nové nároky na vlastní prostor. Při vysoké míře společného soužití v rámci jedné tlupy tím proto dochází k možnosti mnohem lépe prosazovat vlastní zájmy – prezentovat sebe - a tedy i k vyšší míře soutěživosti a sociální dynamiky. Tento trend není neznámý žádné kultuře, ať již mluvíme o boji vůdců pravěké tlupy homo neanderthalensis, potlači u severoamerických indiánů, olympijských hrách ve starověkém Řecku nebo o multimediální televizní soutěži.

Každý člověk má vlastní míru obecné potřeby sebe prezentace. Tento jev se váže právě na člověku vlastní touhu po společenském životě, obdivu a co nejvyšším umístění na společenském žebříčku. Proto v téměř každé kultuře narazíme na iniciační rituály a přesně dané způsoby vedoucí k dosažení určitého postavení a s tím spojené oslavy a rituály. Naprostá většina z nich pak probíhá otevřeně a veřejně. Je otevřenou demonstrací dosaženého stavu – dříve v kruhu ohniště, dnes na obrazovkách televizních přijímačů. Dříve přímo, dnes zprostředkovaně.

Na počátku byl tedy otevřený prostor, který sám o sobě změnu vyvolat nedokázal. Šimpanzi, ani ostatní lidoopi nedokáží příliš efektivně pracovat s prostorem k svému vlastnímu prospěchu. Spíše využívají jeho přirozené hranice a vlastnosti.

U lidí se však s postupnou přeměnou náhodného způsobu přežívání na sofistikovaný způsob realizace vlastní kultury s jasně institucionalizovaným rámcem začal utvářet nový model, který pracoval s prostorem mnohem přesněji. Prostor začal být postupně mnohem více vnímán jako prostředek k dosažení vlastních cílů než jako omezení spojené s nehostinností a proměnlivostí vnějšího světa.

S postupným zdokonalováním oněch typicky lidských vlastností jako byla bipedie, rozvoj mozku, výroba nástrojů, zdokonalování řeči a symbolického myšlení tak dochází k zásadní přeměně vztahu člověka k prostředí, které ho obklopovalo. Vytváří se návazný pevný vztah, ve kterém hraje veřejný prostor stále důležitější roli. Na jeho platformě dochází ke stále složitějším sociální interakcím, okolní svět začíná nabývat i jiné, ne-biologické významy. S objevem ohně se tak stává společný prostor nedílnou součástí – prostředkem – typicky lidského způsobu přežívání. Má tedy své pevné místo při vývoji člověka jako kulturní bytosti. Instituce táborového ohně je základní jednotkou veřejného prostoru, tak jak jej známe dodnes. Je prostředkem komunikace, boje, rozhodování, objevování, učení a sebe prezentace.

Stejně jako je dnes, byl veřejný prostor velmi brzy zaplněn symbolikou a významy, které svou ne-biologickou podstatou vytvářejí typicky lidské a v přírodě ojedinělé prostředí. Jeho obsah a význam je přenášen a udržován v rámci jednotlivých sociálních skupin – obyvatel. S postupným obydlováním a usidlováním se na jednom

místě vznikají složitější vztahy prostředí a jeho obyvatel, utváří se zásadní a pevný svazek mezi člověkem a prostředím, nebiologická verze ekologické niky – domov.

Veřejný prostor a kvalitní mnoho-dimenzionální místo se stalo univerzální součástí všech lidských kultur. Jeho přítomnost od počátku vývoje člověka a jeho vlastní vývoj paralelně se samotným vývojem lidského druhu se zdá být dostatečným důvodem domnívat se, že jeho potřeba a logické místo v naší kultuře stále trvá.

Hlubokou tradicí veřejného prostoru u naší západní civilizace i jeho proměnou přicházející s prudkým vývojem technologií a multimédií se budu podrobněji zabývat v druhé části této práce. Rád bych také zdůraznil a poukázal na negativní změny, které upouštěním od této tradice (a - jak jsem také nastínil v této kapitole - tradice, která ani v nejmenším nezačíná starověkým Řeckem) vznikají.

III. Místa a veřejná prostranství

Místa, tedy veřejná prostranství, jsou i dnes důležitou součástí nejbližšího životního i sociálního prostředí obyvatele všech typů sídel. Jejich funkce je neodmyslitelně spjata se vzájemnou komunikací lidí, se sdílením zájmů (nejen) nad společným místem, s bližším vztahem ke svému okolí, s lepší sociální kontrolou a samozřejmě s hlubším povědomím o hodnotách přírodního prostředí. Vnímání veřejného prostoru, vzájemná sousedská spolupráce při péči o něj a vytváření mnohých společných aktivit jsou důležitým prvkem komunitního rozvoje a přispívají také k hlubší zodpovědnosti za místo blízké či vzdálenější. Americká příručka o utváření

veřejných prostranství říká: „Parky i ostatní zelená veřejná prostranství - jako například nábřeží a přírodní rezervace ve městě, však přispívají také k tomu, že lidé začínají chápat hodnotu přirozeného prostředí. Zvyšují u nich vědomí zodpovědnosti za životní prostředí...“ (Madden, 2003).

Kvalitním místem je míněn prostor se svébytnou hodnotou. Propůjčuje místu i jeho obyvatelům charakter. Místa s vlastním duchovním obsahem – *geniem loci* - můžeme najít v mnoha rozličných variantách či kulturách. Jejich podoba je vždy rozmanitá a svým způsobem nelze přesně charakterizovat hranice a vlastnosti, jaké by snad měla mít. Pozvolně vzniká jasně určená jednotka originality a svébytné autonomie. Náhodná v čase a prostoru, určená lidmi a kulturou.

Někdy *genia loci* objevíme uprostřed rušné ulice, ve vnitrobloku činžovního domu, nebo u malé kapličky na kraji lesa. Můžeme za ním letět přes půl světa nebo jej nalézt v blízkosti našeho domova. Vždy lze však říci, že jde o místo originální, o místo které k nám tak či onak promlouvá. „Představte si rozmanitost, nesčetné množství vztahů. Představte si moře lidí, každý je jiný; nekonečné množství míst, každé je jiné“ (Day, 2004).

Hovoříme-li o veřejném prostranství, hovoříme vždy o nějakém místě. Tedy o pojmu s jasnými atributy, které ho odlišují od okolního světa, od jiných míst a přírody. Místo má tvar, má tedy fyzické, ale i psychické hranice.

Každý prostor propůjčuje – v určitém čase – své území obyvatelům, kteří se rozhodli nějaké místo obývat a užívat. Ne každé místo splňuje naše představy dokonale. Jistá osobní rozmanitost, stejně jako rozmanitost kulturní, dává záruku toho, že místa tvořená různými lidmi či

kulturami budou mít různou, mnohdy značně odlišnou podobu, funkci a rytmus. Dle Daye tedy nejde o pevně daný svět a pevně danou krásu, protože každý elementární vztah, každý živý organismus, každé individuum, každé společenství bytostí tento svět neustále vylepšuje a dále proměňuje.

Veřejná prostranství, tedy místa, která společně obýváme, byla a stále jsou vnímána jako neodmyslitelná součást města či vesnice. Jsou jakýmsi srdcem veřejného, ale též soukromého života a svým způsobem na ně vždy bylo v urbanistických plánech vzpomenu.

Bohužel smutnou realitou je, že v současnosti se z mnohých veřejných prostranství skutečný veřejný život vytratil, byl-li zde kdy provozován. Místa bez vnitřního obsahu zůstávají prázdná a opuštěná. Jako by se současným architektonickým směrům nedařilo hlouběji proniknout do myslí lidí. Nevědí, pro koho staví. Architektura a její směry dnes pracují s modely, které jsou mnohem méně osobní. Tento trend stoupá spolu se zvyšující se tendencí člověka k izolaci - uzavírat se do vlastních vnitřních světů, a to doslova. Přichází izolace „na zakázku“. Nejen znalost místa, ale i znalost jejich obyvatel přispívá k tomu, že místo, které pro ně urbanista vytvoří, nezůstane prázdné.

Těmto problémům předchází hlavně neschopnost současné architektury a urbanismu s veřejnými prostory počítat, věnovat jim takovou pozornost, aby fungovaly. „Postrádáme sídlo jakožto místo v přírodě, postrádáme městská ohniska jako místa společenského života, postrádáme budovy jako významuplné součásti místa, kde člověk může zakoušet zároveň svou individualitu a sounáležitost s druhými“ (Norberg-Schulz, 1994). Mizí

identita založená na příslušnosti k určitému místu. Vznikají „ne-místa“.

Prázdná místa bez zjevné funkce pak exponenciálně umocňují pocit samoty a odcizení jednotlivce i nejasné vymezení sociální působnosti skupin obyvatel. „Nejasně definované lokální funkce, kdy není zřejmé, zda patří do oblasti veřejné – ulice a náměstí - nebo jsou již součástí prostoru nějaké sociální skupiny ... může vést k nejistotám v chování“ (Musil, 1971). Nejasný či žádný vztah k těmto „společným místům“ pak snižuje práh zodpovědnosti a sounáležitosti na minimum.

Náš vztah k místům chabne. A přece otázka „odkud jsi?“ je jedna z těch, která přichází na řadu jako první. Je pro nás vždy jednodušší někoho zařadit, víme-li, že žije například na Žižkově, a svým způsobem vždy budeme vnímat určitý rozdíl mezi ním a někým, kdo žije třeba na sídlišti Stodůlky. „Ve Francii často slyšíte otázku „odkud jste?“ a znamená to, že identita každého člověka prochází také místem, v němž žije“ (Auge, 1999).

III. 1 Místo – prostor s fyzickými i psychickými hranicemi

Každý konkrétní prostor má hranici, pokud jí nemá jde o místo v tom nejobecnějším slova smyslu. Je neohraničené. Konkrétní místa, ta, o kterých zde mluvíme, musejí mít hranice. Hranice jsou součástí každého místa. Díky nim se místo stává dostatečně přehledné a známé, dokážeme se zde dobře prostorově i časově orientovat. „Například město jako žijící organismus má své přirozené meze. Musí mít odpovídající rozlohu (maximální i minimální) a vybavení, též určitý obsah, objem, půdorys a

panorama. Má odpovídat počtu obyvatel“ (Krier, 2001). Všechny tyto atributy místa jsou pro člověka, který ho obývá, důležité. Vytváří se tak přehledný rámec vztahů mezi člověkem a prostorem a mezi lidmi navzájem. Dobrá orientace v prostoru a znalost toho, co nás k němu váže, z nás pak vytváří obyvatele místa v tom pravém slova smyslu.

Jinak se bude orientovat městský člověk na vsi a jinak vesničan ve městě. Oba však mohou být stejně zmateni – vytrženi ze „svého“ kontextu. Dle Bohuslava Blažka, zakladatele české školy sociální ekologie a člověka, jenž se v mnohých svých pracích věnuje právě problematice měst a venkova, člověk a jeho prostředí představují jakousi dyádu, siamská dvojčata, která jsou neodoperovatelně psychosociálně propojena.

Oproti tomu špatné prostorově-časové vymezení často přispívá k vzájemné izolaci a špatné propojenosti jednotlivých míst i jejich obyvatel, k špatné ekonomické či sociální kontinuitě. Měli bychom mít na zřeteli, že město, i přestože vytváří určité nezávislé jednotky v podobě obvodů či čtvrtí, musí být zároveň vždy chápáno jako jeden celek. Stejně tak i vesnice či táborové ohniště vždy patří k nějakému určitému kraji a kultuře. Tato místní propojenost je často svázána s určitými regionálními tradicemi, tedy s něčím, co je projektem generačním. „V českých zemích je zcela mimořádná diverzita krajinných typů, typů sídel a staveb i folklórních tradic“ (Blažek, 1997, str.43). Vznikají „mentální hranice“ domova, prostorově-časová kontinuita.

Dřívější návaznost jedné rodiny na konkrétní místo, jejich vztah k místu jako k něčemu trvalému, jejich spojení s ním po mnoho generací dávalo velkou šanci tomu, že šlo o místo, kam se člověk rád bezpečně vracel.

Místo, které bez větších problémů označil za svůj domov. Po dlouhou dobu býval „lidský příbytek tradičním útočištěm pro jednotlivce a rodinu“ (Norberg-Schulz, 1994).

Významný, původem polský, sociolog, Z. Bauman však upozorňuje, že dnes žijeme v době, která neustále smazává rozdíl ve vzdálenostech ať již formou virtualizace světa multimédií, nebo propojování jeho částí rychlým fyzickým přesunem. Dochází k bagatelizaci rozdílu mezi pojmem domov a ostatní svět. Je pak také velmi obtížné vybudovat si k nějakému místu pevnější vazbu, vnímat fyzické či psychické hranice. „Skáčíme do neznámých prostorů a zase ven rychlostí dalece převyšující možnosti nadzvukových letadel a kosmických raket, ale nikde nezůstaneme tak dlouho, abychom se stali něčím víc než návštěvníky a cítili se *chez soi*“ (Bauman, 2000).

Jsme svým způsobem stále méně vázáni na místa, která by nám měla být důvěrně známá, stáváme se světoobčany, kteří jsou v jistém smyslu pyšní na to, že svůj domov ztratili. Tak jako v sobě nenacházíme potřebu vracet se domů, tak nemáme potřebu sledovat své okolí jako dříve, nová místa jsou nám rutinou, stará ztratila svou hodnotu již dávno. Ztrácíme něco ze své zvědavosti, nemáme chuť srovnávat. Globalizujeme sebe sama – a tedy i místa a jejich pevné psychické i fyzické ohraničení.

III. 2 Místo – problém architektonický

Veřejný prostor je mimo jiné jedním z důležitých atributů koncipujících město či jiné urbanistické celky. Dnes se však stále častěji uplatňují jen jakési „prostory formální“, jejichž funkce se rozplývá v nekonečnu, nebo je naopak striktně daná. Architektura bez jasného

časového a prostorového ukotvení nalézá v dnešní době stále více místa.

Významný český sociolog města Jiří Musil, spojený s kritikou totalitního i posttotalitního urbanismu, poukazuje na to, že již architekti šedesátých let, vytvářeli monofunkční obytné celky „jejichž výsledkem musí být nudnost a nezajímavost prostoru“. „Falešná racionalita zbavuje města a obytné soubory lidského smyslu“ (Musil, 1971).

Právě panelová sídliště, která jsou nyní šrámem na kráse každého většího města nejen u nás, měla být univerzálním modelem dokonalého bydlení, čistě funkční a smyslově jednoduchá. Jejich strohost, naprostá uniformita a banálnost výrazu, která nedávala lidem možnost se odlišit nebo si vytvořit alespoň trochu „vlastního slohu“, učinila z těchto prostranství místa, kde každý tráví jen minimum času a nejraději se zavírá doma, nebo lépe, odjíždí na chalupu.

Totožně řešené půdorysy bytů na sídlištích 70. a 80. let pak napomáhají tomu, že i nábytek lze rozmístit jen jediným způsobem, obrazy jsou shodně zavěšeny a televizní přijímače jsou stejně naladěny. Unifikace a stejnost fyzického prostoru stimuluje pak pouze unifikaci a stejnost životního stylu jejich obyvatel. „Bytové systémy určují bydlení v míře, kterou si někdy ani odborníci neuvědomují. Tak např. v převážně nezbožném modelu takových systémů dochází k přílišnému zúžení standardů. Zdůrazňuje se jednotná úroveň plochy a vybavení bytů“ (Musil, 1971). A nemusíme mluvit pouze o bytech městských, protože totéž se odehrává i v domech venkovských. Snaha přejímat typizované městské vzory je zde nanejvýš silná. Jde o jakousi falešnou kulisu městského života uprostřed polí.

Jiným problémem měst 21. století, ať jde o jejich historická jádra, nebo naopak o obrovské předměstské administrativní celky, spočívá mnohdy v jejich monofunkčnosti a vylidněnosti. Administrativní celky roztroušené na jakýchkoliv bývalých volných plochách města, zaručují to, že po sedmé hodině večerní, kdy končí pracovní doba, zde již nikoho nepotkáme. Město spolu s kancelářskými zářivkami zhasíná.

U historických center měst je to pak ještě horší. Většina budov, dříve obývaných nájemníky, je zrekonstruována na lukrativní kanceláře. To v nemalé míře přispívá také k tomu, že původní duch místa a ti co mu dávali jeho nezaměnitelný charakter – obyvatelé – zcela vymizí. Vznikají jakási mauzolea pro turisty, prázdné kulisy. Monofunkčnost, která přichází zbavuje místa jejich vnitřní plurality, určitého napětí a resonance, tedy toho co vytváří nezaměnitelnou atmosféru unikátně seskupených prvků. „Ani historické centrum s monumentálním formátem, krásou a důstojností by „nepřežilo“, kdyby bylo proměněno na čistě rezidenční, obchodní nebo jen zábavní oblast. Koncentrace jedné funkce nemůže vytvořit tu pravou monumentalitu“ (Krier, 2001). Rovnováha se vytrácí.

Důležitým atributem pro utváření místa jsou tedy také sami obyvatelé a jejich vztah k prostředí, kde žijí. A proto vymizením původních obyvatel, kteří místo i jeho rytmus a hranice dobře znali, přijdeme i o téměř jediný imperativ – měřítko, které by dobře odráželo a určovalo povahu míst při jejich častých asanacích. Tím dostávají prostor inženýři, kteří dokáží velmi dobře navrhovat ze svých kancelářských budov, které se vůbec nikam nehodí. Taková neznalost místa při navrhování dostaveb, vznikající díky špatné (pokud vůbec jaké) komunikaci s obyvateli, je

důvodem, proč se rytmus a každodenní - staletími prověřený chod - místa či čtvrti města naprosto zhroutí. Taková situace nastane na místech, odkud jsou lidé přemísťováni.

Situace v místech, kam se lidé stěhují, je stejně smutná, možná pak ještě smutnější. Nejde zde totiž už jen o budovy, památky a hezký vzhled, ale i o samotné lidi, kteří se sem stěhují a které může náhlá změna prostředí a s tím spojená jeho neznalost velmi zasáhnout. Návrhy nově utvářených sídelních celků často zapomínají na potřeby jednotlivců, kteří zde žijí, nebo se velmi liší od míst, ze kterých tito lidé přicházejí, aniž si to zprvu sami uvědomují.

Nově vznikající sídelní celky, nalepené na „původní“ sídliště, se od nich však v mnohém liší. Jejich dvory jsou prázdné, jejich obyvatelé většinou mají jen pramalý vztah k okolí, nezajímají se o něj. Starají se spíše o své uměle vypěstované pokojové květiny než o živou přírodu bezprostředně za okny svých příbytků. Dá se říci, že i jejich vztah k sousedům bude spíše vlažný.

Klasickým příkladem mohou být satelitní městečka nově vznikající na předměstí větších měst nebo jako jakýsi prstenec kolem původních vesnic stojících samostatně v nepříliš velké vzdálenosti od města („rurbanizovaná území“ jak je nazývá Musil). Jde o ubohou nepřehlednou síť stejných, narychlo postavených typizovaných domů, které nelze rozeznat jeden od druhého. Sama „městečka“ ve většině případů postrádají jakýkoliv centrální prostor, jenž by dával možnost vzniku alespoň nějaké lidské interakci. A co víc, většinou i jejich vzdálenost k centru původního sídla je příliš velká, aby ono mohlo poskytnout možnost pro společný a společenský veřejný život.

Stavební postupy jsou dnes často také nepřátelským zásahem do již ustáleného půdorysu okolí. Nemůžeme si

být nikdy jisti, jaký další bizarní projekt modernity bude v našem okolí postaven. L. Krier připomíná jak „smutné je, že již pouhé staveniště začínáme vnímat spíše jako formu hrozby než jako pozitivní příslib něčeho, co nás čeká“ (Krier, 2001).

S obrovskou novou zástavbou, která se stále více nemilosrdně zakusuje do polí v okolí českých měst, roste také unifikace vnějšího pohledu na město jako urbanistický celek s jasným a unikátním výrazem. Těžko pak můžeme říci, v jakém městě se vlastně nacházím, pokud se kolem něj táhne nekonečná hradba paneláků. Kostelní a radniční věže jsou dávno zastíněny sklobetonovými administrativními budovami a „poutník“ přicházející z dále může jen doufat, že ono sídliště a nákupní centrum patří opravdu městu, ke kterému směřuje.

Nejde však jen o to, že průmyslové zóny a novodobé dominanty zabraňují kvalitnímu pohledu na město a zabraňují tak jeho identifikaci. Dochází také k vytváření jakési bariéry pro obyvatele zevnitř. Stále obtížněji se dostávají z města ven, proplétají se změtí administrativních budov, novostaveb, skladů a nákupních center. Staré stezky jsou zapomenuty a nové neexistují. Stejně tak jsou výhledy - ven z města, pohled na okolní krajinu, na její proměny ročních období a přirozený rytmus - stále obtížnější.

Tohoto problému si všímá J. Musil již v 70. letech minulého století, když píše: „Část okrajů bývá zastavěna vyššími budovami, než jsou mnohdy v centru, nemluvě o starých předměstích. Vzniká tedy nová městská krajina, nový obraz města, který je někdy s rozpaky přijímán jeho obyvateli, žijícím ve stínu tisíciletých tradic kompaktního města“ (Musil, 1967, str. 191).

Obytné celky tvořené na zakázku, jejichž hlavním imperativem je povětšinou pouze ekonomická rentabilita a které se staví v rychlém tempu, většinou nedokáží dobře pracovat s prostředím a okolní siluetou krajiny. Přitom základním problémem, který musí sídlo řešit, je podle Norberga-Schulze právě způsob, „jak v sobě shromáždit okolní krajinu“ (Norberg-Schulz, 1994). Tedy pokusit se zachytit výraz krajiny výrazem architektonickým.

Nerespektováním krajinného rázu, klimatických a světelných podmínek místa, i celkového výrazu okolního přírodního prostoru mnohdy vzniká studené, tmavé a větrné místo, postrádající útulnost, časovou i prostorovou kontinuitu, tedy to, co obvykle spojujeme s pojmem domova a s charakterem „umělého“, lidmi vytvořeného prostoru. Přitom je jasné, že spojení tradiční architektury s krajinou, kdy vzniká to, co dnes nazýváme kulturní krajinou, je přirozenou součástí vývoje lidské kultury, tedy přirozenou součástí světa. „Jde o objevy, které svým způsobem obohatily typologický arzenál přírody. Jsou architektonickými objekty, tedy idiomy unikátního světa lidské rasy“ (Krier, 2002).

Architektura by tedy měla s krajinou komunikovat, vytvářet novou, typicky „lidskou siluetu krajiny“, jež by však neměla vybočovat z určitého základního nastavení přírody, z něhož přirozeně vyrůstá. Její vnější funkce by měly doplňovat, nikoliv však narušovat původní rámec krajiny, bez ohledu na to, mluvíme-li o městech a jeho čtvrtích nebo o venkovských sídlech.

„Vedle vnitřních funkcí vyjadřují se v tvářnosti stavby i její funkce vnější, tj. takové, které vyplývají z jejího vztahu k prostředí. Žádné stavební dílo nelze si myslet jako doslovně izolované od okolního prostoru a života, byť by stálo volně a samostatně“ (Honzík, 1944).

Působení architektury na *genia loci* a její zásadní vliv na utváření veřejných prostranství je nezpochybnitelné. A je s podivem, že i přes tak dlouhou tradici, kterou veřejná prostranství jak v architektuře a urbanismu, tak i v obecných nárocích samotných lidí na místo mají (dá se říci, že veřejná prostranství jsou jedním ze základních prvků sídelního útvaru od táborového ohniště přes osady až po velkoměsto), se velice rychle zapomnělo, jak významnou úlohu v plánování rozvoje měst a venkova stále hrají. Nepočítá se s nimi.

„Již dávno v minulosti postřehli architekti, že obytný prostor není jen místnost, že daleko obyvatelnější jsou prostory pootevřené... loubí, sally-terreny nebo náměstí“ (Honzík, 1946). Na veřejných prostranstvích se prostě odehrávalo mnohé, mnohdy zde obyvatelé trávili mnohem více času než ve svých příbytcích, a podle toho také tato místa vypadala.

Veřejná prostranství dnes jsou však chápána spíše jako doplněk – pouhé zaplnění prostoru mezi budovami. Nejsou vyžadována, a tak se s nimi počítá spíše okrajově.

Zdá se, že snad nikdo již nemá zájem, aby se lidé setkávali, aby spolu hovořili... Nikdo nevidí nic dobrého na „agoře“ v každém městě. Nikdo nepředpokládá, že by se lidé spontánně účastnili veřejné pouliční diskuze. Běžná existence agory jako veřejného místa uprostřed sídelních celků zřejmě není žádoucí a snad ani žádána. Lidé jsou raději doma.

III. 3 Pluralita a kreativita, *genius loci*

Jak již bylo řečeno, kvalita veřejného prostranství je charakterizována mimo jiné přítomností lidí a jejich aktivitami. Je však také - mimo jiné určena venkovními

materiálními podmínkami, které v sobě ukotvují jak pouhou krásu a originalitu, tak i hlubší sdělení doby.

V Evropě se zachovala města a sídelní útvary z různých historických epoch, ať již například původní pravěká sídliště, či pozdější renesanční, barokní, raně industriální a funkcionalistická. A ta lze poměrně snadno hodnotit a jejich řešení porovnávat. Významnou roli při hodnocení urbanistických principů hraje právě kreativita jejich tvůrců (symbolické vyjádření, použití materiálů, umístění a řešení staveb, jejich návaznost na okolní zástavbu a krajinu) a pluralita (rozmanitost) různých řešení (originalita, kompatibilita, rozmanitost a vyváženost urbanistického celku). Dle Kriera je pluralita životních stylů a názorů přirozeným výrazem toho, v co věříme. To se týká i architektonického stylu a konceptu měst. Nemůže existovat jen jediný „demokratický styl“, stejně jako nemůže působit jen jedna demokratická strana. Pokud se tak děje, dochází pak k neustálému přibližování a unifikaci způsobu našeho uvažování a vyjadřování.

Výsledkem hodnocení různých urbanistických řešení je zajímavé zjištění, že města vznikající bez plánů, tedy procesem kontinuálního přizpůsobování materiálního prostředí městským funkcím (týká se měst vzniklých převážně v období od r. 500 do r.1500), nabízejí velmi dobré podmínky k bydlení a velmi kvalitní venkovní prostředí, poutají k sobě *genia loci*. Vynikajícím příkladem takového místa může být náměstí Piazza del Campo v italské Sieně, které svou prostorovou orientací (pokud jde o slunce a podnebí), amfiteatrovým uspořádáním, rozmístěním fontán a sloupků představuje ideální místo pro setkávání obyvatel města.

Až v renesanci bylo přistoupeno k plánování měst. Úkol budovat města tehdy převzala zvláštní skupina profesionálních plánovačů - urbanistů. Město se stává

uměleckým dílem - vymyšleným, uskutečňovaným a vnímaným jako jeden celek. Hlavním zájmem už nebyly jednotlivé funkce města, prostory mezi budovami, ale spíše jejich prostorové efekty.

K další důležité změně v podstatě plánování dochází kolem roku 1930. Vzniká platforma funkcionalizmu. Tato architektura měla být pod dojmem nových lékařských znalostí vzdušná, slunná a větratelná, s přístupem na volné prostranství. Funkcionalisté však příliš nebrali ohled na psychologické aspekty konstrukce budov a veřejných prostor.

V projektech funkcionalistických sídlišť chyběly ulice a náměstí, chyběla místa pro setkávání lidí a vzájemnou interakci. Předpoklad, že se lidé budou shromažďovat na volných travnatých plochách, se příliš nenaplnil. Teprve v 50. a 60. letech bylo možno zhodnotit důsledky tohoto jednostranného, materiálně funkčního plánování, které způsobilo oddělení lidí, funkcí i událostí.

Podobně se v poválečných letech rozvíjela v Evropě i zámoří výstavba čtvrtí nízkých otevřených rodinných domků. Ač byly u těchto domků se zahrádkami vytvořeny podmínky pro privátní venkovní aktivity, rozvržení ulic, automobilová doprava a zvláště rozptýlení lidí a událostí do šířky současně omezilo venkovní aktivity na minimum. Jediným pojítkem s okolním světem se pro jejich obyvatele stala hromadná sdělovací média a nákupní centra.

Takže zatímco středověká architektura svým uspořádáním soustřeďovala obyvatele a události do ulic a na náměstí, funkcionalistické a post-funcionalistické stavební projekty docílily pravého opaku.

Funkci architektury a stavitelství ale nelze zredukovat pouze na tvorbu prostoru k přebývání či na procesy spojování hmoty, i když tuto funkci nesporně mají. Neměli

bychom zapomínat, že architektura má i jiné funkce, a to velmi významné – tím, jak přenáší kulturní obraz doby, je určitým zrcadlem poměrů a vytváří jistý orientační systém a systém hodnot ukotvený v symbolice, jak je již zmíněno výše. Lépe pak pochopíme obraz středověkých jader měst, přemýšlíme-li o nich mimo jiné jako o určitém „důkazním materiálu“ doby, jako o důmyslné knize, v níž můžeme číst. Architektura zde tedy slouží jako dekodér jinak mnohdy velmi složitých poměrů doby, jako svědek, jenž nechává svá svědectví otevřena. „Přicházíme tedy k poznatku, že estetika, k níž směřuje architektonická tvorba, není jen estetikou plastickou a výtvarnou, ale že je to v první řadě estetika života“ (Honzík, 1944).

Rozmanitost starých sídelních útvarů, interpretace v nich obsažených symbolů a zklidněné soužití v zásadě nesourodých prvků v jednom celku je to, co nám připadá zajímavé, co necháváme působit na své smysly, co nás také nutí položit si otázku, jací lidé zde žili, jaké děje se zde odehrávaly. Symbol architektury obecně je snahou o vyjádření určité obecné platnosti stavby či kultury, není jen náhodnou kompilací určitých prvků, poukazuje na funkci stavby i na její stálost. Stavba pak není pouze „výsledkem jen přechodné konvence, ale jasné a obecné shody“ (Krier, 2002).

Symbolika míst se vytváří podle obecného schématu, který je založen na používání symbolického jazyka architektury. Prostřednictvím symbolů je sdělována a předávána specifická kulturní vazba, která vytváří kulturně jedinečný výraz, a ne výraz kulturně globalizační, jak se děje dnes. „Je jasné, že cestovatel, který přichází zdaleka do země, kterou nezná, se dnes může cítit nejméně cize právě v nejvíce odosobnělých prostorech (letišť, dálnice, velký hotel patřící k mezinárodnímu řetězci). Není doma, ale také u nikoho

jiného“ (Auge, 1999). Jak upozorňuje L. Krier, univerzální mašinistickou barbarizací, která kolonizuje a okupuje naše města a krajiny primitivními „krabicemi“, ztrácíme všichni.

Důležitou vlastností kultury je tedy její schopnost zachovat či předat samu sebe, pomocí různých druhů „přenašečů“. Vytvořit určitou černou skříňku, která dokáže vypovídat o své vlastní povaze. Měla by mít schopnost sebe samu definovat skrze artefakty, jimiž vládne. Architektura se spolupodílí na důležitém procesu přenosu a změny v kulturní složce společnosti – tedy jejích základních pilířů ve formě tradice, historie, jejího vnitřního ukotvení a směřování. „Městské domy, památníky, archivy a instituce jsou základními kameny pomocí kterých je naše kulturní dědictví předáváno z jedné generace na druhou“ (Reader, 2005).

Jak podotýká K. Lorenz, „tento mechanismus, jehož funkcí je předávat v kulturním vývoji nahromaděnou tradiční informaci a zároveň otevírat dveře pro získávání nové informace, zřejmě v naší západní kultuře vybočil z obvyklých kolejí... (Lorenz, 1997, str. 49).

Bylo by tedy smutné konstatovat, že tento rozměr kultury a kultivovanosti se dnes z našich životů vytrácí, že to, čím žijeme, je vlastně jen prázdná skořápka ze skla a betonu, tak jak ji vidáme dnes a denně na našich „moderních“ ulicích. Kdyby tomu tak bylo, snad by nás ani nenapadlo se po oněch budovách dívat a hledat v nich – i když často marně - smysl.

Pokud však dnešní architekt sám nemá potřebu předávat a sdílet určitá poselství a nevytváří ani žádná nová, jde o věc nanejvýš znepokojující. Uvědomíme-li si

také, že tato situace je často dána i nezájmem a malou poptávkou po tomto druhu architektury.

Zpětná projekce dnešní architektury do našeho myšlení, je přejímána jako obecné schéma, v němž žijeme, a které - tak jak jsme si ho utvořili - formuje zpětně i nás. Ač by se zdálo, že nás nemůže nijak zvlášť ovlivnit to, co se nám v zásadě nelíbí, děje se tak. Asi stejně, jako si necháme namluvit, že sladká chemická limonáda je vlastně to nejlepší, co si můžeme přát. Fádní architektura působí jako jakási podvědomá reklama na jednotvárné, neoriginální myšlení.

Dnešní stavitelství se nijak zvlášť neváže na tradiční postupy stavitelů, přestože úspěšnost a dlouhotrvající funkčnost jejich staveb je vhodným ukazatelem kvality tehdejší architektury a urbanizmu. To nelze tak snadno říci o veškeré architektuře měst 20. a 21. století. Unifikovaná zástavba velkou mírou přispívá k rozpadu lokálního kulturního dědictví, její trvanlivost je počítána spíše na desetiletí než na století či tisíciletí. Kalkuluje se s tím, že nepřiliš promyšlená architektura, tak jak ji sami projektanti plánují, bude samozřejmě během krátké doby nahrazena jinou.

Žijeme v době, která pro svou rychlost kvalitní dlouhodobé projekty nijak nepodporuje. Změna a rychlý pohyb kamkoliv vytvářející z kultury jen povrchní, rychle se měnící změt pokusů a omylů. A nejen v architektuře. Ochuzením o estetické kvality, o rozmanitou a originální tvorbu, vytvářením chaoticky neuspořádané a z kontextu vytržené architektury se dále prohlubuje jeden z globálních problémů dneška, a to naprostá redukce estetického vnímání a posuzování světa dle měřítka krásy. Vznikající redukující model, jenž se objevuje ve všech oblastech lidské činnosti, pak nadále zvyšuje nedostatek

plurality, a tím i schopnost vnímat život ve všech jeho rozličných formách.

Každý typ společnosti si tedy modifikoval své prostředí podle vzorců své vlastní kultury, vytvářel si tak i „svá vlastní“ místa s atmosférou – *geniem loci*. Duch místa se však dnes hledá jen velmi těžce, je-li vůbec možné o něm začít uvažovat.

Genius loci je - jak již bylo nastíněno výše - především místo s charakterem, je to nezaměnitelná a zcela unikátní kompilace prvků jako je „hmotná substance, určitý tvar, ale také textura či barva“ (Norberg-Schulz, 1994). Tyto vlastnosti, které jsou vždy zcela unikátní, jedinečné a organicky promíchané, vytvářejí spolu s lidmi nezaměnitelnou fyzickou i psychickou podobu místa.

Místo je proto kvalitativním, celostním jevem, který nemůžeme redukovat na žádnou z jeho vlastností (jako jsou např. jen prostorové vztahy), aniž bychom přitom neztráceli ze zřetele jeho konkrétní povahu, protože právě lidé zde často tvoří tu nejzásadnější – oživující – esenci místa či veřejného prostranství. Bez nich by byla mnohá veřejná prostranství mrtvá – projekt by zůstal nenaplněným přáním.

Místa - stejně jako lidé - mají dynamickou povahu, mají tendenci se - stejně jako člověk - „převlékat“, postupně se vyvíjejí, stárnou a někdy také umírají. Stejně jako se rodí noví lidé, měla by se rodit i nová veřejná místa – prostranství s vlastní, novou tváří. „Jak jsou prostory využívány, je jedna věc – mnohem důležitější však je, jak mohou být využívány“ (Gehl, 2000, str.131).

Soudobá architektura, jak jsme již načrtli, však mnohdy odráží jen základní prostorové a funkční vztahy, s ostatními spíše nemateriálními kategoriemi příliš nepracuje. Tu se pak ztrácí ona základní „existenciální

dimenze“, která dělá prázdný prostor místem. Ztrácí se dynamika. Přemýšlíme-li o nějakém místě a jeho charakteru, vždy čerpáme z té zkušenosti, která se pojí spíše s jeho mentální mapou než z té, která je spojena s jeho hmotnou stavbou, a to i přesto, že hmotný půdorys místa je zásadním faktorem pro jeho existenci.

Nepřítomnost kreativity v západním - globálním - myšlení se jako problém objevuje i v teorii architektury a sociologii měst. Nedostatek tvůrčího potenciálu a vytváření unifikovaných a neosobních prostor vytváří z měst něco, s čím se citlivý člověk sžije jen velmi obtížně. „Někdy se ptáme, zda ještě ovládáme umění stavby měst, nebo existují-li vůbec nová města a vesnice, které nás opravdu lákají a přitahují a ve kterých bychom se svobodně rozhodli žít“ (Krier, 2001).

Spolu s nedostatkem plurality, úbytkem citu pro rozlišnost a mnohost názorů nevzniká jen jev, který by mohl být společensky nebezpečný v podobě různých politických či společenských doktrín, které určitou otupělost lidí určitě vítají, ale jde i o problém čistě ekologický. Příroda obecně se vždy vyznačovala obrovskou rozmanitostí. Její hodnota a svým způsobem i funkčnost jako živého systému vychází právě z její různorodosti a zároveň komplexnosti. Bohužel je nasnadě připomenout, že právě úbytek kreativity a plurality myšlení vede i k mnohem menšímu zájmu o různorodost přírodní, která je - spolu s onou kulturní rozmanitostí - zásadní pro udržitelný život na Zemi a vzájemnou mezi lidskou i mezidruhovou toleranci. Stejně jako v každé jiné sféře a činnostech lidského života, i tady potřebujeme mít k dispozici jak vertikální, tak horizontální osu lidského bytí, propojit všechny „světové strany“. Rovnováha je základním předpokladem pro funkčnost jakéhokoliv živého

systemu. Nedokážeme-li dostatečně pružně vyhodnocovat okolní prostředí, nejsme ani schopni dostatečně pečlivě vnímat symboliku, kterou jsme obklopeni nebo ji utvářet. Stále méně dokážeme ocenit atmosféru a rozmanitost.

IV. Nejsou místa jako místa

Místa, konkrétní reálná místa, tak jak je známe či neznáme, a hlavně tak jak je prožíváme, mohou mít a v zásadě mají různou podobu. V názoru, že je potřebujeme, se nelišíme, v tom jaké mají být se pak můžeme až pozoruhodně rozcházet. Jsme přece jiní, máme jiné podmínky i prostředky, jak jich dosáhnout.

Dělí nás jak sociální, historické, tak kulturní či geoklimatické podmínky. Každé místo, ať je vytvořeno uměle či spontánně, je určitou směsí všeho, co k danému prostředí v obecném slova smyslu patří. Bavíme-li se však o veřejných prostranstvích, místech setkávání a místech ojedinělých - o místech s duší, nesmíme zapomínat na důležitou a zásadní esenci, kterou představuje kultura a tedy lidé, jejich životy, minulost, sny a každodenní život, který v daném prostředí probíhá. Utváříme a obydluje si místa, jež nás sama o sobě přitahují, modelujeme je svými pocity tak, abychom zde našli sebe, svou kulturu, abychom se cítili doma. Docházíme pak tedy k názoru, že to, jaká místa a veřejná prostranství máme, závisí spíše na lidech a živé kultuře než na projektech a dokonalých plánech. „Genius loci potřebuje procesy v přírodě a společnosti. Vzhled je výsledkem, ne původcem procesu. Proces je pro život centrální pojem“ (Day, 2004).

Je jistě dobré hledat určitá konkrétní, kvalitativní měřítko, jež nám pomohou lépe poznat a pochopit

morfologii místa a veřejných prostranství, tak jak je chápeme a známe z našich místních a lokálních podmínek. Nesmíme však zapomínat také na to, že existují jiné kultury, jiní lidé, a tedy také jiná místa.

Na okamžik se tudíž pozastavme nad místy, ve kterých by naše představy o veřejných prostranstvích a kvalitních místech s výraznou hodnotou pravděpodobně neuspěly. Nejprve však malé zamyšlení nad tím, jak jsme na tom vlastně u nás v Evropě.

IV. 1 Evropa – salón z kočičích hlav

Kultura Evropy je kultura starodávná, s ulicemi jež mnohdy pamatují více než tisíc let historie. Je svým způsobem jistým měřítkem – minimálně pro samotné Evropany, kteří v ní žijí a ve kterých žije ona. Pro západní svět obecně pak platí podobný, z evropské tradice vyplývající pohled.

Naše cesty do světa jsou vždy poznamenány určitou dávkou přezíravosti ve vztahu k ostatním architekturám, místům a náladám. Rádi srovnáváme.

Vytvářet veřejná prostranství pro nás, pro Evropany, znamená vždy velký projekt. Veřejná prostranství reprezentují, jsou jakousi dvoranou pro spořádané občany, výstavním polem společnosti. Užíváme si jich, hledíme na ně, ale náš vztah k nim bude vždy trochu chladnější, než naše podnebí ve skutečnosti je. Jsme tak trochu mozaikou kočičích hlav v jedné velké západní ulici. V dešti se pěkně lesknou, ale není úplně lehké se po nich rozběhnout...

V porovnání s městy jiných kontinentů se evropská ulice mnohem dříve proměnila v jakýsi vyšňořený vstupní

salón, ztratila svým způsobem živelnost, organickou neuspořádanost a příčinnou vitalitu z ní vycházející (i když méně v oblastech jihoevropských). Proto i definice kvalitního veřejného prostranství bude jiná. Také tempo, se kterým vznikají veřejná prostranství v Evropě a jinde ve světě, je odlišné. Dá se říci, že veřejná prostranství v Evropě vznikají jaksi zdrženlivě. „Nezávisle na míře, do jaké je dané místo „přírodní“, či ovlivněné myšlením, neustále prochází procesem proměny. Zralé krajiny se mění jen pomalu, nové krajiny se proměňují rychle. S městy je to stejné: energické změny v době vzniku, pak následuje vzrůstající stabilita“ (Day, 2004). Spontánně vytvářená veřejná prostranství a oblíbená místa se u nás příliš často nevyskytují. V České republice a středo evropském postkomunistickém regionu pak došlo k jakémusi zmrazení zájmu o veřejný prostor obecně.

Z našich odlišných prostředí vznikají odlišné koncepty a přístupy pro revitalizaci či samotné vytváření a užívání veřejných prostranství. Jinak se budeme potýkat s projekty tohoto typu doma jinak třeba v Indii či Jižní Americe. Odlišná kulturní zkušenost = odlišná místa. Jsou tedy i místa jiná. Místa našim zrakům značně vzdálená, a právě proto kouzelná a ojedinělá.

IV. 2 Místa Jižního kříže

V říjnu roku 2006 jsem měl možnost zúčastnit se konference o alternativním způsobu dopravy a revitalizaci měst „Towards carfree cities IV.“, která se konala v Bogotě v Kolumbii. Díky této zkušenosti a díky cestě po Jižní Americe (Peru, Bolívie, Argentina, Chile), kterou jsem uskutečnil na jaře téhož roku, jsem měl dobrou možnost nahlédnout trochu hlouběji pod povrch

latinskoamerické společnosti. Proto si zde dovolím malé zhodnocení několika míst jihoamerického kontinentu.

Přijedeme-li do většiny z jihoamerických měst, první co nás jistě „praští přes nos“, bude neuvěřitelná dávka smogu. To, co nás „praští do očí“, bude neuvěřitelná změť lidí, psů, aut a budov jakoby narychlo rozsetých kolem dokola. Rozlišit veřejné a soukromé je téměř nemožné.

Díváte-li se však pozorně a trochu upustíte ze své „západní“ představy o městské uspořádanosti, objevíte něco, co má často od chaosu mnohem dál než mnohá evropská místa. Vyvstává zde určitý rytmus z chaosu. Ať jste ve městě malém či velkém, bohatém či chudém, je svým způsobem jednoduché se v oné organické změti města orientovat.

IV. 2.1 Město slunce a krve

Bogota je jedním z největších měst Jižní Ameriky. Představuje rušnou sedmi milionovou aglomeraci, nacházející se ve výšce kolem 2600 m.n.m., s neuvěřitelně rušnou ulicí, s mnoha místy naprosto vzdálenými od jakékoliv standardní představy o městě, přesto však žijícími, pulzujícími a plnými energie. Vlajka Bogoty se skládá ze dvou barev: žluté – slunce a červené – krve, což může mnohé napovědět. Hodně se však změnilo. To je také důvod, proč se zmiňuji právě o Bogotě.

Bogota v posledních osmi letech prošla a stále prochází důkladnou transformací. Dochází zde k rozsáhlé přeměně systému organizace města ve všech směrech. Projekt zahrnuje jak ekonomickou, tak sociální a ekologickou reformu, která postupně vede k vytvoření mnohem lépe udržitelného a ve všech směrech stabilnějšího místa k životu.

Obecně lze říci, že projekty tohoto typu jsou v posledních deseti letech jedním z hlavních politických a sociálních témat celého kontinentu, a to v mnohem širším a hlubším záběru, než by se předpokládalo.

Jak již bylo nastíněno, mnoho jihoamerických měst – stejně jako Bogota – jsou města mladá. 90% všech staveb v Bogotě není starší než 40 let. Celé město je tak vlastně směsí toho, co v zásadě v Evropě můžeme najít jen v malém, téměř neznatelném měřítku, mluvíme-li o městě jako celku. Veřejná prostranství, tak jak je známe z Evropy, zde najdeme samozřejmě též. Je těžké na těchto místech přemýšlet o architektuře jako o „kronice“, když její paměť tohoto města (kromě několika koloniálních budov) nesahá dále než půl století zpět.

Najdeme zde, stejně jako v mnoha severoamerických velkoměstech obrovskou změť dálnic, geometricky uspořádaných bloků a výškových budov. Ulice mají čísla, nikoliv názvy (např. park 93. ulice), což je samo o sobě nezvyklé. Pro Evropana spíše odcizující.

Čtvrti, které svou architekturou připomínají to, co Evropané považují za architektonicky hodnotné, zde najdeme jen v malém měřítku. Většina z těchto starších čtvrtí (např. La Candelaria – Bogota), jsou místa s nízkou sociální a ekonomickou hodnotou, nenajdeme zde drahé rezidenční domy ani luxusní kanceláře. Často se stane, že pod pojmem „staré město“ objevíte něco, co by při vší snaze mohlo připomínat architekturu devatenáctého, nanejvýš pak osmnáctého století. I ty „nejskvostnější“ a největší kostely, tak jak jsou popsány, představují v evropském měřítku slabý průměr. Bylo by však také naivní jezdit do Jižní Ameriky nebo do Číny objevovat evropské dědictví.

Uchopit a přijmout takové město – město, jež se zcela vymyká našemu evropskému stereotypu o podobě

kvalitního místa, najít v něm ta pravá prostranství a pochopit z něj pravou podstatu kultury, ze které vyrostlo, není tedy pro cizince jednoduché. Hledat poetiku na špinavých rušných náměstích, kde vám nedají pokoj ani psi, ani vše prodávající lidé, kde největší atrakcí je vaše světlá pleť a kde jediným nádechem můžete „ucítit“ všechny jeho obyvatele najednou, jde samozřejmě mnohem lépe.

Zároveň by bylo jistě zajímavé zjistit, jak by obyvatelé malého města z jižního Peru přijali evropské veřejné prostranství, když celý svůj život naprosto spokojeni vysedávají na svém Plaza de Armas.

Stejně však lze říci, že nemůže být jednoduché (a jistě není) uskutečňovat kvalitní a funkční projekty přeměny a vytváření kvalitního životního prostoru, vytvářet místa, která nás osloví, mezi domy, jež tu stojí všehovšudy padesát let.

Transformace, tak jak v Bogotě probíhá, představuje rozsáhlý ekonomicko-sociálně-ekologický proces. Ten zahrnuje vytvoření systému integrované městské hromadné dopravy (který ve většině jihoamerických měst neexistuje), podporu alternativní dopravy – vytváření cyklostezek a pěších zón, stejně jako snahu o fundamentální změnu postoje lidí k městu.

Jde tedy o aktivity, které byly v západní Evropě již dávno realizovány, ale řekl bych, že tak jak automaticky se to dělo, tak mnohem méně pak docházelo k hlubokému a důslednému vytváření vztahu člověka k místu, pochopení jeho rytmu a organického využívání. „Tempo urbanizace není všude stejné. V silně industrializovaných zemích Evropy a Severní Ameriky se v posledních desetiletích značně zvolnilo“ (Musil, 1967). A spolu s tím jakoby poklesl i přímý vztah člověka k městu jako k látce živé a

proměnlivé. „Tempo obyvatelnosti“ se zvolnilo také. Naše vztahy k pevnému místu slábnou. S téměř neomezenou možností cestovat se pomalu vytrácí ona připoutanost a propojenost místa a jeho obyvatel. Většina lidí třetího světa se však po většinu života nedostane za hranice své vesnice či města. Jejich vztahy k okolí jsou tak pořád pevné.

„V tradičním prostředí, které je často lokální, je lidský život strukturován minulostí, přítomností a budoucností, které jsou ustálené a umožňují odpovídající způsob bytí. Odtud lidé čerpají pocit bezpečí, poznávají, jaké chování je pokládáno za vhodné, a také získávají vědomí vlastní identity a smyslu života“ (Lyon, 2002, str.183). Jako by hovořil o archaických společnostech Evropy pre-industriálního věku. Ve skutečnosti to dobře postihuje, jakým rytmem se žije v mnoha jiných částech světa. To, co zbývá většině z nás, je nutkání na taková místa pořád jezdit a hledat smysl, který jsme někde cestou k současnosti ztratili.

Veřejný život v Jižní Americe je tvořen mnohem živelnější cestou, než jakou můžeme vidět u nás. Mnohem víc se využívá veřejných a poloveřejných prostranství k vzájemné interakci, lidé je využívají jak k obchodu, tak k zábavě. Ve skutečnosti na bogotské ulici můžete koupit či prodat úplně všechno. Rituál smlouvání je i zde považován za důležitou součást obchodu, řekl bych, že bogotská ulice bez hlasitého smlouvání a vyvolávání by nebyla pravou latinskoamerickou ulicí.

Přestože jsou ona živoucí prostranství mnohem špinavější než u nás, pro našince nepříliš elegantní, odehrává se zde cosi, pro co stojí na chvíli posedět a pozorovat okolí. Je to jakási nepřetržitá divadelní hra, která se děje přímo kolem nás, do které jsme zváni

vstoupit a která vytváří nezaměnitelný kolorit jihoamerických měst. „Živá ulice má vždycky jak své uživatele, tak i pouhé pozorovatele“ (Jacobsová, 1975).

Nebudeme samozřejmě dělat z Evropy či Západu nudného patrona mrtvých míst. Jde jen o konfrontaci západního a nezápadního pochopení toho pravého místa – genia loci okamžiku a věčnosti.

IV. 3 Jiná místa – jiné kvality

Na chvíli v této konfrontaci ještě setrvám, více ji rozvinu. Zmíním čtyři základní atributy charakterizující úspěšné místo – jsou jimi dostupnost, pohodlí a vzhled, využití místa a aktivity a sociabilita (Madden, 2003). Ty jsou považovány (dle současných měřítek platných pro Západní svět) za podstatné pro vznik a fungování veřejného prostranství, jak píší níže ve své práci.

Přestože jsou svým způsobem univerzální, jejich výklad může být různý (viz str. 72):

Dostupnost - znamená mít možnost se co nejrychleji a bezpečně k svému Místu dostat a pak z něj opět odjet.

Pro mnoho funkčních veřejných míst v Jižní Americe to však neplatí. Mnoho jihoamerických velkoměst není vybaveno vhodnou dopravní infrastrukturou, mnoho Bogotánů nemá ani dostatek finančních prostředků, aby cestovalo (a za cestu platilo), pokud nemusí. Veřejná prostranství jsou zde tedy více lokální, jsou k užítu spíše těm, jež jsou v bezprostředním okolí, kopírují sociální a ekonomické schéma. Lidé jsou často spjati s jedním místem po celý svůj život.

Pohodlí a vzhled – je důležitý atribut veřejných prostranstvích západního světa, pro Evropany zvláště. Vytríbený vkus a smysl pro pořádek si žádá při západních řešeních mnohem více práce než jinde. Ve skutečnosti mnohá místa Jižní Ameriky vypadají dost neútěšně, pokud jsou prázdná. Mobiliář není takový, jak ho známe my – a přesto si lidé najdou své vlastní cesty, jak je „zútulnit“. Mnohé, čím se lidé na těchto místech baví, je přineseno jeho uživateli.

Využití místa a aktivity – mnohé z aktivit našich veřejných prostranství jsou mnohdy předem dány vybavením a zákazy, které předem stanovují, pro koho je dané místo určeno. Zaručí se tak stálý zájem lidí, kteří sdílí stejné zájmy. Naopak funkce jihoamerického veřejného prostranství se mnohdy utváří právě podle lidí, kteří zrovna přijdou. Je spíše nahodilou konstelací než připraveným projektem. Aktivity jsou zde mnohem různorodější, jak jsem psal výše, často si lidé nosí svou zábavu z domu. Rádi sdílí svou zábavu s ostatními. Někdy se přihodí, že celé náměstí sedí kolem malého tranzistorového rádia a s napětím poslouchá přenos fotbalového utkání z druhého konce světa.

Sociabilita – je atributem, svým způsobem universální vlastností, která se snad až tolik regionálně neliší. A přece, najdeme malé rozlišnosti - způsoby komunikace a mezilidské interakce, které jsou spojeny s aktivitami, s jakými na svá místa přicházíme. Musil s odvoláním na Darwina konstatuje: „Darwinova teorie tzv. spleti života předpokládá, že mezi prostředím na jedné straně a mezi jednotlivými organismy na straně druhé existuje dynamická rovnováha, jejíž součástí je přizpůsobování organismu prostředí a bohatá škála vzájemných vztahů mezi biologickými jedinci i kolektivy, sahající od symbiózy až po boj o výživu, světlo a prostor“ (Musil,

1967). Díky heterogenní skladbě uživatelů (díky naprosté otevřenosti aktivitám, jež se na jednotlivých prostranstvích odehrávají) dochází ke kontaktu snad všech skupin, které se v okolí vyskytují. Vzniká heterogenní interakce.

Samozřejmě trend, který se v Jižní Americe prosazuje převážně ve velkých městech, vede k postupnému vylepšování veřejných prostranství – například vytvářením pěších zón, které jsou svými standardy velice blízko naší západní zkušenosti. Jsou to místa, která svou kvalitou uspokojí každého, jsou profesionální a krásná. Radost, s jakou je lidé užívají, je ohromná. Limity a možnosti, které tato profesionálně vytvořená veřejná prostranství poskytují, vytváří zajímavý model toho, jak se lidé spolu s místy nenásilně mění, jakým způsobem architektura dokáže živě komunikovat s jeho obyvateli. Taková dobře fungující místa snad máme rádi všude.

Navzdory tomu velmi často nacházíme i místa unifikovaná, místa, která jsou jedním z produktů té kultury, kterou je nasnadě nazvat kulturou globální. Jsou rozseta po celém světě stejně jako lahve s Coca-colou. Vytvářejí dojem propojenosti globální, která je bohužel zcela prosta od propojenosti lokální. Likviduje ji.

Tyto „globální svatostánky“ vytvářejí kulturu, která nám umožní cítit se jako ve svém vlastním světě i tam, kde bychom to nečekali. Nabídne nám to, pro co nemusíme cestovat, to, co máme doma. Nabízí se všem, a tak vytváří pocit „domova – bez domova“ naprosto všude. Její univerzálnost je stejně zavádějící jako „univerzálně dokonalé místo“ – místo pro všechny.

Máme svá odlišná veřejná prostranství, ta místa s vlastní duší, jež obydluje a užíváme, která nás těší a

do kterých se rádi vracíme. Každé z nich je jiné. Tak, jak jsme jiní my, jeden i druhý.

Díky tomu stále nacházíme místa zcela odlišná, nezávislá a ojedinělá. Místa, která snad i nám dají na chvíli pocit připoutanosti a propojenosti se světem v jeho bezprostřednosti a lokálnosti.

V. Multimediální programátor – moderní architekt

V následující kapitole se zaměřím na problematiku virtuálního prostoru, multimedií a jejich vztahu k veřejným prostranstvím a kvalitním fyzickým místům.

Uvědomuji si rozdílnou a složitou povahu těchto fenoménů – jak jejich pozitiv, tak i jejich negativ. Zaměřím se však výhradně na jejich negativní důsledky, což však neznamená, že bych si nebyl vědom obrovských možností a pozitivních aspektů, které svět multimedií a internetu přináší. Jde mi jen o vytvoření určitého kritického rámce.

Pohled postmoderní, pohled dnešního mladého člověka, řekněme ten optimističtější, by mohl hovořit o tom, že s nárůstem vyspělosti technologií upadá potřeba přímého kontaktu s reálným, hmatatelným prostorem či ojedinělým místem. Mizí tedy potřeba „archaických“ náměstí, která dnes poskytnou jen málo z toho, co by mohl poskytnout a svým způsobem poskytuje svět nový, svět, který nacházíme uprostřed virtuální sítě mikročipů.

A tak dnes můžeme s trochou nadsázky lépe nacházet místa k setkávání například na internetu nebo pomocí videotelefonu. Tato virtuální místa, která nám rovněž poskytují možnost aktivní interakce, se stávají stále více vyhledávanou zábavou převážně mladých lidí. Mnohé „místnosti“ na internetu jsou tématicky zaměřené, a tak

můžeme mít téměř jistotu, že najdeme lidi k diskuzi, s kterými si budeme mít co říci, s kterými budeme sdílet podobné hodnoty. Anonymita, se kterou přes internet do interakce přicházíme, nám nakonec dává více odvahy se projevit.

Interaktivní svět počítačů a hlavně internetu je (svým způsobem) co do množství informací mnohem větší než svět hmotný. Virtuální prostor je v zásadě nekonečný, vytváříme si svůj malý klon vesmíru přímo ve svém pokoji. Možnosti, které nám dává právě tato nekonečnost, představují to, co dokáže pohltnout dříve nebo později každého. Je v tom i mnohem více pohodlnosti. V internetové síti můžeme najít mnohá nová témata v mnohem kratším čase. Můžeme stále jednodušeji uskutečňovat plán modernity – stále rychleji měnit přátele, identity a světy, v nichž virtuálně žijeme. Můžeme si na zkoušku projít několika životy najednou. „Kybernetický prostor je relativně otevřené médium. Často se říká, že v kybernetickém prostoru je možné všechno. ... Kybernetický prostor nezná priority, nectí tradice a zvyky, nesnaží se prosazovat žádné principy“ (Lyon, 2002, str.104).

Druhý pohled, který by mohl podpořit názor, že místa veřejného setkávání jsou již přežitá, můžeme postavit na jednoduchém tvrzení: lidé si tvořili veřejná prostředí proto, že se chtěli setkávat, aby sdíleli podobné hodnoty. Podle toho si také jednotlivá prostranství utvářeli a pak je využívali. To se též děje i nadále (avšak pouze pasivně) prostřednictvím internetové sítě nebo také například prostřednictvím televize.

Právě televize, hlavní šířitel masových kulturních hodnot naší společnosti, je takový „malý zázrak“, který přinese kus společného symbolu přímo k nám domů. Sdílení zájmu nad televizním programem, i to, že nás

prostřednictvím televizní obrazovky stále někdo oslovuje, může být pro mnoho lidí naprosto dostačující. A opět máme prostřednictvím tohoto média možnost prožít mnoho různých, často velmi protichůdných či nereálných situací ve velmi krátkém čase. Tato rychlá a účinná dávka emocí a vybuzení nám pak často nahradí jakoukoliv jinou potřebu ve vztahu Já a okolní svět. Ostatně slogan jednoho z nejúspěšnějších českých nekonečných seriálů posledních let jasně říká: „Rodinná pouta - Vaše pravidelná dávka emocí!“.

Jsme unaveni řešit cokoli jiného po tak vyčerpávajícím zážitku, jakým může být sledování „opravdu pravé“ reality show. Podle Learyho tedy pouze „tupě polykáme elektronické reality prosakující z obrazovek“ (Leary, 1996, str.20).

Průměrná sledovanost televize je stále velmi vysoká, a tak se udržuje dojem něčeho společného, pocit sounáležitosti k jiným, leč zcela neznámým divákům. Naprosto nezávazné, jednoduché a pohodlné. To, co nás spojuje, není společná trasa procházek či venčení psa nebo příjemné popovídání si při relaxaci na společně užívané lavičce, ale pouze stejné logo v horním rohu obrazovky. Neptáme se „kde jsi byl“ nebo „co jsi tam viděl“, ale spíše „na jaký program jsi včera koukal“ a podobně. „Média jsou prostředím, ve kterém se vazba na místo ruší takřka úplně a kde jsou jednotlivé subjekty nebo společenství daleko víc podmíněny tím, na které ze sítí jsou napojeny a jakou v nich mají roli“ (Blažek, 1998).

Tak jak se náš svět mění, dochází k digitalizaci, virtualizaci a odhmotňování našeho fyzického světa. Významy se zplošťují, jedničky a nuly jsou zásadní esencí našeho virtuálního prostoru.

Virtuální svět, ve kterém se dnes odehrává stále více podstatného z našeho života, je zredukovanou realitou,

digitálním kyberprostorem, odhmotnělou představou našeho vnějšího světa; místa, která po „síti“ navštěvujeme, hlas, který slyšíme z televize, počítačová hra, digitální fotografie a video. Za každým písmenem této rigorózní práce se skrývá několik jedniček a nul. Kyberprostor, ve kterém se pohybujeme, je stále dokonalejší a obtížněji rozpoznatelný od reality.

Pocit, se kterým přicházím na nějaké místo, abych se něco dozvěděl, abych něco prožil nebo abych se pobavil, je svým způsobem srovnatelný s pocitem, který prožívám, když zapínám svůj počítač, pouštím svůj oblíbený program nebo postupuji ve své nekonečné on-line hře. „Čas a prostor, matečná látka lidského sociálního života, prochází na hlubší sociální rovině radikální restrukturalizací“ (Lyon, 2002, str. 31). Vytváříme si nová „umělá“ místa. Jsou však ona plnohodnotným ekvivalentem míst ve své klasické podobě?

V. 1 Genius Loci 1-0-1

Pocitovost, očekávání a vnímavost jsou ty dimenze našich životů, které se očividně – spolu s nástupem virtuálního kybersvěta - z našich životů vytrácejí. Stále častěji se spokojujeme s něčím, co bych spíše nazval náhražkou nežli kvalitativně stejně hodnotnou změnou. Tak jak je zmíněno výše, je jakékoliv místo (ve své klasické podobě) neredukovatelným, celostním jevem. Ve virtualitě se však zcela ztrácí časoprostorové souvislosti, čímž mizí mnoho z očekávání (ve spojitosti s časovou i prostorovou dostupností) a pocitovosti (spojenou s fyzickou přítomností na nějakém místě). Ubývá hmatatelnosti.

Možná by tento problém vyřešil vynález podobný „pocitovému kinu“, jak ho ve své knize *Brave New World* nazval Aldous Huxley (Huxley, 1998). Stačilo by si pak na prst připevnit malý „elektro-kolíček“ vedoucí k počítači a hned bychom mohli sdílet jakékoliv pocity a počítky...

Zploštělé pojetí kyberpseudoreality je v západním světě podporováno s velkým důrazem, který je stále více kladen na konzum a zábavu. Plnohodnotnost, tak jak ji chápeme v kybersvětě jedniček a nul, je v zásadě pouhá mnohost bez hloubky, kontextu a kontinuity. „Lidé mohou komunikovat stále útržkovitěji a vyhýbají se závazkům a zvyklostem, které dříve představovaly přirozenou součást sociální interakce“ (Lyon, 2002, str. 34).

Stejně tak představivost spojená s očekáváním, která nás může v kontextu s místy zajímat, má stále menší uplatnění. Kybersvět se postará o bezpracný a nenáročný prožitek. Odhmotněná realita na nás klade mnohem menší nároky. Dokážeme se pohybovat mnohem lehčeji, stejně jako rozhodovat. Jedničky a nuly nás prostě odexistenciálňují. „Závislost na elektronické informaci drasticky rozšířila rozsah přijímání a zmenšila rozsah pozornosti“ (Leary, 1996, str.90). Virtuální místa - modely, hry, chatovací místnosti, reality show a nikdy nekončící seriály tedy postrádají duchovní rozměr - existencionálu. Bohužel mnoha lidem tento model vyhovuje, mnozí se vyhýbají představě o reálném světě. Bojí se opustit svět jedniček a nul. „Jedině virtuální, televizní čas má strukturu, harmonogram – zbytek času jen monotónně uplývá; přichází a odchází, aniž něco požaduje a jako by ani za sebou nezanechával stopy“ (Bauman, 2000, str. 107).

Znamená to mimo jiné, že realitu jako takovou považujeme za mnohem méně sofistikovanou v oněch

zjevných a povrchných aspektech. Mnohem méně pozornosti také věnujeme významům obsaženým v hlubších sférách reality, pomíjíme je, stávají se pro nás nepodstatné. Hlubší reflexe se stává příliš složitou. „Mediální svět současnosti zachvacuje a ovlivňuje lidi silněji než kdykoliv dříve. Nepřetržité vysílání podvrtným způsobem zpochybňuje staré hodnoty osvícenství – a to nikoliv zákazem, hrozbou nebo nedostatkem, nýbrž přemírou, svody a ztučněním. Od člověka se nežadá schopnost koncentrovat se, setrvat a reflektovat, nýbrž nervozita, těkání a povrchnost“ (Becher, 2003, str.27).

V rychlém světě stále se proměňujících jedniček není nutné dlouho se pozastavovat nad určitým – ať již virtuálním, nebo pravým prostředím. Kvalita pokulhává za kvantitou. Jako by se dnešní svět a s ním i jeho místa dostávala do situace, kdy mnohost nahradí autentičnost.

Virtuální místo není prostor s vertikálou a horizontálou, tak jak místo známe z naší vlastní zkušenosti. Není to ani prostor, ve kterém bychom mohli hledat určité pevné hranice. Nemá své nálady, nemá hloubku, kterou hledáme, kterou bychom mohli autenticky procítit. Kvalita původního místa, tak jak ji navrhli lidé a příroda sama, je mnohem hlubší. 3D kino na to nestačí.

Virtuální kostel či virtuální mše bude asi stěží podobná reálné mši v kostele Svatého Filipa. „Svět v našem bezprostředním okolí, svět kompaktních disků, kabelové televize a počítačů, je na hony vzdálen světu hospodského prozpěvování, babského klevetění a knih tištěných na papíře“ (Lyon, 2002, str. 34).

A přece i sama „evoluce se vyjadřuje skrze vnímavost. Skrze vnímavost se vytváří lidská mysl. Skrze vnímavost

je vytvářena hloubka našeho lidství. Skrze vnímavost se hmota přeměňuje na ducha“ (Skolimowski, 2001, str.41).

I proto kvalitní místo, tak jak je modelováno, vždy potřebuje jistou abstraktní - duchovní - složku. Ta však prozatím mezi jedničkami a nulami chybí. Podobně se i dobrý hudebník domnívá, že klasická deska se svými chybami má přesto lepší zvuk než dokonalý digitální zvuk CD. Vytváříme dokonalost, prahneme po dosažení nekonečna v podobě, ve které ho nikde na planetě nenajdeme. Příroda s principem absolutní dokonalosti nepracuje. A tak proces umělého zdokonalování všeho – třeba i našich pocitů – virtuální cestou, tak jak se děje dnes, vytváří určitou kulisu, v níž se dennodenně pohybujeme a která nám dává stále další a další přísliby, že svět, tak jak jsme ho znali, může být lepší. Avšak ta změna, kterou tak usilovně hledáme, ta autentičnost prožitku, se skrývá jinde než v umělém světě virtuality.

V. 2 1-0-1, ztráta souvislostí

To stále propojování reality s virtuální realitou, smazávání rozdílů mezi tím, co je tady a co jinde, vytváří ten komplexní postoj dnešního člověka k okolnímu světu, který je založen na pramalém zájmu o logické souvislosti mezi světem tak, jak je a světem jako představou. To, co bychom dříve nazvali představou, tak jak se objevuje v naší originalitě a rozmanitosti, se stává globální realitou, i když jen virtuální. Dochází tak k určité banalizaci našich pocitů a představ, na každou otázku již existuje odpověď. Vzniká klasický „shopenhauerovský problém“, kdy „žádný objekt vůle, kterého bylo dosaženo, nemůže nám dát trvalé uspokojení; neboť se podobá

almužně, která – pohozena žebráku – prodlužuje ze dne na den jeho ubohou existenci“ (Mann, 1993, str.19).

A tak se koloběh virtuálního života, v němž se dnes pohybujeme, roztáčí stále víc a víc. Jsme ztraceni ve vlastním zploštělém projektu, který ta pravá místa se svými podněty a otázkami nahradil nekonečným nenaplněným kybermístem. Ztrácíme zájem, každý nový podnět posouvá pomyslné virtuální hranice, které dávají tušit, že někde určitě nalezneme něco ještě lepšího. Mizí vnímavost, narůstá apatie.

Naše „nová“ realita, dosažitelná v jednom okamžiku, z nás tak snímá zvědavost, plán, projekt i závažnost. Vše je nadosah, vše je realizovatelné. Rychlost, s jakou dokážeme vytvářet virtuální situace a s jakou můžeme vytvářet a ničit tisíce a tisíce dalších míst, je téměř okouzlující. Virtuální realitu totiž nemusíme brát vážně. Nemusíme se ptát po smyslu a správnosti dějů, po příčině a následku. Dají se smazat a přeprogramovat. Vytváříme nekonečnou řadu virtuálních pokrmů, které se rozplývají na jazyku, často mnohem dříve, než je spolkneme. „Lidské štěstí znamená bavit se. Bavit se znamená konzumovat a přijímat zboží, virtuální prožitky. ... Svět je jeden velký objekt pro naši chuť, velké jablko, velká láhev, velký prs; my jsme kojenci, my jsme ti, kteří věčně něco čekají – a ti, kteří jsou věčně zklamáni“ (Fromm, 1996, str.85). O virtuálním konzumu to platí dvojnásob. Potřeba konzumovat prostor, konzumovat zážitky, překonávat izolaci ještě větší izolací je tak velká, že nikdy konzumovat nepřestaneme.

Konzum je nekonečný program, bez něhož se neobejdeme, bez něj bychom ztratili smysl života. „Vyhlídka na uhasínající a mizející touhu, na to, že se člověk ocitne ve světě, ve kterém není nic, po čem by se

dalo toužit, musí být nejchmurnějším z děsů ideálního konzumenta“ (Bauman, 2000, str. 101).

Stejně tak i skutečnost, že své první setkání s určitým místem prožiji spíše prostřednictvím televizního cestovatelského kanálu, který mi umožní podrobně projít ta nejzajímavější místa, mi pak bohužel velmi redukuje onu přímou zkušenost, když na těchto místech omámen překvapením stojím. Veškeré zážitky se redukuji, intenzivně prožívat atmosféru nějakého místa je čím dál těžší.

Potřeba poznání, ale i potřeba cestování za novým zážitky se pomalu vytrácí. Každý z nás si může prohlédnout fotografie míst z celého světa prostřednictvím internetové sítě či televize. Prožitek se nám zdá dostačující.

Znalost míst předem by měla být „adaptační výhodou“, evolucionisté však nepracují s existenčním prožitkem, který je dnes „nedostatkovým zbožím“. Většina současných cestovatelů – „lovců zážitků“ -tráví mnoho času nad atlasem tím, že hledají místa, kam se člověk s kamerou či fotoaparátem ještě nedostal. Hledáme to, čeho se vlastně sami zbavujeme. Hledáme úniky z únikové cesty.

Z jedné místnosti můžeme v klidu a v bezpečí navštívit oběžnou dráhu, podmořský svět Atlantiku nebo safari v Africe. Mám s tím být spokojen? Takový projekt v reálném světě by obvykle zabral přinejmenším jeden lidský život. V 3D realitě stačí pár hodin. Co však budeme chtít příště? Dokážeme se pak ještě něčím překvapit?

V. 3 Více multimedií, více informací?

Působnost médií a virtuálního světa je tedy mnohem hlubší, než se pravděpodobně zdá. Z velké míry jde také o to, nakolik jsme schopni využívat moderních technologií k tomu, abychom se dozvěděli více o tomto světě, tedy o místech, ve kterých skutečně žijeme. A nakolik je pouze (vy)užíváme k útěkům do světů jiných. Lze totiž souhlasit s tím, že „nezodpovědný přístup lidí ke světu je spojen hlavně s nedostatkem informací – objektivních informací – z nichž by si člověk mohl svobodně udělat určitý závěr“ (Meadows, 1995). Meadows tedy hovoří o nutnosti tzv. „informační revoluce“, která bude po zemědělské a průmyslové revoluci dalším zásadním mezníkem ve vývoji lidstva. Tedy kdybychom dostatečně využívali informační zdroje, které máme, nemohl by nám být osud našeho bezprostředního i širšího okolí lhostejný. „Informační technologie by měly být nástrojem, který člověku slouží k podpoře rozhodovacích procesů, rozvoji vlastní osobnosti, rozlišovacích znalostí, výměně zkušeností, zábavě a komunikace obecně“ (Jech, 2000). Zábava a také komunikace však výrazně převažují nad jakýmkoliv jiným způsobem využívání moderních informačních technologií.

Například Václav Havel navrhuje tzv. „existenciální revoluci“. Ta by měla přivést lidi jak k obecné, tak ke konkrétní zodpovědnosti za stav věcí kolem sebe, „k znovunalezení vnitřního vztahu k druhému člověku a k lidské pospolitosti. Jde o rehabilitaci takových hodnot jako je důvěra, otevřenost, solidarita, láska“ (Havel, 1990). Je otázka, zda ji nalezneme na internetu či v programu televize, zda je vůbec možné dosáhnout této existenciální revoluce prostřednictvím nadindividuálního, masového média, kterým televize či internet bezesporu je.

Bohužel základním principem masových médií dneška, jako jsou noviny, televize či internet, je především předkládání převážně nezávažných témat a vytváření určitého virtualizovaného rámce naší společnosti, který je však podáván tak, aby příliš nezaměstnával. Tento komerční obraz světa, kde se nežije jinak než v blahobytu a v bezstarostnosti, nás příliš dobře neučí zodpovědnosti a péči o své okolí. „Bez elektronických médií bychom tak rychle nepochopili, že nejen vystavené zboží, ale také vztahy, jež se nám nabízejí vůči druhým lidem, podobně jako nabízené víry a přesvědčení mohou a mají být dříve či později odkládány se stejnou lehkostí a se stejně čistým svědomím, s jakým je odkládáno vše, co bylo beztak určeno jen na jedno použití...“ (Keller, 2000).

A i přesto, že internet nabízí téměř neomezenou volbu co se týče zdrojů informací, se stále častěji uchylujeme ke konformním řešením a zastáváme konformní stanoviska. V zásadě proto, že obývání virtuálního prostoru, povětšinou pak prostoru lepšího, tedy prostoru, který jsme si sami vybrali, může vést mnohdy k tomu, že se nám fyzický svět velmi odcizí. Jeho nedokonalost, neúplnost a cizota může být v silném kontrastu ke světu, jenž jsme si zabydlili ve virtuální síti.

Virtuální síť internetu a multimediální informační technologie nás tedy paradoxně mnohem více svazují, než uvolňují. Skryté zůstává skryté a vize nenaplněné. S informacemi (přes jejich mnohost) nakládáme spíše jen povrchně a bez závazků. Předpoklad „informační revoluce“ se zatím nevyplnil.

VI. Proč hledat řešení?

Hledat cestu z tohoto bludného kruhu, pokusit se revitalizovat tradiční zásady stavitelů, a tím dojít k obnově úzkého vztahu člověka ke svému okolí, kultuře a tradici, je zdoluhavým procesem, který nekončí vždy tak, jak by měl.

Vytváření (obnova) veřejného prostoru se v posledních letech stává diskutovaným tématem i v České republice. S tímto trendem se můžeme setkat již v šedesátých letech ve státech Evropské unie a ještě dříve ve Spojených státech amerických. *Projects for public spaces*, jak se tyto projekty souhrnně nazývají, se snaží o revitalizaci těch míst města, která nefungují tak, jak mají (parky, bulváry, náměstí), nebo svoji funkci postrádají. Mnohé výzkumy, jež byly prováděny v západní Evropě již od šedesátých let, jasně zdůrazňují důležitost setkávání lidí na veřejných prostranstvích. Jeden z klasických výzkumů je výzkum, který proběhl v polovině 80.let v Kodani v Dánsku: „Při výzkumu byly zaznamenány všechny aktivity probíhající v centru Kodaně na jaře roku 1986 a bylo zjištěno, že počet ulic a náměstí pro chodce se v městském centru mezi léty 1968-1986 ztrojnásobil. Souběžně s tímto zlepšením fyzických podmínek byl zaznamenán také trojnásobek postávajících a sedících lidí“ (Gehl, 2000).

Na otázku, proč jsou veřejná prostranství důležitá, můžeme snadno odpovědět následujícím příčinným řetězcem: místa dávají identitu - identita vytváří komunitu - komunita podporuje místní ekonomiku - rozvoj místní ekonomiky zvyšuje rentabilitu místa - rentabilita místa zvyšuje zájem a zodpovědnost - zájem a zodpovědnost pomáhají životnímu prostředí a podporují rozvoj kultury v oblasti.

To jsou i hlavní argumenty tvůrců projektu na obnovu a utváření veřejných prostranství. V České republice se projekty tohoto typu začínají pomalu rodit až teď. Nedostatečná legislativa v tomto směru příliš nedbá na to, aby se velké developerské společnosti zajímaly o to, jak dostatečně vyvážit ekologickou stopu svých administrativních komplexů. Nepodporuje zájem developerských společností o tu část projektu, která není ze skla a betonu a která - tvořená stromy a trávou - nesahá povětšinou dál než 5 metrů od budovy. Je jasné, že dokud povinnost dbát na zachování či rozvoj veřejných prostranství a její komunity v blízkosti nově utvářených komplexů nebude ukotvená legislativně, nikdo ji plnit nebude.

Na řadu také přicházejí různé občanské iniciativy, které se snaží o ochranu svého okolí, snaží se o dohled nad stavební činností, jež v dané lokalitě probíhá. Jde však často pouze o úzkou skupinu lidí, zapojení širší veřejnosti a místních úřadů je problém. Vyvolat diskuzi nad stávajícím nevyužitým místem nebo nad novým projektem bývá velmi těžké. Přitom často, i když se to nezdá, může stačit velmi málo, aby se z nehostinného místa uprostřed sídliště stalo místo, kde se setkávají lidé různých skupin, kde je čisto a bezpečno. Jde hlavně a především o zapojení co nejširší skupiny lidí se zájmem o své okolí. O propojení mnohých aktivit všech věkových i sociálních skupin, ale také o podporu místních ekonomik, obnovu obecné ideje komunity a polyfunkčnosti místa, jež byla „původní ideou města a venkova“ (Krier, 2002).

Je také smutnou skutečností, že na místních úřadech neexistuje obvykle nikdo, kdo by se zabýval problematikou veřejných prostranství. A to i přesto, že veřejná prostranství jsou stále součástí každého urbanistického celku. Transformace neužívaných či

nefunkčních míst je spojena s několika základními body, jež se týkají charakterizace veřejného prostranství. Problémy spojené s negativními zásahy do původních půdorysů místa jsou několikeré. Většinou naruší ty základní atributy, jež charakterizují úspěšné *místo*. I když, jak jsem již zmínil výše, nejsou atributy absolutními. Tyto základní atributy zde volně shrnuji, čerpám z příručky „Utváření místa“ (Madden, 2003):

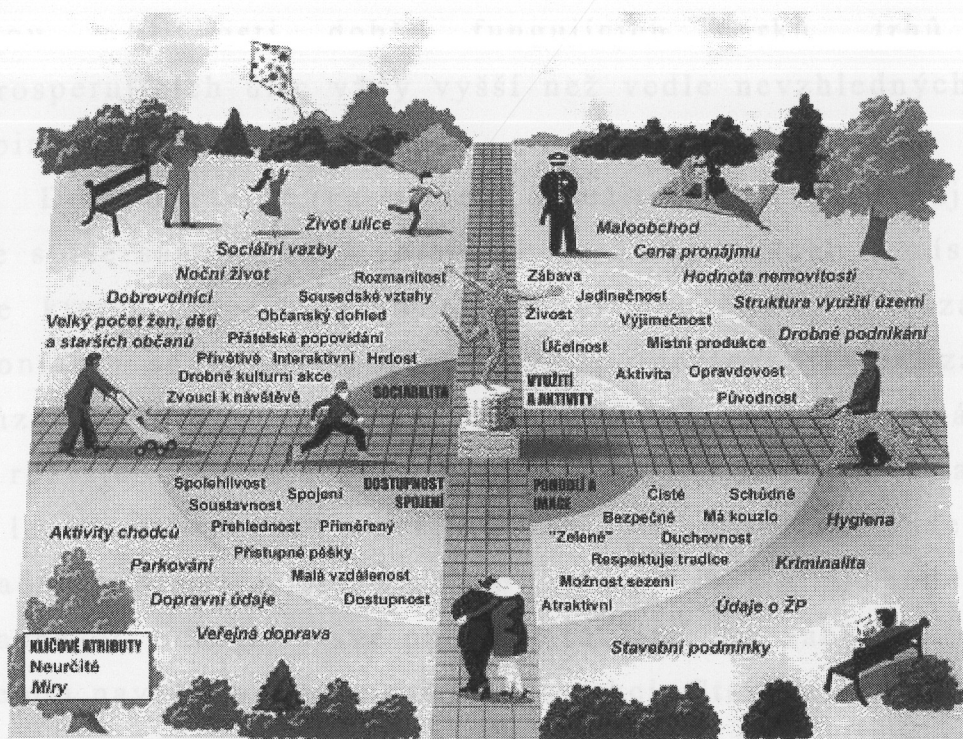
Jsou v zásadě čtyři:

1) Dostupnost – dobré veřejné prostranství je dobře dostupné, je viditelné, prostorné, svým uspořádáním vhodné pro rozličné aktivity v průběhu roku. Mělo by být napojeno na místní infrastrukturu.

2) Pohodlí a vzhled – atraktivní vzhled místa, čistota a bezpečí jsou důležité vlastnosti. Patří sem však i dobře řešená místa k posezení a odpočinku s dobrým výhledem.

3) Využití místa a aktivity – aktivity jsou základem místa setkávání. To je důvod, proč sem lidé chodí a proč se sem také rádi vrací. Dobře naplánovaný a zajímavý program, který zapojí místní obyvatele a zájmové sdružení, je jedním z důležitých způsobů zapojování veřejnosti do dění v okolí svého bydliště.

4) Sociabilita – při střetávání a komunikaci mnoha lidí různých věkových i jiných skupin dochází k důležité sociální interakci a v neposlední řadě k hlubšímu pocitu sounáležitosti s místem. Místní lidé rádi představují „své“ místo jako něco unikátního. Sebe prezentace prostřednictvím svého okolí je něco, co u nás vidáme stále velmi zřídka (nejedná-li se o vlastní zahrádku).

ILUSTRACE: ANNIE Bissett

Tyto základní kameny, které dělají z nevyužitých míst místa aktivní a výstavná, pak vyplňují dvě důležité mezery v životě komunity i v životě města či vesnice. Jednak mohou architektonicky zpestřit okolí, mohou nahradit nedostatek zeleně a místa k odpočinku a oddychu. Zároveň jsou jedinou plochou vhodnou k rekreaci pro tu část městské populace, která zrovna nemá možnost uprchnout na chatu či chalupu. Jsou také důležitým ekologickým prvkem zkvalitňujícím městské prostředí. A nejde o problém, který by byl trnem v oku pouze soudobým urbanistům, jde spíše o sekundární problém průmyslové revoluce – tedy o celkovou přeměnu měst, která souvisí se stěhováním lidí do měst a nárůstem potřeby stavět jim místa k bydlení i k práci. „Hřišť, koupališť a parků je nedostatek. A přece dříve náležela procházka městem k rekreaci jeho obyvatel“ (Honzík, 1946) a byly dobrým ukazatelem prosperující a klidné čtvrti – dělají tedy místo ekonomicky zajímavější – ceny pozemků a nemovitostí

jsou v blízkosti dobře fungujících parků, trhů a prosperujících ulic vždy vyšší než vedle nevzhledných a špinavých zákoutí.

Druhou, stejně (ne-li více) důležitou mezerou, týkající se spíše samotného života lidí, je změna vztahu k místu, ke kterému se doposud třeba ani nepočítali. Navázání kontaktů se svými spoluobčany, spolupráce při realizaci různých akcí a společná starost o své okolí napomáhá k rozvíjení sousedských vztahů, rozvoji komunity, a také k lepší „přirozené“ sociální kontrole. To, jak budeme nadále vnímat místa v našem okolí, jak s nimi budeme zacházet, odráží ve své podstatě také to, jak zacházíme se sebou navzájem v mezilidské interakci. Stav naší mysli je odrazem stavu místa a naopak. Umět zacházet s okolím, vážit si dosažených hodnot, přemýšlet o důsledcích svého jednání, to jsou univerzální hodnoty morálního člověka a jsou vždy úzce spjaty s každou činností, která je propojena s člověkem. „Stav krajiny a architektury je obrazem našich duchovních hodnot. Nejenže vyjadřuje naše ideály, ale dává jim i fyzickou podobu. Například „správné myšlení nachází způsob, jak neplýtvat energií, časem a přírodními zdroji“ (Krier, 2002).

VII. Příklady oživení veřejných prostranství

V této kapitole najdeme pět příkladů utváření veřejných prostranství. Všechny se vztahují k českým městům a vesnicím. Na nich můžeme jasně vidět, že obnova a utváření veřejných prostranství se nikdy netýká pouze architektonického řešení, že nejde jen o to, aby to které náměstí či jiné prostranství lépe vypadalo. A již vůbec není možné tyto projekty realizovat bez místních obyvatel, kterým jsou koneckonců tyto projekty určeny.

Ne vždy se také jedná o obnovu a revitalizaci místa, tedy části hmotného půdorysu městského či venkovského sídla. Může jít totiž stejně dobře o rekonstrukci kulturního dědictví, komplexu tradic, jež jsou úzce napojeny na veřejná prostranství a na společný život obyvatel. Uvádím projekty, které byly realizovány v rámci projektu Partnerství pro veřejná prostranství, jež je jedním z hlavních programů české ekologické nadace – Nadace Partnerství. Příklad první je zpracován velmi detailně. Jde o analýzu v současnosti stále probíhajícího projektu, na kterém jsem po dva roky participoval. Zbylé čtyři ve zkratce demonstrují odlišné přístupy a typy obnovy míst a veřejných prostranství.

VII. 1 Prostranství okolo stanice metra Budějovická – Budějovické náměstí

Jedním z hlavních programů české enviromentální Nadace Partnerství a občansko-prospěšné společnosti Partnerství jsou projekty „place-makingu“, tedy přeměny veřejných prostranstvích, a to v rámci nadačních projektů „Partnerství pro veřejná prostranství“. Jedním z pilotních projektů je revitalizace prostranství okolo stanice metra Budějovická v Praze, na které jsem přes dva roky aktivně podílel.

Projekt zabývající se revitalizací prostranství na Praze 4 začal v roce 2003 z podnětu České spořitelny, která zde sídlí a má zájem o důkladnější kultivaci tohoto prostoru. Hlavním úkolem byla celková restrukturalizace prostoru – přeměna místa, které bylo jeho uživateli využíváno spíše jen jako tranzitní prostor s možností nákupů – na místo setkávání a relaxace – tedy na plnohodnotný městský prostor, veřejné prostranství. „Prostranství kolem stanice

metra Budějovická v Praze 4, nazývané Budějovické náměstí, je živým uzlem ve struktuře velkoměsta a jedním z center městské části. Kumuluje v sobě terminál hromadné dopravy, kapacity pro maloobchod a v posledních letech se toto místo stává také centrem administrativy“ (Sedlák, 2004).

Za povšimnutí stojí, že Budějovická, i když svými parametry splňuje parametry náměstí, vlastně náměstím není. Takto ho nazývají lidé, kteří jej užívají a kteří zde bydlí, oficiální název a status náměstí však nemá. „Jde vlastně o virtuální náměstí v katastru Krče, ve skutečnosti prostor takového jména v Praze neexistuje. Je tu pouze Budějovická ulice, nebo spíše třída, jako někdejší hlavní pankrácká osa, dnes ovšem umrtvená, protože nemá jasné vyvrcholení, provoz na ní nahradila paralelně vedená magistrála, na niž navazuje dálnice D1 na Brno. Dojem umrtvení je dále umocněn, podle mého názoru, nerozumným zrušením tramvajové trati (po otevření trasy metra „C““ (Lukeš, 2003).

Cílem projektu je postupně přeměnit – za účasti všech – tento tranzitní prostor v příjemně prosperující náměstí s možností bezpečného trávení volného času. K posílení vzájemného vztahu jeho uživatelů a k posílení sociálních vazeb mezi místem, jeho obyvateli a životním prostředím.

Budějovická je z architektonického hlediska výjimečné místo. V 50. letech zde byla z převážné části pouze „Michelská pláň“ a zahrádky. Šlo o pražské předměstí, dnes je z něj moderní urbanistický celek mladší čtyřiceti let. Byl vystavěn společně se stanicí metra, jde tedy o víceúrovňový prostor s podchodem a množstvím teras. Je vidět, že tento městský prostor zde vznikl velice rychle, bez větší kontinuity.

Chybí městský detail, mnohá místa jsou bez konkrétních funkcí. Například zákoutí, která vznikla pod

schodišti a rampami, plní funkci jen z jedné strany, stávají se útočištěm pro bezdomovce a přitahují vandalismus – zvyšují tak špatnou reputaci místa.

Tak, jak bylo prostranství koncipováno v 70. letech – tedy v době jeho vzniku – dominuje zde převážně kámen, beton a sklo. Prostředí jako takové je spíše šedivé, vysoké stavby zabraňují pronikání slunce a přivádějí silný vítr a prach. Není zde příliš vhodných míst k zastavení a odpočinku. Veškeré užité funkce místa jsou uvnitř budov.

Problémem v souvislosti s revitalizací tohoto prostoru je mimo jiné fakt, že mnoho z budov a přilehlých pozemků je v soukromém vlastnictví. Komunikace s majiteli není lehká. Každý sleduje povětšinou pouze své cíle.

VII. 1. 1 Metoda

V prvním kroku bylo nutné propojit všechny místní subjekty – jak vlastníky, tak uživatele. Pro širší spolupráci proto vznikla v roce 2003 „Dohoda o spolupráci“ a sdružení Partnerství pro Budějovické náměstí, které pod křídly Nadace Partnerství koordinuje veškeré aktivity.

Zapojila se nejen Česká spořitelna a místní obchodní a administrativní centra, ale i školy, poliklinika a dopravní podnik. Došlo tedy k propojení několika různých zájmových skupin se společným zájmem – podpořit projekt a pomoci revitalizovat tento prostor z různých stran. Tedy nejen finančně či materiálně, ale také skrze komunitu. Byl tak vytvořen, mimo jiné, prostor k formální a jednotné reprezentaci projektu navenek - společné image.

Pokud jde totiž ve finální podobě o fyzickou přeměnu místa, je vždy dobré začít s místní komunitou. „Abychom mohli vytvářet společnou vizi obce, komunity, je třeba

ptát se přímo občanů samotných. Komunita pak bude sdílet společně vytvořenou vizi a každý se do její realizace bude moci zapojit v oblasti, ve které se cítí být prospěšný“ (Nawrath, 2003).

Dále byly stanoveny základní problémy místa. Byly vytvořeny krátkodobé i dlouhodobé cíle, které se týkají jak fyzických úprav, tak i práce s komunitou – převážně se školami.

VII. 1. 2 Anketa

Jednou z prvních aktivit Partnerství pro Budějovické náměstí bylo dostatečně důkladné zmapování potřeb uživatelů tohoto prostoru, stejně jako nejčastějších důvodů pro návštěvu Budějovické. Základní průzkumy proběhly v rámci rozsáhlé ankety ve dnech 13. - 28.5. 2004. Anketa byla uskutečněna při první ze série kulturních akcí s názvem „*Budějáles*“, pořádaných na Budějovické. U informačního stánku sdružení mohl každý anketu vyplnit. Vhozením do připravené urny se také mohl zařadit do slosování o ceny. Do ankety se celkem zapojilo 226 respondentů.

Formou dotazníku (viz příloha) v ní mohli občané vyjádřit svůj názor na vzhled a funkčnost veřejného prostranství, zhodnotit první provedené úpravy. Mohli také vyjádřit svá přání týkající se budoucího zpříjemnění tohoto frekventovaného místa. Zpracování výsledků nemá reprezentativní charakter, slouží pouze jako příklad postupu práce, zmapování problému. Z vyhodnocení ankety vyplývají tyto závěry:

- 68% respondentů z celkového počtu 226 se v okolí stanice metra Budějovická pohybuje, protože zde nebo v blízkém

okolí bydlí, 43% z daných 226 v okolí této stanice také nakupuje. Tato čísla mimo jiné souvisí s tím, že mnoho lidí přišlo primárně navštívit výstavu o Budějovické.

- 92% respondentů odpovědělo na otázku zda se orientují v této oblasti dobře, že ano. V porovnání s předchozími průzkumy v terénu usuzujeme, že toto vysoké číslo je také dáno tím, že návštěvníci výstavy, kteří odpovídali na anketu, byli převážně obyvatelé okolních domů. Na druhou stranu většina z nich využívala stále stejné trasy, orientovali se stereotypně.
- 7% z celkového počtu odpovídajících na otázku, jaké další změny by rádi na Budějovické přivítali, odpovědělo, že by si přáli více zeleně.
- 62% respondentů chybí v okolí Budějovické vodní prvky, poměrně velký zájem je též o kulturní akce (37,5%) či více míst k posezení (36%). Drtivý zájem o doplnění zeleně či vodních prvků je dán zjevnou disproporcí užitných ploch staveb a rekreačních či relaxačních zón. Touha po zklidnění a větší humanizaci a doplnění přírodního prvku je pro městské obyvatele typickou.
- Dosavadní změny na Budějovickém náměstí – doplnění mobiliáře o sochu, lavičky, zeleň a výtvarné zpracování zdi podchodu a informační systém (viz níže) byly hodnoceny vesměs kladně. Velkého úspěchu se dočkaly nové lavičky, zeleň, socha a informační tabule – kladné hodnocení přes 70%. Menší ohlas (cca 50% kladných reakcí) vyvolala zeď v podchodu. Pravděpodobně proto, že moderní street style není zcela konformním řešením.
- 71 respondentů má z Budějovické dobrý pocit (bez dalšího komentáře), devíti respondentům vadí jen nová výstavba a desíti respondentům se budějovická líbí, chybí jim však zeleň a místa pro relaxaci. 44 respondentů vnímá prostranství okolo stanice metra Budějovická pouze jako

šedé, stísněné a příliš hlučné. 12 respondentů postrádá zeleň a místa pro relaxaci, osmi respondentům vadí výstavba nových budov a šesti respondentům vadí špína a bezdomovci.

- A konečně na otázku, zda by se měl Budějáles a aktivity kolem Budějovické opakovat, odpovědělo 94% kladně.

VII. 1. 3 Fyzické úpravy na Budějovickém náměstí

Základní fyzické rozdělení prostranství je dáno jeho současným uspořádáním. Můžeme pracovat s mnoha variantami úprav a návrhů zlepšení. Problém větších fyzických úprav je komplikovaný nejen pro soukromé vlastnictví pozemků, ale i pro složité technologické provedení. Většina prostor je tvořena terasami nad stanicí metra – není tedy možné zde sázet vzrostlé stromy nebo vytvářet těžké konstrukce mobiliáře. Veškeré možné úpravy – bez zásadních zásahů do konstrukce - se tedy odehrávají v podobě lehkých, v zásadě demontovatelných prvků. Otázka financí také nemůže být opomenuta, jelikož možnosti (a vůle) jednotlivých partnerů jsou různé. Jak již bylo řečeno, každý má jinou představu nejen o místě jako takovém, ale i o své participaci v projektu, která je samozřejmě dobrovolná. Podpora – nejen finanční - ze strany městské části také nebyla a stále není optimální.

1) Doplnění mobiliáře

Mezi první fyzické úpravy patřilo doplnění mobiliáře, který zde ve velké míře chyběl, a to v prostranství na úrovni ulice. Byly navrženy lavičky k posezení a odpočinku, nejen při čekání na městskou hromadnou dopravu. Umělecké ztvárnění přispělo k celkové humanizaci a oživení jinak fádního prostoru. K lavičím,

které umožňují pohled na všechny strany, byly dodány konstrukce na popínavé květiny. Ústředním motivem pak byla socha s názvem „Jaro-Léto-Podzim-Zima“, která barevně komunikuje s ostatním nově přidělaným mobiliářem a symbolizuje – ve městě neviditelné – proměny přírody. Nechybí ani další prvky, jako jsou odpadkové koše či stojan na kola. Tento prostor je pak od ulice oddělen pěti dřevěnými boxy se stromy.

2) Orientační systém a úprava zdi podchodu

Mezi důležité prvky bezesporu patří orientační systém – tedy dobrá orientace v prostoru, která vytváří větší pocit bezpečí a zvyšuje komfort uživatelů. Pro nově navštěvující je dobrou pomůckou a nápovědou. „Při průzkumu mezi kolemjdoucími byla zaznamenána potřeba zlepšení orientace v tomto členitém území.“ (Sedlák, 2004). Velké množství schodišť a propojovacích koridorů, stejně tak jako množství autobusových zastávek, dělalo z Budějovické tak trochu chaotické místo. Fólie s 3D modelem byly nainstalovány na několika místech, hlavně pak u výstupů z metra a u autobusových zastávek.

Spolu s tím došlo k první úpravě jednoho z několika místních podchodů malbou navrženou a realizovanou studenty místního gymnázia. „Podle výtvarníků by grafické řešení mělo být respektováno většinou „graffitti-writerů“, a tudíž by nemělo být poškozováno“ (Sedlák, 2004).

3) „A – zeď“ před základní školou

V rámci výstavby nového administrativního komplexu přímo naproti základní škole vznikla u jejího vstupu přes deset metrů dlouhá fádňí zeď. Po konzultaci s developerem projektu bylo domluveno, že za jeho finanční podpory dojde na jaře roku 2005 k úpravě zdi, tak

aby vhodným estetickým způsobem komunikovala s místní základní školou. Zeď byla rozdělena na 1248 polí, do kterých byla vmalovávána písmena A. Celá akce byla v podobě happeningu, nejen děti, ale i každý kolemjdoucí si mohl namalovat své „áčko“. Fantazii se meze nekladly. Mezi tvůrci byla nejen široká veřejnost, ale i zástupci subjektů, kteří se podílejí na společné iniciativě, a zástupci Městské části Praha 4 v čele s jejím starostou. Celé dopoledne malovaly „áčka“ děti ze základní školy – byly připraveny hry, soutěže a sázení květin okolo budovy základní školy. Odpoledne patřilo spíše starším, s hudbou, divadlem a netradičním občerstvením.

V současnosti se pracuje na několika dalších fyzických úpravách, jako je doplnění mobiliáře a zeleně na dalších místech, instalace nového objektu „Meeting point“. Jde o výtvarný prvek – sochu, která by měla být vhodným místem pro setkání, jasným bodem srazu. Umístěna bude v blízkosti hlavního koridoru chodců na Budějovické. Na jeho výtvarném zpracování spolupracují studenti UMPRUM. Dalším důležitým projektem v rámci fyzické revitalizace místa je vytvoření tržiště, které by spolu s netradičním kioskem vytvořilo alternativu k nabízeným službám v podobě kvalitní české zeleniny a ekologických produktů. Dalo by tak Budějovické určitou zvláštnost. Důvod, aby na toto místo lidé přijeli i z jiných částí Prahy. Při průzkumu, který byl na toto téma uskutečněn, vyšlo jasně najevo, že poptávka po kvalitní zelenině a domácích výrobcích je stále větší. Promyšlená jednotná tvář tržiště v propojení s dalším mobiliářem také přispěje k harmonizaci vzhledu místa.

V dlouhodobějším plánu se projekt obrací na postupné sjednocení designu v pasáži při výstupu z metra, postupné

úpravy ploch na úrovni ulice a realizaci zásadnějších fyzických úprav.

VII. 1. 4 Práce s komunitou, akce pro veřejnost

Mezi zásadní činnosti Partnerství pro Budějovické náměstí patří práce s komunitou, a to hned na několika úrovních. Mezi nejdůležitější prvky komunitní práce patří samozřejmě práce s mládeží, tedy se školami, zapojení místních obyvatel do rozhodovacích procesů a zvýšení zájmu místních obyvatel a uživatelů o činnosti sdružení. Podpora a širší zájem veřejnosti jsou důležitým měřítkem relevantnosti projektu, stejně tak jako podpora zájmu studentů a žáků středních a základních škol v okolí. Ta zvyšuje nejen zájem mladých lidí o environmentální problémy, ale podporuje i užívání místa mladými lidmi ve vhodné podobě.

Zapojení obyvatel do plánovacího procesu – i přesto jak komplikované to v našich podmínkách bylo – přineslo důležité poznatky. Všechny tři dimenze této práce s komunitou se pak potkávají na pravidelných kulturních akcích, které se pořádají v rámci projektu „*Budějáles*“.

1) Budějáles – dobrý duch Budějovického náměstí

Základní ideou těchto kulturních akcí je nejen zviditelnění sdružení a přilákání pozornosti. Jde svým způsobem o happening a manifest v jednom. Koncept Budějálesu dává všem partnerům sdružení možnost participovat – od základních škol až po Českou spořitelnu. Propojuje sféru ziskovou a neziskovou, stejně jako sféru soukromou a státní (veřejnou). Další výhodou je, že

vynaložené finanční prostředky jsou efektivně zhodnoceny.

V současné době se uplatnil model čtyř těchto happeningů ročně: podzimní, vánoční, velikonoční a letní. Každý z nich je svým způsobem tématicky zaměřen na související období. Reflektuje tak přirozené proměny přírody vně města. Tématika přírody a tradic je všeobecně zdůrazňována, a to jak zábavnou edukativní formou pro děti, tak více sofistikovanou formou pro dospělé. Není překvapením, že „atrakce“ jako stáčení jablečného moštu přímo na místě nebo prodej sezónních specialit byly velmi oblíbené nejen mezi dětmi. Mnoho aktivit je podporováno a sponzorováno partnery projektu, finančně i nefinančně (výhry pro děti, materiál na výrobu her atd.). Program se obvykle skládá z dopolední a odpolední části.

Dopolední část je určena především pro mladší děti ze základních škol v okolí. Interaktivní hry, divadlo a možnost happeningu – zkrášlování veřejného prostoru – malování na chodník, výstava předem vyrobených soch z PET lahví, kreseb z okolí školy, fotbalový turnaj a mnoho jiných aktivit. Děti od první po devátou třídu základní školy mají možnost se plně zapojit, témata jsou jim předkládána v odlehčené formě. Snažíme se o vybudování primárního vztahu k místu, směřovat je k zodpovědnému přístupu ke svému okolí.

Odpolední program je zaměřen spíše na širokou veřejnost a studenty středních škol. Program zahrnuje hudební vystoupení, divadlo, veřejné představení činnosti sdružení, podporu dalších enviromentálních témat. Tato odpoledne jsou koncipována jako „zpříjemnění“ pro veřejnost proudící kolem - netradiční občerstvení, zábava a hosté. Cílovou skupinou je tedy široká veřejnost, která je promíchána jak z obyvatel místních, tak z lidí, kteří

pouze projíždějí. Jde především o prohloubení povědomí o činnosti sdružení a získání hlubší podpory.

Zatím se všechny kulturní akce setkaly s velkou účastí ze strany obyvatel. Vytváří se tak kvalitní image Partnerství pro Budějovické náměstí a jeho činností. Lidé začínají tento prostor vnímat nejen z čistě funkčního hlediska. Začínají chápat, že určitá místa mohou sloužit i k jiným účelům, než je přestup na metro nebo nákup v potravinách.

2) Spolupráce se školami

Spolupráce se základními školami, jak již bylo řečeno, spočívá převážně v interaktivním zábavném modelu. Lektoři s námi spolupracují, společně vytváříme témata, která by mohla děti zajímat. Dobrá cesta vede prostřednictvím výtvarného umění, hudby, tance a divadla. Děti se rády předvádějí, jejich rodiče a prarodiče se pak na ně a jejich výtvary rádi chodí dívat. Malé děti na sebe poutají mnoho dalších lidí. Škola je také ráda, že může velice dobrým způsobem prezentovat svoji práci s dětmi. Je to pro ni reklama.

Střední škola (Gymnázium Budějovická) se zapojuje podobným způsobem. Její studenti však také výrazně pomáhají jako dobrovolníci při organizaci jednotlivých Budějálesů. Vytvářejí „billboardy“, které zvou na akci, spolupodílí se na tvorbě programu. Vybraná skupina dobrovolníků pak pomáhá po celý den s organizací akce, pracují s malými dětmi a aktivně se zapojují do programu. Přístup studentů střední školy je v mnohém odlišný od žáků základních škol. Mnohem více chápou souvislosti, ve kterých náš projekt vzniká. Mnozí z nich projevili zájem o další (dobrovolnickou, ale i placenou) práci pro Nadaci Partnerství. Až naší činností pak paradoxně došlo k propojení jednotlivých škol a ke vzájemné spolupráci.

Naším cílem je vytvořit soběstačné prostředí, které bude podněcovat školy, aby samy vyvíjely aktivity a utvářely si program Budějálesů. Partnerství pro Budějovické náměstí by hrálo již jen záštitnou a koordinační roli. Vytvořit tak předpoklady k spontánnímu užívání místa bez naší účasti.

3) Práce s obyvateli z okolí

Spolupráce s obyvateli z nejbližšího okolí se jeví stále jako velice komplikovaná. Mnozí obyvatelé, jakkoliv se sdružením sympatizují, prostě nemají zájem se do procesu zapojit. Situace tak trochu vyplývá ze současných politických poměrů, které bohužel nejen na lokální úrovni nijak zvlášť nepodporují občanskou společnost a iniciativu. Místní radnice se chová spíše autoritativně. Na víru v jakoukoliv změnu, která by byla podnícena obyvateli, se nevěří.

Byla uskutečněna dvě setkání s obyvateli, která byla koncipována nejen jako představení naší činnosti, ale také jako brainstorming nad současnými problémy a výhledy prostranství okolo stanice metra Budějovická. Přes velkou snahu však na schůzku přišly jen dvě desítky lidí, převážně starších. Mladá generace nebyla zastoupena vůbec. Při základním představení sdružení pak v obou případech panovaly velké pochyby o naší nezávislosti (na radnici i developerských firmách z okolí). Mnoho z obyvatel mělo dojem, že jsme jakási vyjednávací organizace těchto subjektů. Přes celkem plodnou diskuzi, která se týkala Budějovické, nebylo vůbec možné uvažovat o ustanovení pevné pracovní skupiny, která by se do budoucna pravidelně scházela s koordinátory a zapojovala se do rozhodovacího procesu sdružení. Zdá se, že lidé nejsou na tyto občanské aktivity stále ještě připraveni – nejsou-li ve zcela přímém kontaktu s problémem. Několik

z nich (ti, kteří bydleli v bezprostřední blízkosti nově plánovaného administrativního centra) nebylo vůbec ochotno diskutovat o ničem jiném, nic ostatního nepovažovali za důležité. Mnoho názorů bylo zcela nerealizovatelných (v podmínkách naší práce).

I přesto však v programu projektu je komunitní plánování, stejně tak jako práce a dialog s místní komunitou, na předním místě. Doufám, že s postupem času dojde k většímu a aktivnějšímu vztahu obyvatel k činnosti sdružení, že se podaří vytvořit funkční pracovní skupinu, která bude reprezentovat zájmy obyvatel z okolí.

Projekt Partnerství pro Budějovické náměstí stále pokračuje pod vedením architekta Ing. Roberta Sedláka z Nadace Partnerství. Jeho současné směřování vede k hlubší práci s komunitou, k prohlubování soběstačnosti sdružených partnerů Partnerství, které by následně přispělo k jejich upřímné péči o místo a k zodpovědnosti za něj. Stejně tak probíhají další práce vedoucí k fyzické přeměně místa – tedy ke zvýšení jeho atraktivity a bezpečnosti, k posílení identifikace s místem díky jeho kvalitě a funkčnosti.

VII. 2 Svitavy – náměstí Míru

Klasickým příkladem revitalizace veřejného prostranství je právě příklad rekonstrukce náměstí Míru ve Svitavách. Problémy, jež bylo nutno vyřešit, jsou typické pro mnoho českých měst. Jejím hlavním cílem bylo „eliminovat barbarské zásahy do vzhledu náměstí, jež byly provedeny v tomto století, jako například pokrytí celé plochy živičným kobercem“ (Ficová, 1999). V první řadě šlo o rekonstrukci fasád, jež nebyly po mnoho desetiletí

opravovány, jež však tvořily pevný základ původně barokního středu města. Zrekonstruováno bylo 87 svitavských domů.

Dalším velkým problémem byla kompenzace zásahů z posledních několika desítek let. Eliminace dopadu staveb socialistických stavitelů na celistvý vzhled náměstí se zdál být velkým problémem, vyřešil se však elegantně a bez přílišných nákladů. Před objekty byly vysázeny košaté javory a velké lípy, jež vytvořily dostatečnou clonu, a zároveň vhodně doplnily na náměstí chybějící zeleň a stín.

Celé náměstí bylo předlážděno, a to různými typy dlažby, aby se daly dobře rozlišit koridory pro pěší a klidové zóny. Byla také vytvořena nová kašna, jež plně koresponduje s historickým kontextem náměstí, přitom však tvoří moderní prvek.

Náměstí tak dostalo nový tvar a doplněno o vodní a zelené prvky se opět stalo místem, které žije 52 týdnů v roce.

VII. 3 Hořice na Šumavě – pašijové hry

Obnova veřejných prostranství někdy může vlastně znamenat obnovu lokálního kulturního dědictví. Hořické pašijové hry byly v této jihočeské vsi hrány poprvé již v roce 1893. Jejich tradice pak byla přerušena v roce 1948 komunistickým režimem a znovu obnovena díky místnímu Sdružení pro obnovu pašijí v roce 1992. V plenéru nedaleko samotné vesnice byl vybudován za přispění okresního úřadu a grantových projektů nový amfiteátr. Brzy byla obnovena samotná tradice her s pravidelnými představeními od července do září.

Tradice pašijových her přilákala mnoho návštěvníků, kteří dosud o jinak celkem běžnou vesnici na jihu Čech

neměli zájem. Amatérský soubor tvoří 65 členů a velká část z nich jsou místní obyvatelé. Nové propojení obyvatel vesnice nad společným zájmem a také zájem návštěvníků o jejich vesnici, pak podnítil větší zájem o věci veřejné a větší touhu o opravu návsi, a to i přesto, že téměř každý dům zde má svou zahradu. Lidé se tak začali vracet na náves, jež se pomalu stala dobře obyvatelnou.

VII. 4 Šternberk – naučná stezka sloužící také osobám se sníženou pohyblivostí

Ve městě Šternberku, jehož součástí je i krásný les byla vybudována naučná stezka, která byla svým terénem vhodná nejen pro lidi pohybově zdravé, ale i pro ty, jež jsou ve větší či menší míře pohybově znevýhodnění. Ve Šternberku je totiž Ústav sociální péče – jeden z největších v České republice a tak se i z tohoto hlediska jednalo o velmi smysluplný projekt. Celková délka trasy okolo deseti kilometrů je osazena množstvím laviček a naučných cedulí o místní flóře a fauně a dalším inventářem pro všechny skupiny obyvatel. Zpřístupnění vycházkové trasy pro tělesně postižené je dalším krokem k jejich aktivnímu zapojení mezi ostatní společnost a byl důležitým motivem celého projektu. „Byla vytvořena smysluplná a přitažlivá trasa, jež uspokojí i po stránce vzdělávací a naučné zájemce všech věkových skupin a rozdílných pohybových schopností“ (Kol. autorů, 1999).

VII. 5 Praha, Stodůlky - pěší cesta sídlištěm

O tom, že veřejná prostranství jsou důležitá a že tvoří s ostatními prvky bydlení (estetika staveb, jejich členění a vnitřní a vnější uspořádání) jakýsi ucelený „životní sloh“ (Honzík, 1946), svědčí řada projektů, které se realizovaly ještě v dobách předrevolučních. V téměř každém urbanistickém plánu sídliště najdeme mnoho uměleckých prvků, mnoho jakýchsi náměstí a veřejných prostranství, jež měla zajisté zajišťovat právě kulturní život jeho obyvatel. Většinou se však minuly účinkem.

Jedno z vydařených urbanistických řešení však můžeme najít právě na pražském sídlišti Stodůlky. To dokázalo překonat samotnou bezútěšnost sídliště tím, že bylo vytvořeno funkční prostranství s množstvím výtvarných prvků, které propojovalo celé sídliště. „Všechny výtvarné objekty byly soustředěny kolem hlavní pěší zóny, která vede kolem obytných domů k nákupnímu středisku, ke škole, do dřívější panské zahrady (nyní okrskového parku), cestou kolem jádra původní vesnice s novogotickým kostelem“ (Kol. autorů, 1999). Výtvarné zpracování tohoto projektu je spjata se zvučnými jmény české výtvarné scény, jako je Kurt Gebauer, Magdalena Jetelová či Milan Vácha, tedy s výtvarníky s podobným uměleckým názorem. I dnes, po mnoha letech, tvoří tato cesta tepnu sídliště, kterou využívají mnozí obyvatelé jako přirozený koridor, nejen k přesunu z místa na místo, ale také, a to je možná důležitější, jen pro jeho vlastní hodnotu. Procházejí se.

Je však jasné, že většina jiných míst takto nefunguje. Veřejná prostranství většinou vznikala spontánně. Tam, kde se lidem přirozeně líbilo, kde se cítili dobře. Sídlíště, která vyrostla často během několika málo let, tedy

nemohla reflektovat přirozené zájmy jeho nových obyvatel.

Tato místa však povětšinou nesplňovala ani ty základní atributy veřejných prostranství, jako je například již mnohokrát zmíněný *genius loci* neboli duch místa, dostatečný komfort, dobrý výhled (často jsou tato místa uzavřena mezi vysokými panelovými domy, nemají tak ani dostatečný světelný komfort), dostatečné množství aktivit, dostatek zeleně a samozřejmě bezpečnost.

Jistě by bylo prospěšné zrevidovat veřejná prostranství dnešních sídlišť, zjistit, kolik jich bylo nakonec úspěšných a která byla zabydlena. Ta nefunkční se pak pokusit revitalizovat.

Příklady hotových nebo stále probíhajících projektů v České republice hovoří velice jasně o jedné věci, která je často při navrhování sídelních celků opomíjena. A totiž o tom, že hlavním a nejdůležitějším měřítkem kvalitních veřejných prostranství jsou právě samotní lidé, jejich kultura a zvyky, jejich zájmy, záliby a spontánní činnost. Někdy není nutné, nebo ani možné pokoušet se změnit hmotný půdorys, měnit fyzický stav veřejného prostranství, nekoresponduje-li to zároveň s myslí a aktivitami jeho obyvatel. Naopak je povětšinou produktivnější začít od místních obyvatel, probudit v nich dříve přirozený zájem o komunitu a veřejný život, pokusit se, aby se o ono místo zajímali ještě dříve, než se začne fyzicky proměňovat. Aby sami zjistili, co od tohoto místa vyžadují, v čem je nedostačující. Samotný vztah k veřejným prostranstvím a zájem o jejich revitalizaci pak tvoří půl problému při plánování jejich zkvalitnění. Dost často se totiž může stát, že o mnohá dobře zrekonstruovaná či zcela nově vybudovaná, veřejná prostranství prostě nikdo nemá zájem, a tak i přes jejich

funkčnost či atraktivnost zejí prázdnotou, nikdo se o ně nestará, neudrží je. Nejsou bezpečná.

Znovuprobuzení zájmu o veřejný život je tedy nedílnou a velice důležitou součástí plánování revitalizace veřejných prostranství.

VIII. Místa mého světa

Je těžké, hovoříme-li o místech, o veřejných prostranstvích a *geniu loci*, zůstat na objektivní půdě vědy. Není lehké popisovat pomocí definic a citací takové kvality, které jsou spojeny s vnímavostí, prožitkem a autentičností. Můžeme přečíst tisíce knih a odcitovat stovky odlišných popisů toho, jak je důležité vnímat prostor a jeho kvality, ale bude nám to málo platné, nebudeme-li pracovat s vlastní subjektivní zkušeností. A tedy také proto bych chtěl malou část – i když to snad není pro rigorózní práce obvyklé – věnovat několika málo místům, která mě oslovila a na která bych jen nerad zapomenu.

Všichni během svého života navštívíme mnoho míst, jen některá však intenzivně prožijeme. Jen u některých nás napadne, že jde o osudové setkání, o lásku na první pohled. Je to podobné jako s lidmi: za život jich potkáme velmi mnoho, ale jen u některých si pamatujeme jména a tváře.

Místa, o kterých píši, jsou místa, která jsem prožil, která dle mého názoru (když je tak zpětně hodnotím) měla všechny atributy kvalitního a výjimečného prostoru. Každé je trochu jiné.

VIII. 1 Jezero Titikaka

U jezera Titikaka jsem měl možnost strávit několik nezapomenutelných dní, během své dvouměsíční cesty po jihoamerickém kontinentu, kterou jsem uskutečnil na jaře roku 2006.

Už když se k tomuto místu blížíte, je vám jasné, že se nejedná o lečjaké místo. Jen dostat se k němu je svým způsobem dosti odvážným kouskem. Místní doprava – jak z peruánské, tak z bolívijské strany – není úplně jednoduchá. Autobus se sem – tak jako na plno dalších míst v Jižní Americe sune jen velmi pomalu. Jako by chtěl dát všem, kteří to ještě nevědí, najevo, že jsou na světě místa, kde se prostě stále ještě nespěchá.

Jezero Titikaka leží v nadmořské výšce 3800 m.n.m. a je nejvýše položeným splavným jezerem světa. Je dlouhé 230 km a široké na 97km. Jako oko draka se třpytí v krajině Altiplana – jihoamerické náhorní plošině. Jeho obrovská rozloha se v řídkém vzduchu leskne, vysílá neviditelné signály neuvěřitelné intenzity.

Krajina kolem jezera vytváří celoročně dojem podzimní krajiny zlatavých luk a polí, s malými domky pomalovanými presidentským jménem. Viva Morales! Ať žije Morales! To se dočtete na každém místním domku. Není se čemu divit - je to první stoprocentně indiánský bolívijský prezident. Na loukách se pasou černobílé krávy. Oráči se i v 21. století hrbí nad dřevěným pluhem. V dálce se zas dají tušit horští velikáni, sedmitisícoví strážci kontinentu. Nebe je jasné. Při pohledu z okna autobusu máte dojem, že venku musí být zima, foukat vítr a v ovzduší být cítit kouř páleného dřeva. Marně těkáte po obloze a hledáte papírové draky. Podzim je však jen ve vaší mysli. Ve skutečnosti venku svítí ostré slunce, které

se odráží v hladině jezera a umocňuje pocit, že jste již dosti vysoko. Že toto může být dobrým místem, chcete-li hledat pravdu ve hvězdách...

Větší část jezera leží na území Peru, menší pak na území Bolívie. Pokud se budete ptát na cestu k němu indiána, neptejte se prosím na Titikaka, ale spíše na Titikala, což byl původní (předkolumbijský název). Zkomolenina Titi – kaka je výtvozem španělských kolonizátorů, kteří se tak snažili místo zesměšnit. Španělský význam přípony „kaka“ je stejný jako v češtině.

Tedy ocitnete-li se na peruánském břehu jezera, jehož velikost a nesmírně osvěžující vzhled blankytně modré barvy vás znovu ohromí, není nic lepšího než se vydat vstříc lidem kultury Uros, která již několik staletí přebývá na plovoucích slaměných ostrovech, žlutých jako slunce. Ostrovy jsou vyrobeny – řekli bychom „dle kvalitních ekologických parametrů“ – tedy z rákosu, kterého je po jezeru hojně. Z rákosu jsou ostrovy, z rákosu jsou jejich domy, rákos se jí, na rákosu se i vaří. Z rákosu jsou lodě i hračky pro děti, z rákosu jsou i veřejná prostranství. Veřejným prostranstvím je také tmavě modrá hladina jezera.

Každý ostrov je domovem jedné rodiny, jde tak svým způsobem o jasně ohraničené teritorium. Jak roste rodina, tak roste ostrov. Rodiny si splétají svůj malý svět tak, jak se přihodí...

Ostrůvků je kolem třiceti a nejsou nijak závratně velké. Ne všechny však patří jednotlivým rodinám. Některé jsou společné. Na jednom z nich je škola, což, nutno podotknout, není příliš dlouhá tradice. Jde o součást státního programu pro zachování a rozvoj této kultury. Jakoby to snad nedokázala sama. Jeden ostrov slouží jako administrativní centrum a veřejný prostor. Takové

plovoucí náměstí s radnicí. Indiáni se rádi navštěvují, baví se společně. Jeden z ostrůvků má dokonce instalovanou volejbalovou síť. Menší problém však nastává při nevybraném míči. Mnoho z indiánů – aby se vyhnuli nedobrovolnému osvěžení při lovení míče – bude zajisté dobrými hráči.

Stojíte-li na některém z těchto ostrovů, kam příliš mnoho lodí nejezdí, máte intenzivní pocit, že jste mnohem více v přírodě – čisté přírodě – než v jakémkoliv typu našeho lidského sídla, i když ve velmi malém. Místo tvrdého betonu nebo dlažby cítíte pod nohama hravou vodu jezera, stejně jasně vnímáte pohybující se oblohu nad vaší hlavou. Cítíte jak život – v mnoha jeho formách plyne.

Propojenost směrem vzhůru, stejně tak i do hlubin jezera vyvolává nemalý pocit bázně – snad jako by se člověk cítil mnohem prohlédnutelnější. Jakoby vám jezero i obloha nastavovaly zrcadlo. Dávaly vám najevo, že tady stále platí určité přírodní zákony, kterých je radno dbát. Přichází bázeň a radost z nekonečného prostoru kolem vás.

Indiáni naopak vypadají, že jsou pouze a jenom radostní, bázeň v jejich očích nenajdete (maximálně dívají-li se do očí Vám, člověku neznámého světa).

Dívat se jim do očí je jedna z věcí, která vás dočista okouzlí. V jejich očích je totiž leccos. Jezero, mraky, okolní krajina v barvě slunce a něco, co v očích Evropana nikdy neuvidíte – pokora a klid.

Při cestě z ostrovů se může člověk těžko vyrovnat s pocitem, že těmto lidem a jejich světu jen velmi málo rozumí. Jako by vás tížilo, že jsem nedokázal pochopit, změřit a popsat způsob života tolik odlišný od našeho. A přitom stejný. Večerní slunce však už ladí krajinu do oranžova a vy víte, že tam odkud vy pocházíte, právě zakokrhali kohouti...

VIII. 2 Hodňov – zapomenutá ves

Pamatuji si, jak jsem jako malý osmiletý kluk, tedy na konci osmdesátých let, vždy ráno hopsal po rozbité (stejně jako dnes) silniče, vonící rozteklým asfaltem, k této vsi. Již z dálky, od kopce, byla vidět kostelní věž. Její zelená barokní kopule se pyšně tyčila k nebi. Na polích kolem vsi se v klidu pásly krávy. Voněly, bučely a neustále odháněly mouchy. Cvrčci na vyprahlých mezích čekali na déšť a já si dokola opakoval to, co mi babička nakázala koupit.

Člověk nemusel být ještě ani ve vsi, aby už od určité vzdálenosti mohl vycítit, že je blízko, blizoučko. Prapodivná směs zvuků a vůně se rozšiřovala kolem vesnice a člověk měl příjemný pocit bezpečí a útulna. Hlomož různého náradí, křik domácích zvířat a dětí se mísil s vůní sena, silnice, krav, léta a slunce.

Když jste vítězně vkročili do vesnice (překročili onu magickou hranici – dostali se za bílou ceduli „Hodňov“), jako by jste najednou dostali svou roli. Člověk se cítil součástí toho všeho kolem. Nebylo těžké nákup zapomenout.

V koloniálu, který byl spojen s hospodou (hned vedle kostela) voněl chléb a v rohu byly vyskládány vysoké věže černých bas piva a barevných limonád, vypadajících v srpnovém dopoledni tak sladce. V koloniálu byl vždy kromě prodavačky ještě někdo. Zdálo se, jako by se zde ti lidé střídali. Jako by nechtěli nechat ubohou prodavačku opuštěnou, říkal jsem si. Hlučný hovor lidí v obchodě se skvěle mísil s jemným kvokáním slepic potulujících se po návsi. Náves nebyla nijak velká, byla spíš útulně zabydlená. Před kostelem byl kříž a před koloniálem stůl.

Náves jako taková byla v kopci. Jejím centrálním bodem nebyl jen barokní kostel, ale i okrově natřená

budova školy, která přesto, že již nebyla v provozu, dokázala vzbudit respekt. Stín lípy rostoucí hned vedle ní poskytoval útočiště několika babičkám, které tak měly přehled o veškerém dění v obci. Sedět pod památným stromem byla oblíbená chvíle snad všech našich babiček. Nikdy jsem nevěděl, neříká-li se mu památný proto, že všechny ty staré ženy, které pod ním sedávaly, toho zajisté mnoho pamatovaly.

Jako kluk z vedlejší vesnice, která se k tomu všemu stávala mým domovem pouze přes léto, jsem to neměl lehké. Pomalu jsem procházel vesnicí a bylo mi jasné, že mě z různých úkrytů – z výše stromů, z okýnek půd a oprýskaných rohů pozoruje mnoho zvědavých rošťáckých očí. Jestli dospělí měli svůj veřejný prostor kolem obchodu a hostince a jejich rodiče kolem lípy a kostela, děti ho měly všude tam, kam právě tito neviděli. Každé tajné místo, kam se dospělí nevešli. Byla to kouzelná vesnička.

Jak ale léta plynula, my jsme začali jezdit na nákupy autem, do většího obchodu v nepříliš vzdáleném městečku. Jako by i to bylo důvodem, proč obchod a později i hospodu v této vesničce zavřeli. Snad to, že zmizel obchod a hospoda, zapříčinilo i to, že také farář odjel do onoho blízkého městečka a kostel zavřel. Na návsi už se toho tedy moc nedělo. Škola už vůbec nevypadala tak strašidelně a jak lípa každý další podzim opadávala, umíraly babičky a jejich vševědoucí pohledy, jejich barevné vzpomínky na černobílém papíře a tiché pokyvování hlavou. Umřela tak důležitá součást – výplň veřejného prostoru. Dětské oči se změnily v dospělé, nových dětských očí zde zbylo jen málo, a tak i těch „veřejných světů dětí“ značně ubylo.

A přece pořád bylo krásné se tu zastavit. Propojit si minulost s přítomností, zachytit alespoň tyto oslabené „vlny“ toho spokojeného vrnění vesnice. Štíty domů stále ještě vypadaly důstojně. Lidé, kteří zde zůstali, se však začali hrbít. Vypadalo to, jako by s obchodem, hospodou a kostelem odešel z vesnice i život. Jako by posedávání starých babiček, kvokání slepic a basy s pívem a limonádou dávaly tomuto místu rytmus, chuť žít. Z veřejného prostoru se stal pochroumaný belhající se stařeček, který nikomu nepřipadal atraktivní. Ještě před pár lety jsem zaznamenal jeden marný pokus otevřít zde novou hospodu, tak aby alespoň zbylí obyvatelé měli na dlouhé zimní večery zábavu. Moc jich však nezbylo. Všichni se odstěhovali do městečka nebo nejlépe ještě někam dál, do Prahy. Hostinec byl zakrátko zavřen.

Domy, ve kterých zbylo jen pár místních existencí a které jen těžko mohou udržovat vesnici živou, svítí večer do tmy jakoby náhodou. Skoro to vypadá, že ti, kteří zůstali, musejí být podivíny, jde z nich skoro strach. Vesnice je smutná, blížit se k ní je smutné, sedět na shnilé lavičce pod lipou je také smutné. Ticho, které teď vesnice vydává, je nepříjemné.

S rozpadlou návší a jejím životem se pomalu rozpadl i nezaměnitelný folklór jedné malé vesničky, ve které už ani pes neštěkne.

VIII. 3 Barcelona

Barcelona, a to vám řekne skoro každý, je krásná. A o Vánocích roku 2005, kdy jsem se procházel po jejích ulicích já, byla obzvláště. Do Barcelony jsem přijel z Dublinu. A i když je Dublin město svérázné, Barcelona mě - po pravdě - upoutala mnohem víc. Snad i fakt, že

jsem přijel z tohoto irského, studeného a pro mě snad i trochu nezajímavého města, hrál svou roli. Zdá se, že není důležité pouze to do kterého města se chystáte, ale také místo, ze kterého vyrazíte. Místa, ze kterých vyrazíme, nás v mnohém určují.

Důležitým aspektem, který se většině z nás – plně informovaným lidem 21. věku – obvykle nestává, bylo také to, že jsem o Barceloně věděl jen velmi málo. Samozřejmě, znal jsem stavby Gaudího a věděl jsem, že zde najdu některá významná muzea, to však bylo asi vše. Neměl jsem nejmenší tušení, jaká Barcelona je, jak vypadá a jestli se mi v ní (přes ujišťování všech) bude líbit. A tak jsem si to překvapení, o které jsme povětšinou ochuzeni díky dokonalým průvodcům a tisícům webových stránek, plně užil. Pro příště, říkal jsem si, bych měl víc podstupovat tato „rizika okouzlení“.

Nejsem člověk typicky městský a jen málo měst na mě dokáže tak silně zapůsobit. Již dříve jsem vyzoroval, že přijedu-li na nějaké místo, první, o čem přemýšlím, je svým způsobem útulnost nebo - chcete-li - určitá intimita. Dost často (a myslím, že to platí pro posuzování míst obecně – a měst obzvláště) se ptáme, zda bychom mohli v tom nebo jiném místě žít. Je pro nás velmi důležité dokázat si představit, že zde máme domov. Domov, bezpečí a intimita jsou důležitými kategoriemi pro přijetí nějakého místa alespoň částečně za své.

A přestože Barcelona není zrovna malým městem, působí velmi útulně. Tak jako v mnoha španělských městech, i zde se můžete setkat s útulnými skrytými dvory náměstí, která ve vánočním středomořském slunci vypadají ponejvíc příjemně.

Stíny palem se líně pohupovaly na středověkých dlažbách a na chvíli se dalo uvěřit, že stojíte v živém

výjevu sladce romantické malby. Malých polootevřených prostranství s kavárničkami a hejny lelkujících holubů a lidí zde najdete tak akorát.

Ač byl prosinec a Štědrý den klepal na dveře, na stromech rostly pomeranče a svítilo teplé slunce. Lidé posedávali na lavičkách jen tak v triku. Nikde jsem neviděl nervózně pobíhající „dárkaře“. Tak trochu jsem jim ten jejich klid záviděl. Ono totiž není tak úplně lehké dostat se do „středomořského vánočního klidu“, máte-li v ruce průvodce, jehož kapitola o Barceloně čítá na 200 stran. A osobně věřím, že je vždy lepší nechat místo, aby samo promluvalo, nežli průvodce, který každé druhé místo popíše navlas stejně.

Malá prostranství a otevřené bulváry – dva protiklady (kterých je tu ostatně mnohem více) jsou dominujícím prvkem. Střed města – mix gotické a renesanční architektury – je důmyslnou spleť uliček, kde je radost se ztratit, a nenadálé vyústění uliček do širokých bulvárů vedoucích od moře je něčím velice příjemně nečekaným. Moc dobře zde funguje podvědomá komunikace s okolní architekturou. Domy jako by k vám promlouvaly. Často se přistihnete, jak stojíte uprostřed ulice a napjatě nasloucháte.

Domy, poměrně vysoké, se u střech téměř dotýkají a tiše si pošeptávají. Atmosféra, ač je jen těžko popsatelná, by se tu dala krájet. Rád bych ji posílal přátelům místo pohlednic.

Ať procházíte jakoukoliv částí (nejen) starého města, jako by jste cítili, že moře, u kterého město leží, s sebou po staletí přinášelo plno různorodých vlivů. Jednou lodě z Itálie, jindy zas z Arábie či Maroka. Vše se zde promíchalo ve velkém hrnci spolu s katalánskou vřelostí a hravostí a vzniklo město. Město, ve kterém žil Dalí,

Picasso, Miro a Gaudi, což už samo o sobě vypovídá mnohé.

Měl jsem pocit, že se tak trochu pohybuji za hranicemi reálného světa. Třeba to bylo těmi Vánoci. Dalí si podává ruku s Picassem, na stromech rostou „vánoční“ pomeranče, lidé - přestože je Štědrý večer - nezůstávají doma u svých dárečků a vycházejí, elegantně ustrojeni, do ulic. Snad jenom proto, aby se na sebe mohli vesele usmívat. Veřejný prostor, tak jak bývá u našich jižních sousedů zvykem, je zde mnohem více veřejný, než v našich, tak trochu studených poměrech. Z barcelonské ulice, jako by přímo číselo obydlenost. Snad je to klimatem, které je pro atmosféru místa v lecčems určující. Ovlivňuje lidi, ti ovlivňují všechno kolem, a to zas zpětně ovlivňuje nás.

Barcelona se po staletí proměňovala a vzkvétala díky četným vlivům, přivátým ze souše i připlaveným z moře. Dokázala v sobě propojit mnohé ze současnosti, minulosti a snad v sobě nese i něco z budoucnosti. A není to jen díky její historii, protože to, co dělá Barcelonu Barcelonou, není jen její historická architektura minulých století. Je to také propojení s novou, a ne méně kvalitní architekturou. Gaudího Temple de la Sagrada Familia se stále ještě staví, a ač je ho stále jenom polovina, nepřestává udivovat svou výjimečností a hravou drzostí. Rozhodně však neruší a dává Barceloně další rozměr. Nebo například nově postavená futuristická stavba Jeana Nouvela – Agbar (podobná té v Londýně) - dává jasně najevo, že historická architektura nebude jediným důvodem pro návštěvu Barcelony.

Neustálé propojování starého a nového, tradičního a netradičního, vody a kamene nebo otevřenosti a uzavřenosti vytváří dohromady jeden harmonizující celek, který však nenudí. Je to místo, které nás zabaví. Místo,

které ještě stále dokáže svou rozmanitostí konkurovat „denním dávkám emocí“, které nám servírují doma.

Při návštěvě tohoto města, jsem si mimo jiné uvědomil, jak hravá a různorodá může architektura být. Jak mnoho může být ukryto třeba i jen na jediné ulici. Jak málo víme o místech kolem nás. Jak málo víme o sobě a možnostech svých vlastních světů.

IX. Závěr

Uvažujeme-li o veřejném prostoru a *geniu loci*, neměli bychom přemýšlet pouze a jenom o náměstích, pěších zónách či pamětních místech s atmosférou. Veřejný prostor a místa v sobě zahrnují i jinou než pouze hmotnou dimenzi. Jsou součástí lidské kultury – tedy typicky lidského způsobu přežívání – a to od počátků lidského vývoje. S postupným vývojem lidské kultury a adaptačních mechanismů s kulturou spojených, docházelo ke stále pevnějšímu zakotvení instituce veřejného prostoru a typicky lidského způsobu jeho užívání – vytváření domova. Se stále rozvinutější kulturou vznikala stále složitější společná prostranství, která postupně nabývala i nemateriálních rozměrů – došlo k vkládání prvních symbolických významů do vnějšího světa a postupnému vyčleňování člověka a jeho kultury vůči okolní přírodě. Upevňující se vztah člověka, kultury a (veřejného) prostředí v sobě zahrnoval jak čistě materiální dimenzi v podobě bezpečného útočiště či strategické polohy, tak i dimenzi filozofickou, spjatou se symbolickým myšlením, mytologií či uměním.

Je tedy zřejmé, že se na platformě veřejného prostoru odehrávalo mnohé z toho, co dnes považujeme pro lidskou kulturu za zásadní. Vyplývá z toho i fakt, že instituci veřejného prostoru a míst se zvláštním statusem či *geniem loci* - v rámci konkrétní kultury – objevíme v téměř každé kultuře, je tedy kategorií univerzální.

V tomto smyslu je pak úvaha o funkci veřejných prostranství dnes na místě. Dnešní nepřiliš aktivní přístup člověka ke kvalitním místům a celková neochota současné architektury s veřejným prostorem adekvátně pracovat, tak pouze prohlubuje ztrátu kontaktu dnešní společnosti s vlastní kulturní tradicí.

Kvalitní veřejný prostor však nepřispívá jen k udržení základních atributů naší kultury, ale sám o sobě také vyplňuje mnohé mezery v sociálním životě a zasahuje do mnohých oblastí našich životů na rovině obecné. Týká se tak například nejen problematiky kulturní či sociální, ale také ekonomické, ekologické a v neposlední řadě filozofické.

V každé kultuře nacházíme odlišný typ veřejného prostoru i způsob uchopení fenoménu *genia loci*. Výpovědní hodnota veřejného prostoru je vysoká, je spojena právě se způsoby jejich užívání, podobou a samozřejmě jejich atmosférou.

A právě o to víc bychom měli umět unikátní a dosud živoucí místa docenit. Místa, která svým rozměrem a hloubkou vždy předčí i ty nejlepší virtuální modely a televizní „dávky emocí“. Jde zde o základní konflikt mezi hmatatelným a originálním světem venku a tendencí dnešních lidí hledat útočiště právě ve vnitřním virtuálním světě multimédií. Jak upozorňuje Norberg-Schulz, moderní prostředí dnes opravdu nabízí jen velmi málo takových překvapení a nečekaných objevů, jaké proměňují vnímání starých měst ve fascinující zážitek.

V neposlední řadě jde také o pochopení důležitosti vzájemného propojení soukromého a veřejného. O vzájemnou interakci soukromí s veřejným prostorem. Vzbudit v lidech zájem o své okolí, i když jim zrovna nepatří, spojení lidí v komunitu, pravidelná interakce při údržbě společných prostranství, plánování společenských akcí a zájem o věci veřejné, to je základním předpokladem k úspěšnému obnovení bezprostředních vztahů mezi lidmi navzájem, i mezi lidmi a jejich nejbližším okolím či kulturou.

Sdílení nějakého prostředí je pak propojeno s vytvořením si odpovědnosti či nezodpovědnosti k určitému místu. Jde o udržení rovnováhy, vícedimenzionálního vnímání našeho života. Tato fyzická rovnováha navazuje na rovnováhu duševní, tedy na vyrovnanost našich vnějších a vnitřních světů. Našeho vědomí domova i širšího společného okolí.

„Soukromá oblast je lidský domov v užším slova smyslu. Je to oblast osobní, ne však osamělá. Nalézt osobní „oporu“ předpokládá pochopit i *sdílené prostředí* (to, co je společné místo)...“ (Norberg-Schulz, 1994). Osobní oblast našeho života však není pouze za dveřmi našeho bytu, je i na mnoha jiných místech, která nás mnohdy znají mnohem lépe, než my je. Pochopit místo znamená udržovat návaznost a kontinuitu. Vnímat, cítit a prožívat je pak důkazem toho, že pořád ještě žijeme. Že nejsme těmi „odcizelými automaty“ z knih Ericha Fromma.

Obnovení zodpovědnosti za své okolí skrze veřejná prostranství a pochopení kvalit, které plynou z porozumění kultuře, místům, prostoru a přírodě, vede zajisté k autentičtějšímu a hlubšímu přístupu ke světu nejen vně, ale i uvnitř nás. Věřím, že toto je také jedna z cest vedoucích k obnovení rovnováhy v našem tak pohyblivém světě, kde místa a přirozený prostor se všemi jeho vlastnostmi začínají ztrácet význam.

Celková změna postoje (nejen) ke svému nejbližšímu okolí je tedy změnou ve vnímání toho, co považujeme za předmět svého zájmu. Pochopit hodnotu kvalitních míst a pochopit ji ve vztahu k místům jiným a kultuře, tedy i akceptovat jejich (mnohdy naprosto odlišnou) hodnotu znamená tolerovat a vážit si rozmanitosti a různorodosti na všech úrovních lidského života.

Jde tedy nejen o nalezení kvality architektonického vyjádření a opětovné vytváření unikátních míst, která budou plna symbolů a ojedinělosti výrazu, a která budou „vládnout“ nezaměnitelnou atmosférou. Tedy o vytváření takových míst, kterých si budou vážit jak místní obyvatelé, tak ti, kteří se na taková místa přijedou pouze podívat.

Jde také o nalezení vnitřní kvality prostoru a znovupřijetí jedné z univerzálních kategorií naší společné lidské kultury. Opětovné nalezení autentického – a v pravdě subjektivního – vztahu k místům a kultuře, ve které žijeme.

X. Shrnutí

Problematika veřejných prostranství je komplexním problémem, který odpovídá na otázky spjaté s problematikou vývoje člověka a přítomnosti instituce společného/veřejného prostoru po celou dobu vývoje člověka, propojuje však také mnohé humanitní vědy vztahující se k našemu životu dnes.

Na jedné straně stojí kultura jako typicky lidský způsob adaptace, který se postupně, z původně čistě přírodního prostředí, přesouvá do roviny typicky lidské. Vytvoření vlastního lidského prostoru a jeho institucionalizace v rámci mechanismů kultury výrazně přispěla k vývoji člověka a lidské kultury obecně.

Na platformě veřejného prostoru, se odehrávalo mnohé z toho, co dnes považujeme za typicky lidské. S příchodem ohně tak například došlo poprvé a navždy k jasnému vymezení člověka vůči přírodě. Táborové ohniště se stalo centrálním bodem tehdejších lidských komunit. Na úrovni společného ohniště vznikala nová nebiologická řešení. Tento vlastní svět – domov – našich předků, je úzce spjat také se symbolickým myšlením, sebeprezentací či vytvářením vlastních vizí a představ o významu světa, který naše předky obklopoval.

Přítomnost veřejných prostranství pak téměř ve všech kulturách poukazuje na důležitou roli, kterou veřejný prostor a vlastní kvalitní místa hrály a hrají i dnes.

Je tedy na místě věnovat instituci veřejných prostranství a fenoménu genia loci zvýšenou pozornost i v současné době, a navázat tak na tradici, která je přímo spjata s typicky lidským způsobem života a naší kulturou.

Veřejný prostor a jeho význam v současnosti však spíše upadá. Stále více lidí (především mladých) dává mnohem častěji přednost virtuálnímu životu a multimédiím. Nereálný svět chatu a umělé internetové komunity se stávají atraktivnější. Skutečný hmatatelný svět venku, je stále šedivější a nudný. Důsledky s tím spjaté pak zasahují do mnoha dimenzí života naší společnosti. Skutečné pocity a společný zájem upadají, reálné zkušenosti jsou stále méně cenné.

Funkce veřejného prostoru je však neodmyslitelně spjata například i se vzájemnou komunikací lidí, se sdílením zájmů (nejen) nad společným místem, s bližším vztahem ke svému okolí, s lepší sociální kontrolou a samozřejmě s hlubším povědomím o hodnotách přírodního a kulturního prostředí. Vnímání veřejného prostoru, vzájemná sousedská spolupráce při péči o něj a vytváření mnohých společných aktivit jsou důležitým prvkem komunitního rozvoje a přispívají také k hlubší zodpovědnosti za místo blízké či vzdálenější. Vztah společnosti ke své kultuře a starost o ni je zásadním atributem, který by proto neměl být v naší společnosti opomíjen.

V tomto smyslu, je pak úvaha o funkci veřejných prostranství dnes, na místě. Nejen, že přispívá k udržení základních aspektů naší kultury, ale veřejný prostor sám o sobě vyplňuje četné mezery v sociálním životě. Zasahuje do mnohých oblastí našich životů na obecné rovině. Týká se tak například nejen problematiky kulturní či sociální, ale také ekonomické, ekologické a v neposlední řadě filozofické.

Celková změna postoje (nejen) ke svému nejbližšímu okolí je tedy změnou ve vnímání toho, co považujeme za předmět svého zájmu. Tedy toho, co ještě vnímáme jako svůj domov, a jaký je náš vztah k místům ostatním. Pochopit hodnotu místa a pochopit ji ve vztahu k místům jiným a

kultuře, tedy i akceptovat jejich (mnohdy naprosto odlišnou) hodnotu znamená tolerovat a vážit si rozmanitosti a různorodosti na všech úrovních lidského života.

X. 1 Summary

The problem of public space is a comprehensive task, which does not response just to questions connected to human evolution and to the institution of public/common space - during the whole period of human progress. It is also widely connected to many human sciences of today life.

On one side the culture stands as a typical mode of human adaption - gradually moving from all-nature environment to typically human level. At this point the development of our own human space and its institutionalizing in a framework of culture mechanisms distinctively contributed to human evolution and to the progress of human culture in general.

On a platform of public space, most of what we consider as typically human was set. By the advent of fire, for the first time /and for good/ humans detach themselves against the nature, putting them to final duality of humans vs. nature. The primeval fire places became a central point of those communities. On those bases new abiological solutions were developed. This new world of our ancestors - which we can call *home* - is closely connected to symbolic thinking, self-presentation and visions or ideas, linked directly to the primitive meaning of the surrounding world of our predecessors.

The presence of public spaces in almost any culture point to the important role, which public spaces always played and still play.

Thus it is more than eligible to pay to public spaces and genius loci phenomenon proper attention and reassume to tradition, which is directly adherent to our culture mode and to the typical human way of living.

However, the public space and its general importance are on the decline in nowadays society. More and more people /especially youth/ prefers the virtual life and multimedia. The unreal world of chat and artificial internet communities are more and more attractive, the real tangible world outside is getting more and more gray and tedious.

Consequences connected to this phenomenon are directly linked to many dimensions of our present-day community. Real feelings and interest about common concerns decay, true experiences are less and less valuable. General functions of public space are also inherently connected with mutual communication, interest-sharing of common places /not only/, with a closer relationship to our own neighborhoods, with better social control and of course with deeper consciousness of the value of our natural and cultural environment. Perception of public space, mutual cooperation in logrolling and working on various mutual social activities are important elements of community development. This also contributes to deeper responsibility devoted to our spaces - nearer or further. The relationship between society and its own culture and the reciprocal care are important points, which should not be in our society missed out.

From this point of view, the consideration about public space function is nowadays set in place. Not only contributing to the preservation of our culture attributes, but public space also /by oneself/ fills many of gaps in our social life. Many areas of our lives are intervened on general level. Therefore this issue is not only connected to the culture or social problematic, but also to economy, ecology and last but not least philosophy.

The overall change of attitude towards our closest /but not only/ environs is consequently linked to a task of what

we consider as an object of our interest. What we perceive as our home and how is our attitude to the other - foreign - space. To understand the value and understand it in relation to the distant places and cultures /often accepted in totally different appearance/ means to tolerate and appreciate the diversity and versatility of human life at all levels.

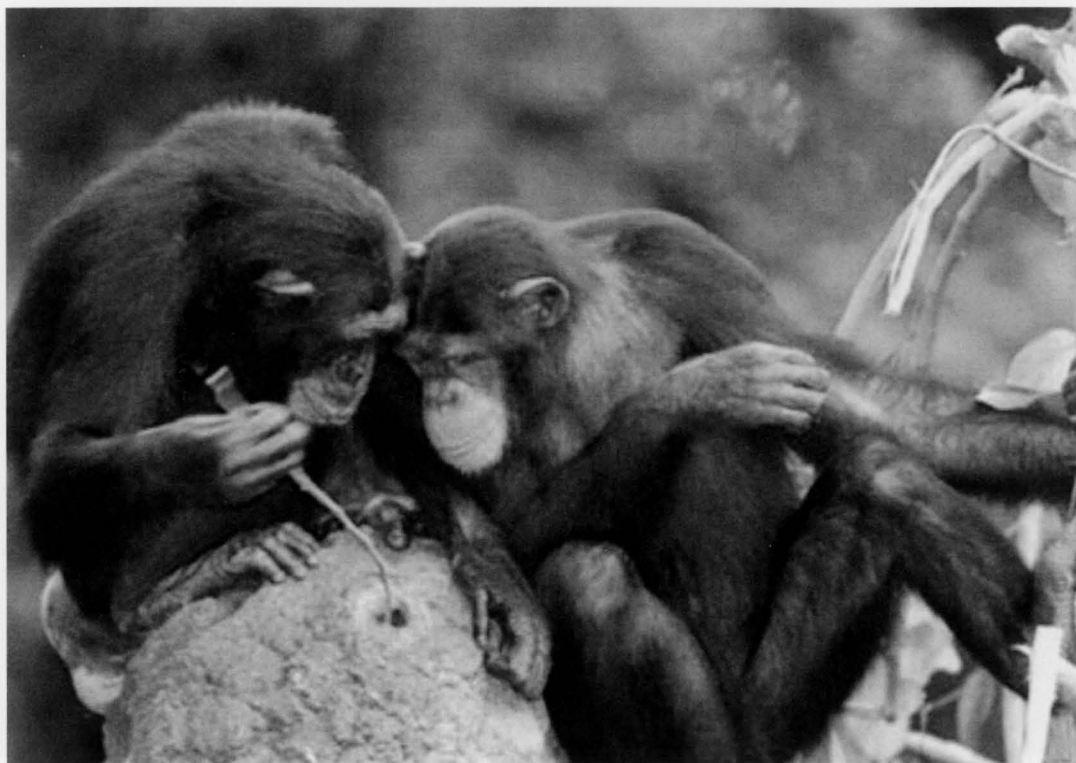
XI. Přílohy

Šimpanz – nejbližší příbuzný

Šimpanz, je nám ze všech živočišných druhů nejbližší. Společný máme nejen extrémně společenský způsob života, ale také například výrobu primitivních nástrojů. Blízko této úrovni kdysi započal i vývoj lidské kultury.

Obr. 1) Šimpanzí smečka při oblíbené společenské kratochvíli – utužování vazeb v podobě vybírání blech z kožichu.

Obr. 2) Šimpanzi dokáží používat nástroje i kooperovat – tenkou větvičkou loví termity z termitiště.

Genius loci

Kvalitní místa, místa s duchem můžeme najít na mnoha místech. Někdy jsou přes šest časových pásem daleko. Někdy jen „pár“ minut.

Obr. 3) Kaplička uprostřed polí. Nedaleko Střížice, jižní Čechy.

Obr. 4) Osamělá kaplička „na konci světa“. Laguna Colorada, Chilsko-Bolivijská hranice.

Nejsou místa jako místa

Veřejná místa, ač je užíváme stejně, mohou mít pozoruhodně odlišnou podobu.

Obr. 5) Madrid, Plaza Mayor, 2006

Obr. 6) Cartagena, Kolumbie, Plaza Bolivar, 2006

Obr. 7) Tržiště v centru La Paz, Bolívie. Na ulici koupíte naprosto všechno. Klasické obchody zde nenajdete. Celé čtvrti jsou zabarádovány trhovci. Každý den jinde. Nejvíce času strávíte smlouváním. Pouze domácí výrobky, přímo od „výrobce“.

Obr. 8) Naše post-moderní tržiště. Jedno z míst, kam se přesouvá náš veřejný život. Nekonečné množství výrobků z celé planety.

Změna preferencí

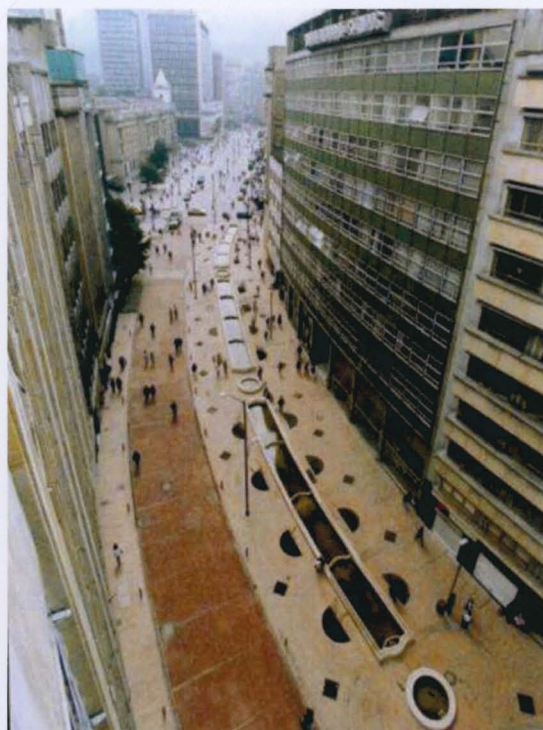
Obr. 9, 10) Stejné místo i čas – různé pohledy. Zlíhovský kostel sv. Filipa a Jakuba v „objetí“ moderní tramvajové trati na Barrandov a strakonické výpadovky. Naše preference se mění, ubývá kvalitních míst, nastupuje čas technologie a pohybu.

Obr. 11) Pohled ze Zlíchova vypadal ještě před padesáti lety jinak. Zlíhovské a Barrandovské kopce bývaly za první republiky vyhledávaným výletním místem Pražanů. Mimo jiné pro čerstvý vzduch a krásnou vyhlídku. Díky této dálnici dnes může většina Pražanů, každý pátek odjet za čerstvým vzduchem na svou chalupu.

Bogota, Kolumbie

Jihoaamerické „město transformace“

Obr. 12, 13) 1. Jedna z hlavních tříd Bogoty (Las Aguas) před rekonstrukcí.
2. Po celkové rekonstrukci - pěší zóna.

Obr. 14) Ciclovía – každou neděli se celé centrum Bogoty zavře všem motorizovaným dopravním prostředkům. Jedinými uživateli jsou chodci, cyklisti a ostatní sportovci.
Důležitá součást transformace Bogoty.

Place-making, Praha – Budějovická

Projekt „uzdravování“ veřejných prostranství u nás. Nadace Partnerství a projekt Partnerství pro Budějovické náměstí.

Obr. 15) Komplikované a nepříteli vzhledné prostranství okolo stanice metra Budějovická

Obr. 16) Doplnění mobiliáře na části prostranství. Barevné provedení, přírodní materiál a květiny napomáhají, celkem jednoduchou cestou k zlidštění místa.

Obr. 17, 18) 1. Jack Stack (Generální ředitel ČS) maluje své „Áčko“ na zdi před základní školou.

2. Soutěžící děti na Velikonočním Budějálesu 2005

Obr. 19) Na každém ostrvě žije jedna rodina. Několik ostrvů je společných. V zákapi

Obr. 19) Plakát zvoucí na jednu ze série kulturních akcí Budějáles.

Jezero Titikaka

Kultura Uros od jezera Titikaka, si uchovává původní způsob života. Lidé kultury „plovoucích ostrovů“ žijí celý svůj život na ostrovech vyrobených z rákosu, který roste v jezeře. Žijí na rozhraní přírody a civilizace.

Obr. 20) Na každém ostrvě žije jedna rodina. Několik ostrovů je společných. Vznikají tak svérázná „plovoucí veřejná prostranství“. K přepravě z ostrova na ostrov se používá lodí, které jsou rovněž vyrobeny z rákosu.

Obr. 21) Hra volejbalu, je oblíbenou společnou kratochvílí aymarských indiánů.

Hodňov

Ještě mnoho let po válce, vesnice Hodňov žila, čítala na 25 domů a farnost. V osmdesátých letech přišel úpadek. V posledních deseti už jen přežívá. Obydlených domů je stále méně.

**Obr. 22) Pohled na „obydlený“ Hodňov. Typická česká ves, tak jak jich už dnes příliš neznáme. Jako sídelní útvar respektuje krajinu. Vytváří tak funkční a kvalitní „kulturní prostor“
(1950-60)**

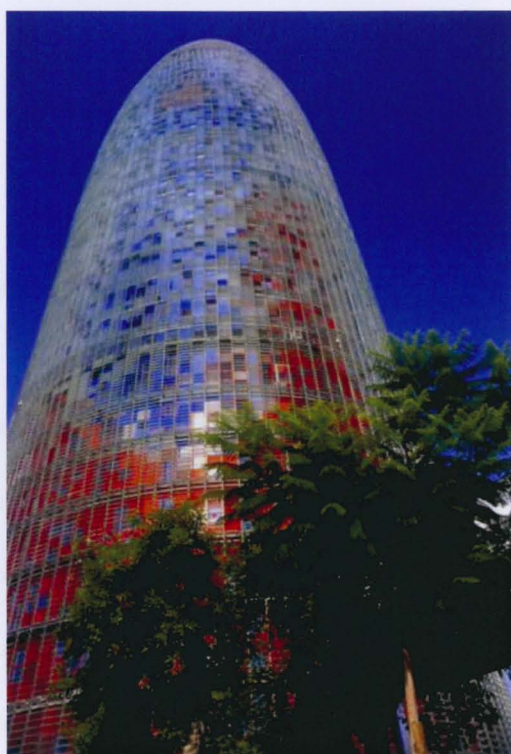
Obr. 23) Mnoho domů už nestojí. Ty zbylé jsou většinou prázdné. Kostel je již několik let uzavřen (2005)

Barcelona

Město – s kvalitní architekturou - město s duchem. Barcelona není „skanzenem“, je místem, kde potkáte jak mnoho vlivů moderní, tak i historické architektury.

Obr. 24) Plaza Real, ve starém městě, je jedním z mnohých polo-uzavřených náměstí v Barceloně. Veřejná prostranství jsou zde stále velmi oblíbená.

Obr. 25, 26) Dominanty „(post)moderní Barcelony“ Gaudiho Sagrada Familia a Nouveluv Agbar.

Obr. 27) Dotazník ankety

Jaká je Budějovická? Anketa s odměnou pro vylosované

1. Okolí stanice metra Budějovická navštěvujete, protože:

- a) zde nebo v blízkém okolí pracuji, studuji
- b) zde nebo v blízkém okolí bydlím
- c) zde nakupuji
- d) zde přestupuji/využívám městskou hromadnou dopravu
- e) mám zde schůzku
- f) jiný důvod – jaký:

2. Jak na Vás místo jako celek působí? Jaký z něj máte dojem, pocit?

3. Orientujete se zde dobře?

ANO

NE

Komentář:

4. Jaké další úpravy Budějovické bych v blízké budoucnosti uvítal/a a kde?

- a) další místa k posezení
- b) více zeleně
- c) vodní prvky, např. fontánu apod.
- d) umělecké prvky, např. sochy apod.
- e) kulturní akce
- f) pestřejší nabídku stravování
- g) jiné

5. Která místa či aktivity v tomto místě Vám připadají problematické?

- a) neudržovaná místa, poničený mobiliář – která (jaký)
- b) místo, na kterém se necítíte bezpečně – kde (proč)
- c) rušivé aktivity (hlučné skupiny, drogy apod.) – jaké, kde ...
- d) jiné...

6. Myslíte si, že by se Budějáles měl opakovat?

ANO

NE

7. Jaký program by na příští Budějáles neměl chybět, aby přilákal k účasti Vás a Vaše blízké?

8. Jak hodnotíte dosavadní úpravy ploch na Budějovické?

a) Socha před budovou České spořitelny			
výborné	dobré	nevhodné	nezaznamenal/a jsem
b) Posezení před budovou České spořitelny			
výborné	dobré	nevhodné	nezaznamenal/a jsem
c) Nové informační cedule			
výborné	dobré	nevhodné	nezaznamenal/a jsem
d) Graffiti na stěně u východu k poliklinice			
výborné	dobré	nevhodné	nezaznamenal/a jsem

Vyplněnou anketu se jménem a adresou pro případ zaslání odměny prosím odevzdejte ve stanu výstavy Historie, současnost a budoucnost Budějovické.

Další informace: www.budejovicka.cz

Kontakt: partnerstvi.ops@ecn.cz

XII. Literatura:

1. Augé, M.: Antropologie současných světů. Brno, Atlantis, 1994
2. Bauman, Z.: Freedom. Minneapolis, Univeristy of Minnesota Press, 1988
3. Bauman, Z.: Globalizace, důsledky pro člověka. Praha, Mladá fronta, 2000
4. Bauman, Z.: Sociologie pro každý den. Praha, Mladá fronta, 1966
5. Bauman, Z.: Úvahy o postmoderní době. Praha, Slon 2002
6. Beneš, J.: Člověk. Praha, Mladá Fronta, 1994
7. Bláha, I. A.: Město, Sociologická studie. Praha, Melantrich, 1914
8. Blažek, B.: Bludiště počítačových her. Praha, Mladá fronta, 1990
9. Blažek, B.: Problémy a výhledy českého venkova. Praha/Libčeves, Ecoterra, 1997
10. Blažek, B.: Venkov, města, média. Praha, Slon, 1998
11. Cílek, V.: Makom. Kniha míst. Praha, Dokořán, 2004
12. Černý, M.: Architektura a životní prostředí. Praha, UIA, 1967
13. Darwin, Ch.: O původu člověka. Praha, Academia, 2006
14. Day, CH.: Duch a místo. Praha, Era, 2004
15. De Waal, F.: Dobráci od přírody, Praha. Academia, 2006
16. Diamond, J.: Třetí šimpanz. Praha, Paseka, 2004
17. Ficová, J.: Místo pro život. Brno, Nadace Partnerství, 1999
18. Foley, R.: Lidé před člověkem. Praha, Argo, 1998
19. Fosseyová, D.: Gorily v mlze. Praha, MF, 1988
20. Fouts, R.: Nejbližší Příbuzní. Praha. MF, 2000
21. Freyermuth, G., S.: Cyberland – průvodce hi-tech undergroundem. Brno, Jota, 1997
22. Fromm, E.: Umění milovat. Praha, Nakladatelství Josefa Šimona, 1996
23. Gehl, J.: Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství. Brno, Nadace Partnerství, 1996
24. Havel, V.: Moc bezmocných. Praha, Lidové noviny, 1990
25. Honzík, K.: Architektura všem. Praha, Státní nakladatelství, 1956

- 26.Honzík, K.: Tvorba životního slohu. Praha, Václav Petr, 1946
- 27.Honzík, K.: Úvod do studia psychických funkcí v architektuře. Praha, Architektura, 1944
- 28.Huxley, A.: Konec civilizace. Praha, Maťa, 1998
- 29.Jacobsová, J.: Smrt a život amerických velkoměst. Praha, Odeon, 1975
- 30.Jech, D.: Kulturní krajina, aneb proč ji chránit? Sborník, ed.: Hájek, T., Jech, K., Praha, Ministerstvo životního prostředí, 2000
- 31.Jelínek, J.: Střecha nad hlavou. Brno, Moravské muzeum-Ústav Anthropos, 1986
- 32.Keller, J.: Ekologie a sociologie, Praha, Slon, 1998
- 33.Keller, J.: Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. Sborník, ed.: Gál, F., Praha, G+G, 1999
- 34.Kohák, E.: Člověk, dobro a zlo. Praha, Ježek, 1993
- 35.Kohák, E.: Zelená svatozář. Praha, Slon, 2002
- 36.Kol. autorů: Hygiena bydlení. Olomouc, OHES, 1967
- 37.Kol. autorů: Jižní Amerika. Praha, Svojtka, 2003
- 38.Kol. autorů: Kultura a životní prostředí. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1989
- 39.Kol. autorů: Média, jako překážka v komunikaci. Praha, Votobia, 2003
- 40.Kovář, L.: Nevyřešené otázky evoluce. Olomouc, Rubico, 2003
- 41.Krier, L.: Architektura – volba nebo osud. Praha, Academia, 2001
- 42.Lawicková-Goodallová, J.: Ve stínu člověka. Praha, MF, 1978
- 43.Leakey, R. E.: Darwinův původ druhů v ilustracích. Praha, Panorama, 1989
- 44.Leakey, R., Lewin, R.: Lidé od jezera. Praha, MF, 1984
- 45.Leary, T.: Největší hity Timothyho Learyho 1. Praha, Votobia, 1996
- 46.Lewis-Williams, D.: Mysl v jeskyni. Praha, Academia, 2007
- 47.Librová, H.: Láska ke krajině? Brno, Blok, 1988
- 48.Lorenz, K.: Odumírání lidskosti. Praha, Mladá fronta, 1997
- 49.Lynch, K.: Obraz města. Praha, Bova Polygon, 2004
- 50.Lyon, D.: Ježíš v Disenylandu. Praha, Mladá fronta, 2002
- 51.Madden, K.: Utváření místa – příručka utváření kvalitních veřejných prostranství. Brno, Nadace Partnerství, 2003

- 52.Mann, T.: Schopenhauer. Praha, Votobia, 1993
- 53.Mazák, V., Burian, Z.: Pravěký člověk. Praha, Fénix, 1992
- 54.Mazák, V.: Jak vznikl člověk. Praha, Práce, 1986
- 55.Meadows, D.: Překročení mezí. Praha, Argo, 1995
- 56.Moldan, B.: (Ne)udržitelný rozvoj – ekologie hrozba i naděje. Praha, Karolinum, 2003
- 57.Morris, D.: Nahá opice. Praha, MF, 1971
- 58.Musil, J.: Sociologie bydlení. Praha, Svoboda, 1971
- 59.Musil, J.: Sociologie soudobého města. Praha, Svoboda, 1967
- 60.Nawrath, M.: Plánovací víkend. Brno, Nadace Partnerství, 2003
- 61.Norbert-Schulz, Ch.: Genius loci. K fenomenologii architektury. Praha, Odeon, 1994
- 62.Ortová, J.: Kapitoly z kulturní ekologie. Praha, Karolinum, 1999
- 63.Prigogine, I., Stengersová, I.: Řád z chaosu. Praha, Mladá fronta, 2001
- 64.Přívratský, V.: Tvar a prostředí v lidské evoluci. UK, Praha, 2003
- 65.Reader, J.: Cities. London, Vintage, 2005
- 66.Sarnitz, A.: Adolf Loos. Praha, Taschen/Slovart, 2004
- 67.Sedlák, R.: Výroční zpráva PpBn. Brno 2004
- 68.Schaller, G. B.: Rok mezi gorilami. Praha, MF, 1966
- 69.Skolimowski, H.: Účastná mysl. Praha, Mladá fronta, 2001
- 70.Soukup, V. Dějiny antropologie. Praha, Karolinum, 2004
- 71.Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha, Portál, 2004
- 72.Storch, D., Mihulka, S.: Úvod do současné ekologie. Praha, Portál, 2000
- 73.Ševčík, O.: Architektura, historie, umění. Praha, Grada, 2002
- 74.Štencel, V.: Architektonické úpravy veřejných prostranství. Praha, Státní nakladatelství technické literatury, 1983
- 75.Wates, N.: Akční plánování. Brno, Nadace Partnerství, 1999
- 76.Wolf, J.: Člověk a jeho svět. Praha, Karolinum, 1999
- 77.Wolf, J.: Poslední svědkové pravěku. Praha, Svoboda, 1970
- 78.Wolf, J.: Poslední svědkové pravěku. Praha, Svoboda, 1970

Internet:

1. www.goodall.org
2. www.nadacepartnerstvi.cz
3. www.budejovicka.cz*
4. www.pps.org
5. www.ciudadhumana.org**
6. www.worldcarfree.net
7. <http://www.mujweb.cz/www/simpanzi/> ***

XIII. Seznam vyobrazení

Obr. 1) Šimpanzí rodina***

Obr. 2) Šimpanzi a používání nástrojů***

Obr. 3) Kaplička, Jižní Čechy

Obr. 4) Kaplička, Bolívie

Obr. 5) Plaza Mayor, Madrid

Obr. 6) Plaza Bolívar, Cartagena, Kolumbie

Obr. 7) La Paz, Bolívie

Obr. 8) Supermarket – postmoderní tržiště

Obr. 9-11) Zlíchov, Praha

Obr. 12-13) Bogota, Kolumbie**

Obr. 14) Cyclovia - Bogota, Kolumbie**

Obr. 15-19) Place-making, Budějovická, Praha*

Obr. 20-21) Jezero Titikaka, Peru/Bolívie

Obr. 22-23) Hodňov, Jižní Čechy

Obr. 24-26) Barcelona, Španělsko

Obr. 27) Dotazník ankety*

* - odkaz na zdroj fotografií (viz. str. 129), ostatní fotografie jsou z fotoarchivu autora.